

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jasmina Jamnik

**Integracija Romov v urbano okolje
- Primer Ljubljane -**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jasmina Jamnik

Mentor: red. prof. ddr. Rudi Rizman

Somentor: izr. prof. dr. Miran Komac

Integracija Romov v urbano okolje
- Primer Ljubljane -

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

*Diplomsko delo z naslovom
Integracija Romov v urbano okolje
– Primer Ljubljane -, je izdelano s
soglasjem obeh fakultet in urejeno
po pravilniku matične fakultete.*

Integracija Romov v urbano okolje – primer Ljubljane

V Mestni občini Ljubljana živi večja skupina Romov, ki so se tja priseljevali predvsem v 60-ih in 90-ih letih prejšnjega stoletja kot ekonomski in politični migranti. Model varstva manjšin in integracijske politike v Republiki Sloveniji jim v primerjavi z Romi, ki na ozemlju države živijo že stoletja, ne zagotavlja posebne zaščite. Namen diplomskega dela je ugotoviti, kako so se Romi v Ljubljani kljub odsotnosti ukrepov vključili v družbo. Pregled po posameznih dimenzijah integracije razkriva, da na številnih področjih nimajo enakih možnosti in ne dosegajo enakih uspehov kot večinsko prebivalstvo. Rekordna brezposelnost, izjemno nizka izobrazbena struktura, neurejen pravni status in slabe stanovanjske razmere so realnost mnogih med njimi. Neobčutljivost državnih in lokalnih oblasti, ki Rome bolj kot kulturni fenomen obravnavajo kot socialni problem, ima resne posledice. Nekateri Romi, ki so se uspeli izviti vsaj iz začaranega kroga revščine, so to plačali z zanikanjem ali celo izgubo svoje izvirne kulture.

Ključne besede: Romi, varstvo manjšin, integracija, urbano okolje, Mestna občina Ljubljana.

Roma Integration in Urban Areas – Case of Ljubljana

Municipality of Ljubljana inhabits a larger community of Roma population, who immigrated to the area as economic and political immigrants, mostly in sixties and nineties in 20th Century. Current model of protection of minorities and immigration policy in Republic of Slovenia doesn't provide a special protection for that part of Roma population, in comparison to the Roma population which has been living in the territory of Slovenia for centuries. The object of the diploma paper is to establish how the Roma population in Ljubljana integrated into the majority population, taking into consideration the lack of appropriate measures. Overview of specific dimensions of integration discloses many areas in which the Roma population in subject doesn't reach equal possibilities and achievements as members of the majority population. Record unemployment, extremely low educational structure, unregulated legal status and poor housing conditions present everyday reality for many of them. Insensibility of the state and local authorities, which treat Roma population more as a social problem rather than a cultural phenomenon, has lead to serious consequences. Some individuals among the Roma population, who have managed to evade the enchanted circle of poverty, have paid for such achievement with negation or even loss of their cultural roots.

Key words: Roma, minority protection, integration, urban area, Municipality of Ljubljana.

KAZALO

1 UVOD	7
2 ROMI NAROD BREZ DOMOVINE	10
2.1 ODNOS DO ROMOV – NEKAJ ČRNIH PRIMEROV IZ EVROPE	12
3 ROMI V SLOVENIJI	15
3.1 ODNOS VEČINSKEGA PREBIVALSTVA	15
3.2 ŠTEVILO OSTAJA UGANKA	17
3.3 BIVANJSKE RAZMERE	18
3.4 ZDRAVJE	21
3.5 IZOBRAZBA	24
3.6 REKORDNA BREZPOSELNOST	26
4 ETNIČNA RAZNOLIKOST: IZZIV SODOBNIH DRUŽB	28
4.1 DISKRIMINACIJA	29
4.2 POMEN OHRANJANJA ETNIČNE RAZNOLIKOSTI	31
4.3 NAČINI OHRANJANJA ETNIČNE RAZNOLIKOSTI	35
4.3.1 VARSTVO MANJŠIN	36
4.3.2 INTEGRACIJA IN INTEGRACIJSKE POLITIKE	38
5 VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI	42
5.1 ROMSKA ETNIČNA SKUPNOST ALI NARODNA MANJŠINA	43
5.2 ROMI V ZAKONODAJI	44
5.2.1 ZAKON O ROMSKI SKUPNOSTI V REPUBLIKI SLOVENIJI	45
5.2.2 PREGLED PODROČNE ZAKONODAJE	46
5.3 VLADNI UKREPI V PRAKSI	51
6 ROMI V LJUBLJANI	54
6.1 PRISELJEVANJE IN ŠTEVILO	54
6.2 Kje živijo	58
6.3 PRAVNA INTEGRACIJA	70
6.4 TRG DELA	73
6.5 PODROČJE IZOBRAŽEVANJA	77
6.6 KULTURNA IN JEZIKOVNA INTEGRACIJA	84
6.7 JAVNO, KULTURNO IN POLITIČNO ŽIVLJENJE	87
6.8 DRUŽBENA INTEGRACIJA	89
6.9 OBČUTEK PRIPADNOSTI	91
7 ZAKLJUČEK	93
8 LITERATURA	96

1 UVOD

Romi so največja evropska etnična manjšina. Po ocenah jih v Evropi živi med deset in trinajst milijonov. V Sloveniji jih po uradnih podatkih živi več kot tri tisoč,¹ neuradne ocene o številčnosti romske populacije pri nas pa so še višje. Evropa je soočena z velikim izzivom, kako to največjo manjšino na čim bolj enakopraven način vključiti v vse ravni družbenega življenja. To zahteva aktivno upravljanje z etnično raznolikostjo, kar zagotavlja, da manjšine niso preprosto prepuščene odločitvam večine, s tem pa se ustvarja tudi temelj za preprečevanje in reševanje konfliktov v družbi.

V Evropski uniji ni enotne pravno zavezujoče politike integracije manjšin v družbo, ta je prepuščena posameznim članicam. Tudi v državah, kjer se že desetletja trudijo za boljšo vključenost Romov v družbo, pripadniki te manjšine še vedno nimajo enakih možnosti kot večinsko prebivalstvo in so odrinjeni na rob. Slovenija tu ni izjema.

Večina Romov živi v Sloveniji že stoletja, a v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja so pri nas nastale tudi »nove« narodne skupnosti, med katere sodijo tudi Romi, ki so k nam prišli ali pribežali iz držav nekdanje Jugoslavije – prvi priseljenci so iskali predvsem (boljšo) zaposlitev, kasneje pa so mnogi k nam pribežali kot politični migranti in vojni begunci. Danes živijo predvsem v urbanih okoljih, večja skupina tudi v Mestni občini Ljubljana.

Slovenija romski skupnosti z ustavo priznava določen nabor pravic, sprejela je tudi vrsto programov in ukrepov, da bi zaščitila romsko skupnost in ji omogočila boljšo vključitev v družbo, praksa pa kaže, da se ukrepi izvajajo predvsem na območjih, kjer Romi živijo že stoletja. Romi, ki so se k nam priselili kasneje in živijo razpršeno po državi, so iz teh programov in ukrepov z nekaj izjemami izpuščeni ter prepuščeni posluhu in občutljivosti lokalnih oblasti.

Čeprav se približno 15 odstotkov njenih prebivalcev po narodni pripadnosti ne opredeljuje za Slovence, Mestna občina Ljubljana etnični raznolikosti in integraciji manjšinskih skupnosti v večinsko populacijo ne namenja posebne pozornosti. Tako tudi Romi, ki živijo v glavnem mestu, niso deležni posebne zaščite. O tem, koliko jih živi v Ljubljani, obstajajo samo ocene.

¹ V Popisu prebivalstva 2002 se je za pripadnike romskega naroda pri nas izreklo 3246 ljudi.

Predstavniki Romov ocenjujejo, da jih je okoli 1200, mestne oblasti, da jih je nekaj sto manj, nekateri državni predstavniki, da jih je kakih 600. Kljub temu da jim država in mesto ne namenjata posebne pozornosti in ne izvajata ukrepov za njihovo vključevanje v družbo, integracija ljubljanskih Romov seveda poteka.

Namen tega diplomskega dela je ugotoviti, kako so se Romi v Ljubljani ob minimalnem trudu državnih in lokalnih oblasti, da bi jim zagotovile pogoje za integracijo in ohranjanje njihovih posebnosti, vključili v družbo. So njen enakovredni del ali so odrinjeni na rob? So se integrirali ali asimilirali? To bodo osrednja raziskovalna vprašanja.

Da bi lažje primerjali položaj Romov, ki živijo v glavnem mestu, z življenjem drugih Romov, bomo v prvem delu preverili, kako živi ta največja evropska manjšina nasploh, zatem pa tudi, kakšno je življenje njenih predstavnikov v Sloveniji. Njihove težave v Evropi in Sloveniji so praviloma zelo podobne in z njimi se spopadajo tudi ljubljanski Romi. Preden bomo opredelili področja družbenega življenja, ki jih zajema integracija, kaj je njen cilj ter kdaj lahko rečemo, da je uspešna, bomo preučili, zakaj je ohranjanje etnične raznolikosti v družbi sploh pomembno, kakšni so glavni pristopi, ki so se uveljavili za ohranjanje raznolikosti, in kateri so njihovi glavni smotri. Pri tem se bomo oprli na analizo primarnih in sekundarnih virov, ki nam bodo v pomoč tudi pri pregledu modela varstva romske skupnosti v Sloveniji in pravne podlage za njeno zaščito. Skušali bomo pokazati, zakaj in kako se položaj ustavno priznane romske skupnosti (tako imenovane avtohtone manjšine) z vidika državnega varstva manjšin razlikuje od položaja Romov, ki živijo v Ljubljani.

V drugem, empiričnem delu bomo skušali orisati njihovo življenje v mestu, in sicer s pregledom stanja po posameznih področjih integracije: od pravne, bivanjske, socialnoekonomske integracije, integracije na področju izobraževanja, do družbene, politične in identifikacijske integracije. Pomagali si bomo z ugotovitvami redkih obstoječih raziskav in s statističnimi podatki o Romih v Ljubljani. Pomemben vir podatkov o življenju Romov bo edina obsežnejša terenska raziskava o ljubljanskih Romih: »Romi v Ljubljani – različnost perspektiv« (Hrženjak in drugi 2008). Ker je od njene izvedbe minilo že precej časa bomo k temu dodali tudi sveže terensko raziskovanje. Življenje Romov bomo skušali spoznati s pomočjo njihovih pripovedi – z dvanajstimi sem opravila delno strukturirane intervjuje. Večina jih je zavrnila objavo imena in priimka, njihova imena in kontakte hranim v osebni arhivu. Nekateri živijo na socialnem robu, v barakarskem naselju, drugi v socialnih

stanovanjih, nekateri imajo lastniške domove, so zaposleni in živijo povsem običajno življenje. Žal so pogovor odklonili tisti, ki so vsaj z ekonomskega vidika izjemno uspešni. Pogovori so večinoma potekali v njihovem domačem okolju, v naseljih in domovih, s čimer sem v študijo primera vključila tudi metodo opazovanja z delno udeležbo. Intervjuje sem opravila tudi s predstavniki Mestne občine Ljubljana (podžupan, Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana) in državnih oblasti (Urad za narodnosti, Ministrstvo za šolstvo), da bi ugotovila njihov odnos do vključevanja Romov v Ljubljani v širšo družbo ter preverila morebitne ukrepe, ki jih izvajajo ali načrtujejo na tem področju. Za izjemno dragocen vpogled v življenje romske skupnosti v glavnem mestu se je izkazal pogovor s predstavnicami nevladne organizacije, ki se že skoraj desetletje ukvarjajo predvsem z ljubljanskimi Romi, ki živijo na socialnem robu.

Z zbranimi zgodbami, statističnimi in drugimi podatki ter že obstoječimi raziskavami bom poskusila čim bolj verodostojno orisati življenje Romov v Ljubljani na vseh področjih integracije in ugotoviti, na katerih od njih so se uspešno vključili v družbo, na katerih deloma in na katerih ne, ter opredeliti tudi glavne ovire za to. Besedo *poskusila* uporabljam namenoma, zavedam se namreč pomembne omejitve zadanega raziskovanja. Ob že doslej zbranem gradivu, ki, kot rečeno, ni obsežno, bom namreč predstavila le nekaj posameznih zgodb Romov v Ljubljani. Intervjuji z več posamezniki bi seveda prinesli bolj celovito sliko, a glede na izkušnje tistih, ki so tematiko že preučevali, ter zaradi njihove relativne zaprtosti in nezaupljivosti do neznancev to časovno, organizacijsko in stroškovno ni bilo izvedljivo. Glede na to, kako malo vemo o življenju ljubljanskih Romov, menim, da bo diplomsko delo kljub temu prispevalo k boljšemu poznavanju položaja te mnogim neznane manjšine v Ljubljani.

2 ROMI NAROD BREZ DOMOVINE

*Krenuli smo na put
Da tražimo svoje mjesto među drugima,
Tražimo mjesto
gdje ćemo naći dostojanstvo i istinu.
Koliko nas još dug put čeka?
Koliko još tisuća kilometara?
- A tek smo na početku puta.*

Ana Zigova

Romantična podoba potujočega ljudstva, svetovnih popotnikov, nomadov, ki v velikih skupinah potujejo iz kraja v kraj, naroda v katerem se moški preživljajo z brušenjem in prodajo nožev, popravilom kotlov, z glasbenimi nastopi in razkazovanjem dresiranih medvedov, ženske pa oblečene v pisana krila, s svilenimi rutami okrog vratu za denar razkrivajo usodo, bolj kot ne živi le še na starih fotografijah in v filmih. Od kod so Romi pravzaprav prišli, je bila za raziskovalce dolgo uganka. O zgodovini Romov vemo zelo malo tudi zaradi njihovega načina življenja. Pisnih in drugih materialnih virov o njihovem življenju skorajda ni, svojo zgodovino so Romi na poti po svetu ohranjali predvsem z ustnim izročilom. Njihove poti so shranjene v romskem jeziku, pravi Rajko Djurić (v Tomašević 1988, 14): »Romski jezik je edina knjiga, ki so jo Cigani prinesli iz Indije; pomeni njihov kolektivni spomin in izraz pogleda na svet tega naroda, na njih same in na druge. Njihov jezik je seznam materialne in duhovne kulture, ki so ji nekoč pripadali, hkrati pa vsebuje elemente kultur narodov, s katerimi so prihajali v stik v svojem dolgem in še ne dovolj raziskanem popotovanju.« Prav jezik je pomagal raziskovalcem odkriti, od kod naj bi Romi izvirali. S preučevanjem podobnosti romskega jezika in sanskerta so jezikoslovci ugotovili, da je pradomovina Romov v severni Indiji (Klopčič 2007, 28). Ustno izročilo o tem je bilo živo tudi med slovenskimi Romi. Tako ga je v svoje zapiske ujel Janez Trdina: »Bog sam ve, kdo je povedal Mihi, da ciganski rod izvira iz Indije; to je trdil on in njegov tovariš v krčmi, medtem ko govorijo drugi cigani, da so Egipčani« (Trdina 1987, 58). Nekateri avtorji sicer teorijo o indijskem poreklu Romov označujejo za mit, saj da so lingvistični dokazi problematični, ker se jezikovne sestavine selijo in ob tem spreminjajo drugače kot ljudje (Malvinni v Jezernik 2006, 28).

Rodno Indijo naj bi Romi zapustili v obdobju okoli 10. stoletja, potovali so v različnih časovnih obdobjih in smereh. Del naj bi jih potoval prek Irana, druga skupina pa čez Egipt v Grčijo. Njihov prihod v Evropo omenjajo pisni viri iz 14. in 15. stoletja. O tem, zakaj so zapustili domovino, krožijo različne legende – od preganjanja in sporov znotraj romske skupnosti, ki so del njenih članov pognali na večno potovanje, do tiste, ki pravi, da Romi hodijo za soncem. Kamorkoli so prišli, so jih vse prej kot toplo sprejeli. Oblasti so jih preganjale, pravnega varstva zanje ni bilo. Skušali so uničiti njihovo kulturo – prepovedovali so jim nomadski način življenja, ohranjanje in izražanje kulturnega izročila in romskega jezika. V času vladavine Marije Terezije so na območju Avstro-Ogrske romskim družinam odvzemali otroke, več kot 1500 romskih otrok so leta 1935 od družin ločili tudi na Norveškem, romske ženske pa so prisilno sterilizirali (Klopčič 2007, 28–33). Odnos do Romov slikovito razkrivajo tudi besede iz uvoda v angleški zakon iz leta 1783 (Liégeois in Gheorghe 1995, 9):

Izjavljamo, da vsi tisti, ki jih imenujejo Cigani ali ki se sami tako imenujejo, niso to zaradi porekla ali narave /.../ Upošteva se to, odrejam, da morajo vsi in vsak od njih opustiti uporabo jezika, običaje in potujoči način življenja, ki ga živijo do danes. Kralj jim milostno dovoljuje, da se lahko tovrstni klateži v 90 dneh ustalijo in opustijo običaje, jezik in navade, sicer jim grozi kazen ožiganja z vročim železom. Za tiste, ki se bodo upirali, bo uporabljena smrtna kazen.

Danes so Romi² največja evropska manjšina. Uradni podatki iz popisov prebivalstva v posameznih državah se pogosto razlikujejo od podatkov socialnih služb, romskih in nevladnih organizacij. Po ocenah jih v evropskih državah živi med 10 in 15 milijonov, največ v vzhodni in jugovzhodni Evropi (glej tabelo 2.1; Klopčič 2006, 8, 36).

² Ime Rom se je začelo uveljavljati v novejšem času, predvsem zaradi negativnega prizvoka, ki ga vsebuje ime Cigan. V romskem jeziku beseda rom pomeni človek, tudi (poročen) mož. Leta 1971 so Romi v Londonu na prvem svetovnem kongresu Romov tudi sami to ime sprejeli kot uradno za vse pripadnike romskega naroda.

Tabela 2.1: Države z največjim številom Romov v Evropi

Država	Število Romov (ocena)
Bolgarija	700.000 do 800.000
Češka	250.000 do 300.000
Francija	280.000 do 340.000
Grčija	160.000 do 200.000
Nemčija	110.000 do 130.000
Madžarska	550.000 do 600.000
Makedonija	220.000 do 260.000
Romunija	1.800.000 do 2.500.000
Rusija	220.000 do 400.000
Srbija in Črna gora	400.000 do 450.000
Slovaška	480.000 do 520.000
Španija	650.000 do 800.000
Turčija	300.000 do 500.000
Združeno kraljestvo	90.000 do 120.000

Vir: Klopčič (2007, 35–36).

Romi se med seboj zelo razlikujejo tako po načinu življenja kot tudi po premoženjskem statusu, a večina jih po vsej Evropi deli podobno usodo: življenje na robu, v pomanjkanju, soočanje s predsodki, diskriminacijo na vsakem koraku in še vedno tudi z izganjanjem.

2.1 ODNOS DO ROMOV – NEKAJ ČRNIH PRIMEROV IZ EVROPE

Zadnja gospodarska kriza je znova pripeljala do iskanja hitrih, a nevarnih rešitev tudi pri vprašanih manjšin. Francija je pod predsednikom Nicolasom Sarkozyjem med letoma 2007 in 2010 iz države izgnala na tisoče Romov (Whitaker 2010). Šlo je za Rome, ki so se v državo priselili v zadnjih letih in desetletjih, in ne za tiste, ki tam živijo že stoletja. Sarkozy je svoj vzpon v politiki vsa leta gradil na zagotavljanju varnosti in si s spornimi potezami nabiral politične točke. Ko ga je sredi leta 2010 doletel največji padec podpore v javnosti, se je zatekel k isti metodi in javno razglasil, da so romska naselja leglo prekupčevanja, prostitucije in izkoriščanja otrok (Moran 2010). Kmalu za tem je francoski notranji minister izdal

okrožnico in odredil, da je potrebno v treh mesecev odstraniti 300 nezakonitih naselij, predvsem romskih. Sredi avgusta istega leta je policija podrila in zravnila z zemljo eno največjih romskih naselij v predmestju Pariza. Okoli sto Romov, ki so živeli tam, so naselili v začasna bivališča, v primeru, da zapustijo državo, pa so odraslim ponudili 300 evrov, otrokom pa sto evrov. Tiste, ki so v to privolili, so z letalom poslali v Romunijo in Bolgarijo. Kmalu za tem je javna podpora francoskemu predsedniku znova nekoliko narasla. Številne nevladne in romske organizacije so ostro protestirale in predsedniku očitale zlorabo izгона novo priseljenih Romov v politične namene, a brez uspeha. Na gluha ušesa je v Franciji naletel tudi poziv odbora Združenih narodov za boj proti rasni diskriminaciji, da naj opusti množične deportacije Romov, ostra obsodba evropske komisarke za pravosodje, ki je izgon skoraj tisoč Romov označila za sramoto in ga primerjala z odnosom vichyjske Francije do Judov med drugo svetovno vojno, pa je sprožila ogorčen francoski odziv in zanetila diplomatski spor. A Evropska unija zoper Francijo ni ukrepala, francoski predsednik pa je napovedal, da se bo izgon Romov nadaljeval (Vučina Vršnak 2010; Mašanović 2010; STA 2010; TV Slovenija 2010; Moran 2010).

Podoben ukrep kot Francija je jeseni leta 2007 izvedla Italija, ko je zaradi umora neke Italijanke začela podirati naselbine Romunov in Romov. Leta 2008 pa je vlada Silvija Berlusconi nameravala izvesti poseben popis Romov z odvzemom prstnih odtisov – tako odraslih kot otrok. Po opozorilu Evropskega parlamenta, da gre za očitno diskriminacijo, so prstne odtise vzeli le odraslim Romom, ki so na to pristali (TV Slovenija 2010).

Odnos do Romov je vse bolj zaskrbljujoč tudi na Madžarskem, kjer je skrajno desničarska stranka Jobbik s svojo brezsravno protiromsko politiko vse bolj priljubljena. Leta 2010 je postala tretja najmočnejša stranka v državi. Stranka ima lastno paravojaško milico, katere glavni namen je izzivati in povzročati konflikte z največjo etnično manjšino v državi, torej z Romi (Pelinka 2010). V začetku leta 2011 so aktivisti nacionalistične paravojaške skupine na severu države večkrat izzvali krvave spopade z njimi. Okoli 300 romskih žensk in otrok je zaradi strahu ob pomoči Rdečega križa zbežalo z doma. Madžarski desničarji so svoja dejanja opravičevali z besedami, da želijo v krajih, kjer je visoka raven brezposelnosti in kriminala, »ponovno vzpostaviti javni red« (Konda 2010, STA 2011, TV Slovenija 2010).

Nestrpnost večinskega prebivalstva do Romov poznamo tudi v Sloveniji. Običajno gre sicer za posamezne primere. Sovražni govor, uperjen zoper njih, je mogoče slišati celo v hramu

demokracije in kar nekajkrat so napetosti že eskalirale v nasilje ter pripeljale celo do izselitve romske družine. Temelji za takšen odnos so bili v veliki meri začrtani že pred stoletji, ko so se Romi naselili v naših krajih in bili tako kot v drugih državah deležni precejšnjega odpora večinskega prebivalstva in preganjanja.

3 ROMI V SLOVENIJI

*Rada imam ogenj kot svoje srce.
Vetrovi divji in rahli so zazibali malo Ciganko
in jo odnesli daleč v svet.
Dež ji je odplaknil solze,
sonce – zlati ciganski oče – ji je ogrelo solze
in ji čudovito ožgalo srce.*

Papusza

Prvi pomembni podatki o Romih na ozemlju današnje Slovenije segajo v 15. stoletje, najstarejši dokument, v katerem so omenjeni, pa je nastal v 14. stoletju – omenja jih zagrebška Škofijska sodna kronika iz leta 1387 (Varga in Lukač 2007, 9). K nam so do prve svetovne vojne prihajali postopoma in iz različnih smeri: največ s severovzhoda prek Madžarske, to so bili predniki Romov, ki živijo v Prekmurju, in jugovzhoda prek Hrvaške na območje Dolenjske, s severa pa so prek današnje Avstrije na Gorenjsko prišle tudi manjše skupine Sintov (Urad vlade Republike Slovenije za narodnosti). Stalno so se na območja ob mejah z Madžarsko, Hrvaško in Avstrijo začeli naseljevati v 17. in 18. stoletju, najprej na obrobjih vasi in naselij. Prva organizirana naselitev je bila leta 1850 v vasi Černelavci, največje romsko naselje v Sloveniji Pušča blizu Murske Sobote pa je nastalo leta 1911 (Varga in Lukač 2007, 10; Klopčič 2007, 37; Štrukelj 1980, 32–33).

3.1 ODNOS VEČINSKEGA PREBIVALSTVA

Pogosto so Romom naselitev preprečevali in jih skušali »odvaditi« njihovega načina življenja. Najbolj moteče so bile pogosto njihove selitve iz kraja v kraj, saj so oblastem onemogočale nadzor. Leta 1931 je Kraljevska banska uprava (Klopčič 2007, 37–48) spisala tako navodilo: »Ciganom je na vse mogoče načine zagreniti gibanje izven domačije, treba jih je na vsak korak vznemirjati. Taborjenja na prostem jim ne dopuščati.« Medtem ko tradicionalnih romskih poklicev in obrti niso priznavali kot primerne načina za zagotavljanje sredstev za preživljanje, se je večinsko prebivalstvo upiralo tudi zaposlovanju Romov. V občini Toplice je domačine na primer razburjalo, da je lastnik gramoznice pri zaposlovanju dajal prednost Ciganom, domačini pa so zato ostajali brez dela. V zapisniku občinske seje iz leta 1928 se je

tako znašel tudi poziv, da se Cigane »enkrat za vselej iztira iz območja občine«. Klateštvo je veljalo za kaznivo dejanje, ki so ga kaznovali z odgonom na prisilno delo. Kot je zapisano v Uredbi velikega župana ljubljanske oblasti iz leta 1938, sta namreč potepuštvu in brezdelje »največja opasnost za javno varnost in red. Od potepuštvu do zločina često ni niti en korak in potepuhi dajejo največ zločincev« (prav tam). V času avstro-ogrske monarhije, kraljevine SHS in kraljevine Jugoslavije so oblasti izvajale popise Romov. Občine so morale sporočati, koliko Romov živi pri njih, vse, ki niso imeli domovinske pravice, pa so morale izgnati (prav tam).

Podobne primere najdemo v Sloveniji še danes. Leta 2008 je poslanec Slovenske nacionalne stranke Zmago Jelinčič vladi in predsedniku državnega zbora poslal pobudo za posebno evidenco Romov ali, kot se je izrazil sam, statistiko »ciganske populacije«. Zaradi pritožb ljudi, da so v primerjavi z Romi v neenakopravnem položaju, je od vlade zahteval, »naj uredi evidenco vseh Ciganov, živečih v Sloveniji, pregleda status vseh Ciganov, živečih v Republiki Sloveniji, in ugotovi, koliko jih je sploh državljanov Slovenije, preveri, koliko Ciganov, živečih v Sloveniji, sploh ima veljavne dokumente, koliko jih ima prijavljeno stalno prebivališče in kje, koliko jih prejema socialno podporo in kateri center za socialno delo je podporo odobril« (Zorko 2008). Medijsko najbolj odmeven pa je bil gotovo izbruh nestrpnosti do družine Strojani v Ambrusu leta 2006. Po incidentu pri romskem naselju Dečja vas v katerega so bili vpleteni tudi člani te romske družine, sta se namreč jeza in bes vaščanov razplamtela do te mere, da je država romsko družino izselila z njihove lastne zemlje in vaščanom obljubila, da se ne bodo vrnil. Predvsem zaradi nasprotovanja in uporov lokalnega prebivalstva so novo lokacijo za njihovo namestitev iskali več kot leto dni (Zorko 2007; Klopčič 2007, 49). Januarja 2010 je zavrelo v Dobravi pri Škocjanu, ko so krajanji skušali preprečiti pokop Rominje iz Dobruške vasi na njihovem pokopališču. Pokopališče v Škocjanu je bilo namreč že dolga leta polno, zato so jo svojci želeli pokopati na pokopališču v Dobravi. Po posredovanju policije, so žensko le pokopali na dobravskem pokopališču (Stankovič 2010).

Raziskava o pojavih nestrpnosti in etnične distance v slovenski družbi (Medvešek 2007, 206) je pokazala, da se največ ksenofobnosti pojavlja prav v odnosu do Romov. 22,4 odstotka anketirancev ni želelo imeti nič skupnega z Romi, 11,2 odstotka jih ne bi želelo živeti v neposredni bližini z njimi, z Romi pa bi se poročili le štirje odstotki anketiranih.

3.2 ŠTEVILO OSTAJA UGANKA

Točnega podatka o številu Romov v Sloveniji ni. Ob popisih prebivalstva se jih namreč veliko ne opredeli za pripadnike te narodne manjšine. Tisti, ki so rojeni v Sloveniji, se navadno opredelijo za Slovence, drugi pa po državi, iz katere prihajajo. Eden najpomembnejših razlogov za etnomimikrijo je diskriminacija (Hrženjak in drugi 2008, 26). Podatki o tem, koliko Romov živi v Sloveniji, so tudi zato nenatančni, razlika med uradnimi podatki in neuradnimi ocenami pa velika. Ob zadnjem popisu prebivalstva leta 2002 se je za pripadnike romske skupnosti na primer opredelilo 3.246 oseb (glej tabelo 3.2.1), Centri za socialno delo pa so leta 2003 našeli 6.264 Romov, aprila leta 2011 je bilo samo na Zavodu za zaposlovanje prijavljenih 2.291 ljudi, ki so se ob prijavi sami izrekli za Rome.

Tabela 3.2.1: Število Romov v Sloveniji po popisih prebivalstva

Leto popisa prebivalstva	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Število Romov	1.663	158 [sic]	951	1.393	2.259	3.246

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Klopčič (2007, 125).

Po neuradnih ocenah živi v Sloveniji med 7.000 in 10.000 Romov, največ v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju (glej tabelo 3.2.2). Raziskava o prostorskih težavah romskih naselij pa je na podlagi števila romskih naselbinskih enot, ki naj bi jih bilo okrog 130, pokazala, da je Romov na slovenskih tleh nekaj več kot deset tisoč (Zupančič 2010, 17). Romi, ki so se priselili iz nekdanje Jugoslavije, pa večinoma živijo v večjih industrijskih središčih, na primer v Ljubljani, Mariboru, Velenju, Celju (Varga in Lukač 2007, 19; Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade Republike Slovenije za obdobje 2010–2015; Klopčič 2006, 19).

Tabela 3.2.2: Število prebivalcev, ki so se po narodni pripadnosti opredelili za Rome, po statističnih regijah (popis 2002)

Regija	Romi
Pomurska	989
Podravska	712
Koroška	3

Savinjska	40
Zasavska	14
Spodnjeposavska	79
Jugovzhodna Slovenija	1.074
Osrednjeslovenska	262
Gorenjska	49
Notranjsko-kraška	4
Goriška	14
Obalno-kraška	6
SLOVENIJA	3.246

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

»Skupni življenjski problemi Romov v Sloveniji so tako kot drugje v Evropi življenje na robu, slab socialno-ekonomski položaj, nizka izobrazbena raven, brezposelnost, odvisnost od socialnih transferjev, diskriminacija, nestrpnost in antiromski rasizem ter pomanjkanje kulturnega dialoga med romsko skupnostjo in večino« (Klopčič 2007, 102). Tudi slovenska vlada priznava, da bi lahko romsko skupnost v Sloveniji glede na težave, s katerimi se sooča na nekaterih eksistencialnih področjih, opredelili kot kategorijo, ki je najbolj izpostavljena diskriminaciji zaradi narodne in etnične pripadnosti (Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade Republike Slovenije za obdobje 2010–2015, 5–6).

3.3 BIVANJSKE RAZMERE

Prav v mesecih, ko je nastajalo to diplomsko delo, je položaj Romov v Sloveniji dobil vidnejše mesto v javnih razpravah in polnil časopisne strani. Povod za to je bilo tudi poročilo organizacije Amnesty International (2011) o katastrofalnih razmerah, v katerih živijo Romi v Sloveniji. Kot ugotavlja organizacija, jim pri nas marsikje nista zagotovljeni pravici do ustreznega bivališča in vode. Jaka Gasar (2011, 22–23) je svoje vtise s poti, ki jo je po romskih naseljih prehodil z Romom Harisom Tahirovičem, strnil takole:

/.../ Največji problem sta oskrba z vodo in elektriko. Vode v večini naselij ni. Romi iz Goriče vasi pri Ribnici na primer jo hodijo iskat v več kilometrov oddaljen gozd k potoku, kamor hodijo pit tudi medvedi.

Foto: Jaka Gasar (2011, 23).

Tudi električne napeljave ni. Nekateri se znajdejo tako, da v hišo speljejo kable iz avtomobilskih akumulatorjev. /.../ V enem od naselij v Kočevju živi 54-letni Niko. Prostor, velik 37 kvadratnih metrov, si deli z ženo, sinom in njegovo družino in še z mlado belo ovco, ki je ušla svoji usodi in postala nepogrešljiv del družine. /.../

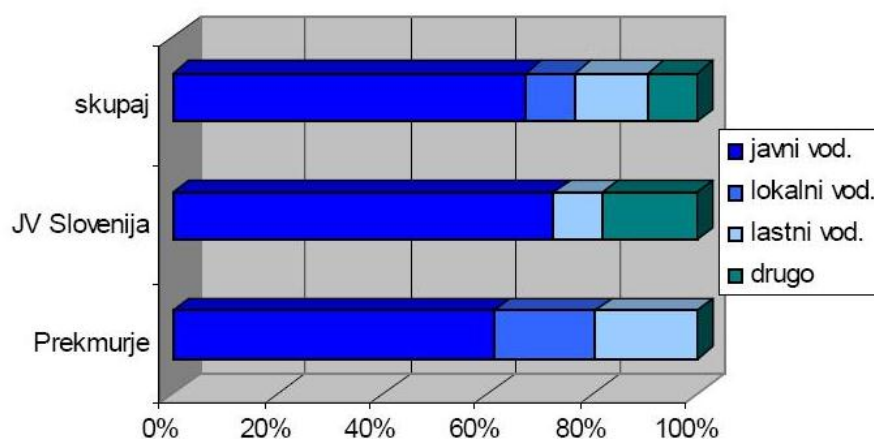

Foto: Jaka Gasar (2011, 22).

Življenje na robu družbe, pogosto daleč od oči večinskega prebivalstva, brez najosnovnejših dobrin, ki omogočajo dostojno življenje, je usoda, ki jo v Sloveniji deli veliko Romov. Večina

jih živi na podeželju, v naseljih, ki so ločena od drugih. Skoraj dve tretjini vseh romskih naselij sta izolirani od okolice. Pogosto živijo v slabo grajenih bivališčih, kot so barake. Številna izmed teh naselij so neformalna (zgrajena brez potrebnih dovoljenj, nezakonito). Ker lahko dostop do javne infrastrukture, kot je vodovodno in električno omrežje, po predpisih dobijo samo, če so lastniki zemljišča in imajo potrebno gradbeno dovoljenje, veliko romskih skupnosti nima dostopa niti do najmanjših, nujno potrebnih količin vode in do sanitarij. Nekateri so prisiljeni, da hodijo po vodo na bencinske črpalke, pokopališča in v onesnažene potoke (Amnesty International 2011, 4 in 13). Ta problem je največji v jugovzhodni Sloveniji. Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji je v raziskavi, ki je temeljila na poročanju občin, ugotovila, da kar 20 do 30 odstotkov romskih naselij v jugovzhodni regiji (glej graf 3.3.1) ni imelo dostopa do javne ali druge oskrbe z vodo, da pa oskrba z vodo dejansko še slabša (Zupančič 2010, 17).

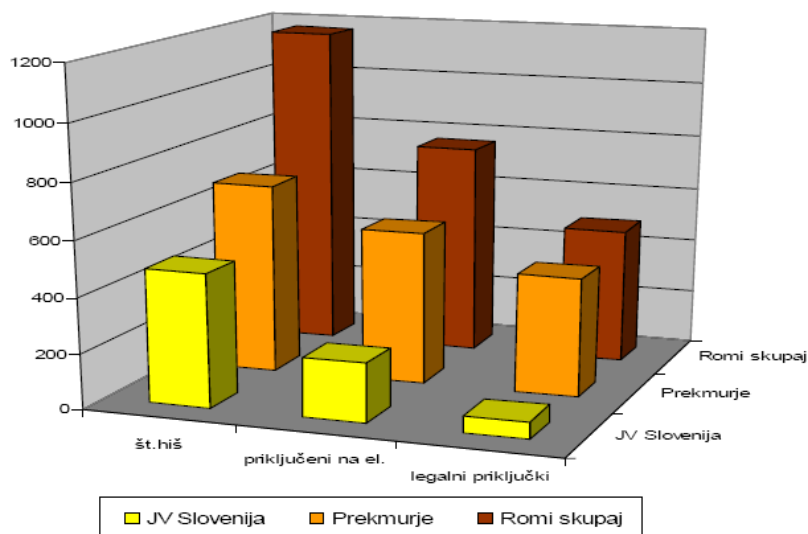
Graf 3.3.1: Priključenost hiš v romskih naseljih na vodovodno omrežje in oskrba z vodo leta 2010

Vir: Romi in romska naselja v Sloveniji, kratko delovno poročilo (Zupančič 2010, 18).

Znotraj romskih naselij je na javno električno omrežje pogosto priključenih le nekaj članov, ostali pa imajo različne oblike »divjih« priključkov. Leta 2010 je bilo 66 odstotkov romskih objektov priključenih na električno omrežje, a jih je imelo legalni priključek manj kot polovica, natančneje 42 odstotkov (glej graf 3.3.2; Zupančič 2010, 22).

Graf 3.3.2: Primerjava Prekmurja in jugovzhodne Slovenije pri oskrbi romskih naselij z električno energijo, 2010

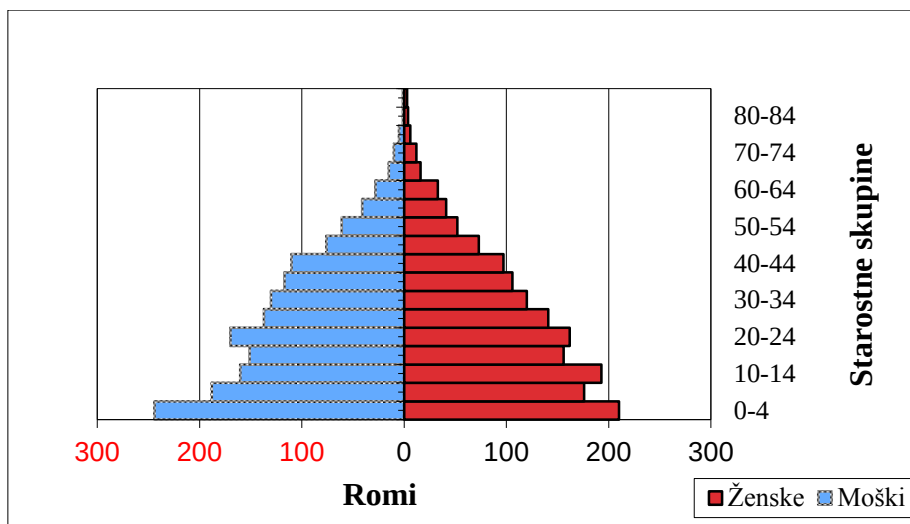
Vir: Romi in romska naselja v Sloveniji, kratko delovno poročilo (Zupančič 2010, 22).

Ko k temu dodamo še, da je s kanalizacijo opremljena manj kot petina romskih objektov – v Prekmurju približno desetina, na Dolenjskem in v Beli krajini pa okrog 22 odstotkov (Zupančič 2010, 25) –, ni težko ugotoviti, da so higienske razmere v romskih naseljih pogosto pod vsako še dopustno mejo, kar vodi v zdravstvene težave pa tudi v težave pri vključevanju v širšo družbo. 12-letna Ruža Brajdič iz neformalnega romskega naselja Žabjak v Novem mestu je predstavnikom Amnesty International (2011, 16) ob obisku v naselju povedala, zakaj ne hodi v šolo: »V šolo ne hodim, ker sem umazana in smrdim. Zaradi tega me drugi otroci zbadajo in zmerjajo, zato ne maram hoditi v šolo.« »Živeti želimo kot ljudje. Ne tako kot zdaj, ko nimamo ne vode ne elektrike,« je isti organizaciji svojo stisko opisal Ljubo Novak, Rom, ki s svojo ženo in enajstim otroki živi v 30 kvadratnih metrov veliki baraki brez stranišča in kopalnice v neformalnem romskem naselju Dobruška vas v občini Škocjan (prav tam, str. 3).

3.4 ZDRAVJE

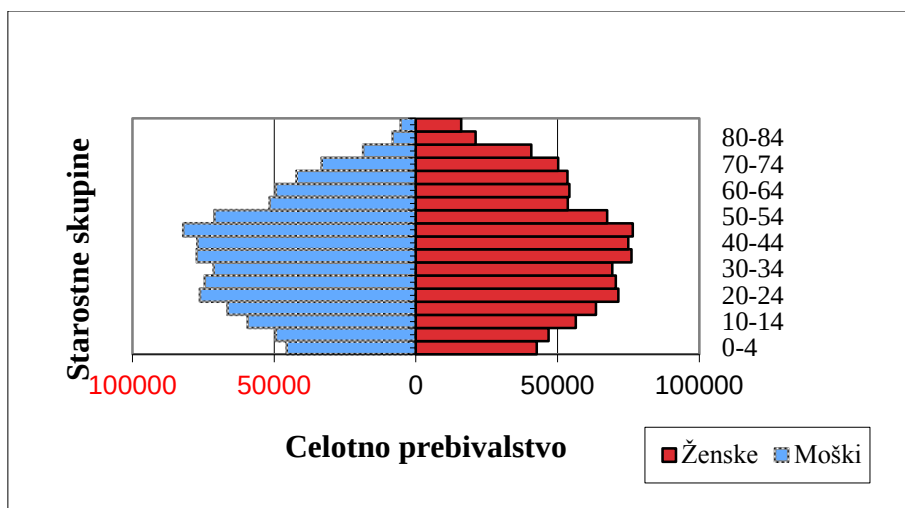
Slabe razmere, v katerih bivajo Romi, nehygiena in tudi slaba prehrana so vzroki, da pogosteje zbolevalo in hitreje umirajo. Demografska slika romske populacije kaže, da je ta v Sloveniji, tako kot tudi drugod v Evropi, v primerjavi z večinsko populacijo izjemno mlada (glej grafa 3.4.1 in 3.4.2).

Graf 3.4.1: Romi po starostnih skupinah in spolu, Slovenija (popis 2002)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Graf 3.4.2: Prebivalstvo po starostnih skupinah in spolu, Slovenija (popis 2002)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Medtem ko se večinsko prebivalstvo stara, je kar 36 odstotkov Romov mlajših od 15 let, starejših od 65 let je le dobra 2 odstotka (glej tabelo 3.4.1). Zadnji podatek kaže predvsem to, da je življenjska doba Romov krajša od življenjske dobe preostalega prebivalstva (Avsec 1996, 131).

Tabela 3.4.1: Starostna struktura Romov (popis 2002)

Starostna skupina	Moški	Ženske	Skupaj
0–4	244	210	454
5–9	188	176	364
10–14	160	193	535
15–19	151	156	307
20–24	170	162	332
25–29	137	141	278
30–34	130	120	250
35–39	117	106	223
40–44	110	97	207
45–49	76	73	149
50–54	61	52	113
55–59	41	41	82
60–64	28	33	61
65–69	15	16	31
70–74	10	12	22
75 +	7	13	20
Skupaj	1.645	1.601	3.246

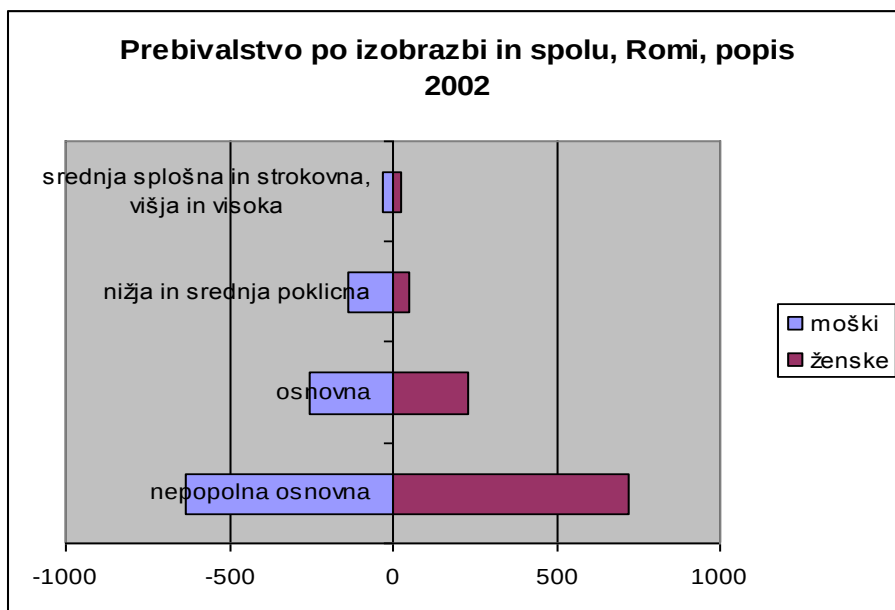
Vir: Statistični urad (2002).

Pogoji, v kakršnih bivajo Romi, ne vplivajo le na njihovo zdravje. Življenje na robu ovira tudi njihovo izobraževalno pot in kasneje možnost zaposlitve. Ob krajši življenjski dobi sta namreč glavni značilnosti skupine ljudi z največjim tveganjem revščine in socialne izključenosti tudi visoka brezposelnost in nizka izobrazbena struktura.

3.5 IZOBRAZBA

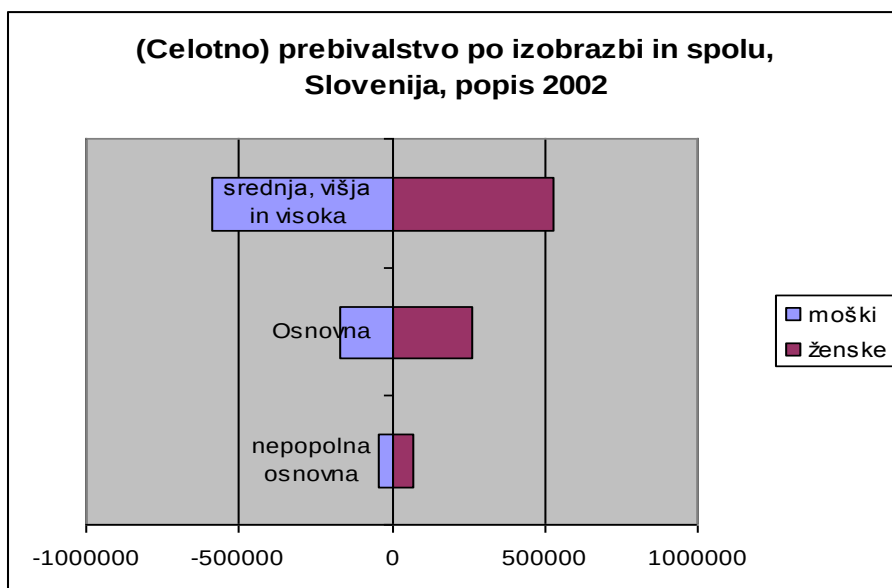
Socialna ogroženost močno zaznamuje vzgojo in izobraževanje otrok. Kot ugotavlja Anica Mikuš Kos (1999, 91), imajo revni starši manj časa za ukvarjanje z otroki, zato so otroci doma deležni manj učnih spodbud, nimajo ustrezne pomoči ob neuspehu v šoli, imajo manj dodatnih zunajšolskih izobraževanj, manj stika s kulturnimi dogajanji in so manj vključeni v prostočasne aktivnosti, s katerimi bi si lahko širili znanja in razvijali druge socialne veščine. Prav tako romski otroci pri svojih starših nimajo zgleda o pomenu izobrazbe, saj je stopnja izobrazbe med Romi izrazito nizka (glej grafa 4.5.1 in 4.5.2), izobrazba staršev pa pomembno vpliva tudi na odnos otrok do izobraževanja. V zelo nizkem številu izobraženih Romov vidijo tudi predstavniki romske skupnosti sami največjo oviro pri izboljševanju svojega položaja. Leta 2010 je bilo po njihovih podatkih le 15 Romov, ki so končali visokošolski študij (Horvat 2010).

Graf 4.5.1: Romi po izobrazbi in spolu, stari 15 let ali več (popis 2002)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Graf 4.5.2: Prebivalstvo po izobrazbi in spolu (popis 2002)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

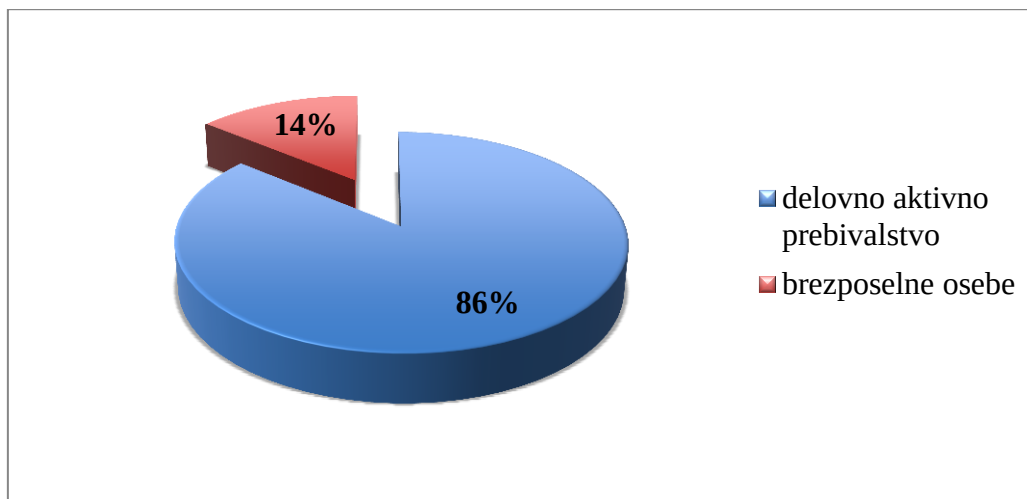
Po podatkih Urada vlade Republike Slovenije za narodnosti so predšolski romski otroci vključeni v približno 40 vrtcev po Sloveniji, in sicer na tri načine: največ jih je integriranih v običajne skupine, manj v romske oddelke, kjer so vključeni samo romski otroci, ena enota vrtca pa vključuje le romske otroke. »V Strategiji vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji iz leta 2004 lahko zasledimo tudi podatek, da so romski učenci v primerjavi z drugimi učenci sedemkrat pogostejše vključeni v osnovne šole s prilagojenim programom. Na preusmerjanje sta verjetno vplivali šolska neuspešnost in vedenjska problematika, ne da bi se pri tem ugotavljali pravi vzroki za neuspešnost, kot so diskriminacija, revščina, specifična kultura in neznanje jezika okolja« (Gomboc Mrzlak 2009, 33). Tudi v strategiji, sprejeti leta 2011, ki je dopolnila tisto iz leta 2004, je zapisano, da je v osnovnih šolah s prilagojenim programom še vedno veliko število otrok pripadnikov romske narodne skupnosti in da je treba zagotoviti ustrezne instrumente in nadzor za preprečevanje zlorab kategorije »učenčev s posebnimi potrebami«, saj učenčeva šolska neuspešnost, ki izvira iz neznanja jezika ali specifičnosti romske kulture, ne more biti osnova za usmerjanje otrok v programe z nižjim izobrazbenim standardom (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, 2011, 24).

3.6 REKORDNA BREZPOSELNOST

Nizka stopnja izobrazbe je dodatna ovira pri vstopanju Romov na trg dela, ob tem pa jih pogosto dodatno ovirajo tudi slabo znanje jezika, neizkušnost in slabo zdravje. Seveda pri odločanju delodajalca za kandidata, ki bo zasedel neko delovno mesto, niso zanemarljivi predsodki, ki vodijo v diskriminacijo. Problem je tudi, da se Romi že v otroštvu privadijo brezposelnosti in statusu, ki ga dobijo, družba pa to ocenjuje kot prostovoljno brezposelnost, kar posledično vodi v družbene spore in povečuje negativne predsodke delodajalca (Klopčič 2007, 159). Kot še ugotavlja Vera Klopčič (2007, 104), se to pokaže tudi ob večjih odpuščanjih delavcev v primeru stečajev ali nelikvidnosti podjetij. Romi so bili namreč praviloma med prvimi, ki so izgubili zaposlitev. Zato »možnosti za zaposlovanje Romov v Sloveniji zajemajo predvsem njihovo vključevanje v programe javnih del (npr. na področjih, kot so urejanje bivalnih razmer, izobraževanje, kmetijstvo)« (Klopčič 2007, 104).

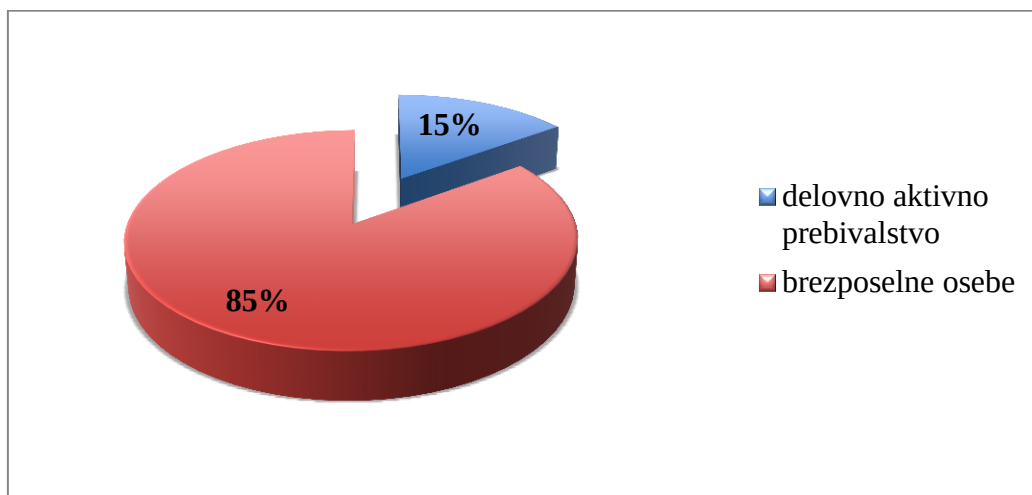
Delež zaposlenih med Romi je izjemno nizek in močno odstopa od slovenskega povprečja (glej grafa 3.6.1 in 3.6.2). Po popisu iz leta 2002 je bila brezposelnost med njimi kar 85-odstotna, medtem ko je bilo v celotni populaciji 14 odstotkov brezposelnih.

Graf 3.6.1: Slovenija, delež brezposelnih v aktivnem prebivalstvu (popis 2002)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Graf 3.6.2: Romi, delež brezposelnih v aktivnem prebivalstvu (popis 2002)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Čeprav se na prvi pogled morda zdi, da je romska skupnost zelo homogena z enakim načinom življenja in težavami – tudi javnost pogosto pozna le »problematiko« Romov v Sloveniji –, še zdaleč ni tako. Romi se med seboj močno razlikujejo tako po stopnji socialnega, ekonomskega in političnega razvoja kot tudi po tem, koliko in kako so se vključili v širšo družbo.

4 ETNIČNA RAZNOLIKOST: IZZIV SODOBNIH DRUŽB

»Vlade obstajajo zato, da ščitijo pravice manjšin.

Ljubljani in bogati ne potrebujejo zaščite:

imajo veliko prijateljev in malo sovražnikov.«

Wendell Phillips

»Multi-kulti [multikulturalizem, op. J. J.] je popolnoma spodletel,«³ so bile besede nemške kanclerke Angele Merkel, ki so v letu 2010 močno razburkale mednarodne razprave o enem največjih izzivov sodobnih družb: upravljanju etnične raznolikosti. Pravzaprav so te besede, ki so jih kasneje ponavljali tudi najvidnejši politični predstavniki Francije, Velike Britanije in drugi, negativno ocenile trud velike večine sodobnih držav, da bi na svojem ozemlju ustvarile pogoje za mirno sobivanje večinskega prebivalstva in »ljudi, ki imajo svoj življenjski način in identiteto, drugačno od predvidene 'nacionalne'« (Milharčič Hladnik 2009, 147). Največkrat gre za etnično drugačne manjšine, narodne manjšine in migrante – za pojave, s katerimi se ukvarjajo vse sodobne države in družbe.

Etnična raznolikost sodobnih družb je največkrat posledica premikanja državnih (političnih) meja in migracij. Premikanje meja je povzročilo, da so se večje skupine pripadnikov določene države nenadoma znašle na ozemlju tuje države. Navadno se je to seveda dogajalo v prelomnih obdobjih zgodovine, na primer v času obeh svetovnih vojn. Evropa danes te manjšine obravnava kot narodne manjšine. Drugi razlog za etnično in kulturno raznolikost držav in družb pa je starejši od sodobne narodne skupnosti – govorimo o migracijah, ki so stare toliko kot človeštvo. Vzroki zanje so najrazličnejši: ljudje so se na primer selili zaradi podnebnih sprememb, razvoja proizvodnje, trgovine, tudi vojn in suženjstva.

Etnična struktura prebivalstva je med bolj spremenljivimi kategorijami v sodobni mednarodni skupnosti, države pa se »soočajo z vedno novimi izzivi upravljanja večetničnosti, večkulturnosti, verskih in jezikovnih razlik« (Roter 2007, 26), ki jih ob avtohtonih narodnih manjšinah vnašajo tudi tiste, ki so nastale in še nastajajo z migracijami – t. i. nove oziroma novodobne manjšine. Neupravljanje etnične raznolikosti lahko vodi tudi v krvave konflikte.

³ Iz govora nemške kanclerke Angele Merkel na srečanju podmladka vodilne nemške stranke Krščansko-demokratske unije (CDU) v Potsdamu, 16. oktobra 2010.

Temelj enakopravnega vključevanja manjšinskih skupnosti v družbo in nujen predpogoj za uspešen proces integracije oziroma uspešno upravljanje etnične heterogenosti v sodobnih družbah je tudi odpravljanje diskriminacije.

4.1 DISKRIMINACIJA

Diskriminacijo bi lahko opredelili kot »neenako obravnavanje posameznika, posameznice ali skupine v primerjavi z drugimi osebami ali skupinami ljudi na podlagi osebnih okoliščin, kot so spol, starost, rasa, nacionalnost, versko prepričanje, zdravstveno stanje oziroma invalidnost, spolna usmerjenost, izobrazba, gmotno stanje ali družbeni položaj« (Komac in drugi 2007, 56).

Izpostavljenost različnim kulturam, veroizpovedim in jezikom pogosto vzbuja strah in občutek ogroženosti med državljani določene države, ki se odraža v netolerantnem, pogosto tudi sovražnem odnosu do tujcev ali pa do državljanov, ki ne pripadajo istemu večinskemu narodu (Komac in Medvešek 2005, 224). To je tudi posledica tega, da so priseljenci, njihovi potomci in pripadniki posameznih etničnih manjšin v družbi pogosto obravnavani »kot tvorci problemov, kot potencialna grožnja obstoječim kulturnim normam, narodni identiteti in suverenosti države, kot konkurenca na trgu delovne sile, kot posamezniki, katerih lojalnost državi je sumljiva« (Medvešek 2007, 188).

Pripadniki manjšin so z diskriminacijo soočeni na vseh področjih vključevanja v družbo, kar njihovo integracijo vsaj upočasnjuje, če že ne preprečuje. Ena izmed socioloških študij o položaju priseljencev v Franciji je pokazala, kako deluje diskriminacija pri vstopanju na trg dela. Od sto prijavljenih kandidatov za neko delovno mesto so na razgovor povabili 75 kandidatov s »pravim« francoskim priimkom, med sto kandidati z »nepravim« (alžirskim, na primer) priimkom pa jih je do razgovora prišlo le 14, kljub temu da so bili za delo enako usposobljeni (Rizman 2005, 16).

Ozračje tolerance v družbi za nabiranje glasov volivcev rušijo tudi politiki. Za nacionalistične politike so namreč priseljenci zelo priročna tema. V Britaniji, Franciji in drugih evropskih državah ekstremistične desničarske stranke, kot sta Britanska nacionalna stranka in Le Penova Front National, ki nasprotujejo imigraciji in krivijo za vse probleme etnične manjšine, še

vedno privlačijo podpornike (Haralambos in Holborn 1999, 659). »Tako kot v zvezi z manjšinskimi narodi in narodnimi manjšinami je namreč tudi nove manjšine mogoče predstaviti kot etnične skupnosti, ki kolektivno ogrožajo omejene dobrine v neki družbi ali celo ohranjanje kulture, jezika in drugih značilnosti večinskega prebivalstva (večinskega naroda)« (Komac in drugi 2007, 92). Ko je na primer kasnejši francoski predsednik, takrat še francoski notranji minister, Nicolas Sarkozy leta 2005 mlade potomce priseljencev, ki so se razbesneli v pariških predmestjih, zmerjal z »izmečki« in »drhaljo«, so takratne javnomnenjske raziskave pokazale, da ga je večina pri tem podprla. Rizman (2005, 16–17) je že takrat, sicer previdno, napovedoval, da si je s tem povečal tudi možnosti za zmago na predsedniških volitvah leta 2007, ob tem pa opozoril, da so žal »politiki tako na desnici kot tudi na levici bolj zainteresirani za zanesljivo osvojene glasove, kot pa da bi se v javnosti pogumno izpostavili za reševanje političnih in kulturnih problemov teh ljudi, ki ostajajo še naprej predmet ksenofobičnega obravnavanja in stigme, ki jih oropata še za minimalni občutek pripadnosti družbi«. Miran Komac, Mojca Medvešek in Petra Roter (2007, 92) opozarjajo, da ima takšno izrabljanje priseljevanja v kratkoročne politične namene številne negativne posledice. Zameglijo namreč dejanske težave, ki nastajajo zaradi priseljevanja, gradijo negativno percepcijo priseljencev in drugačnosti ter slabšajo obstoječi položaj, saj ustvarjanje negativnega odnosa do priseljencev preprečuje sprejemanje kakršnih koli ukrepov in politik za reševanje njihovega položaja v novem okolju. »Izrazi etnične nestrpnosti in nasilje, ki ju zasledimo v nekaterih medijih ali drugih področjih življenja, naraščanje popularnosti ekstremnih desničarskih strank in majhno število priseljencev ali pripadnikov manjšinskih etničnih skupnosti, ki zasedajo pomembne družbene položaje, ki s seboj prinašajo politično ali ekonomsko moč, je vse prej kot pot, ki bi nas pripeljala k družbi enakih možnosti oziroma k družbeni koheziji« (Medvešek 2007, 188).

Države lahko zagotovijo formalne pogoje za enakopravnost posameznikov v družbi, a to ne pomeni, da so ti tudi dejansko enakopravni. »Kljub formalni enakosti se v praksi velikokrat srečujejo z odkrito in prikrito diskriminacijo zaradi njihove etnične, kulturne ali verske različnosti« (Bešter 2007, 117). Številni avtorji so prepričani, da skoraj ni druge etnične manjšine, ki bi bila deležna toliko predsodkov in zavračanja kot romska (Klopčič 2007, 48). Zgodovina Romov je po vsem svetu, tudi v Sloveniji, polna preiganja, nerazumevanja romske kulture in nestrpnosti. Tudi v primeru položaja Romov, ki jih raziskujemo v tej diplomski nalogi, Romov, ki so se priselili na območje Mestne občine Ljubljana je zato

izjemno pomembno, da sprejme ustrezen model varstva manjšin in integracije, ki mora biti specifičen v primerjavi z ostalimi migranti in da se zagotovi tudi njegovo izvajanje.

4.2 POMEN OHRANJANJA ETNIČNE RAZNOLIKOSTI

Zgodovina je najboljša učiteljica tudi na področju upravljanja z etnično raznolikostjo. V njej je ogromno primerov, ki kažejo, da preganjanje pripadnikov manjšin in zanikanje njihove identitete z namenom, da bi ustvarili homogeno družbo, ni rešitev (Komac 2002a, 13–123). Ravno nasprotno, takšen odnos do manjšin ustvarja nove probleme in konflikte. Kljub temu sta bila in še vedno sta sistematičen pregon pripadnikov manjšin in zanikanje njihove posebne identitete pogosta. O manjšinah zato najpogosteje beremo, slišimo in govorimo predvsem kot o »problemu« in jih tako pogosto zmotno vidimo predvsem kot »vir nestabilnosti, konfliktov in nevarnosti za nemoten obstoj držav v okviru njihovih obstoječih meja, čeprav so dejanski problemi nastajali prav zaradi sistematičnega pregona pripadnikov manjšin, zanikanja njihove posebne identitete ali načrtnega preprečevanja možnosti za ohranjanje te posebne identitete in njenega razvoja« (Roter v Komac in drugi 2007, 80).

Odnos držav do manjšin je lahko dialoški ali pa konflikten. Razumevanje manjšin kot grožnje je v zgodovini vodilo predvsem v konfliktne odnose. Kot ugotavlja Petra Roter (v Komac in drugi 2007, 80), je v zgodovini »veliko primerov upravljanja te (etnične) heterogenosti na način, ki bi v tretjem tisočletju močno obremenil zmogljivosti novoustanovljenih sodišč za najhujše zločine proti človeštvu«. Mnoge države so namreč »problem manjšin« reševale tako, da so želele manjšinske skupnosti preprosto odstraniti in na tak način zagotoviti enovito družbo (Rizman 2006, 339).

Že leta 1601 je kraljica Elizabeta I. z odlokom zahtevala, da je treba »črnice in zamorce« deportirati iz Anglije, ker so »pogani« in ustvarjajo gospodarske in družbene probleme, kot sta revščina in lakota. Tristo let kasneje, leta 1901, je londonski avtor Joseph Bannister v svoji knjigi *Anglija pod Židi* Jude opisal kot »židovske denarne prašiče«, ki se nočejo umivati in so zato nagnjeni k boleznim kože in krvi. V zasebnem pismu nekemu Judu je šel celo tako daleč, da je zapisal: »Škoda, da se ne da izumiti kak strup proti mrčesu, s katerim bi pokončili tvojo ostudno pasmo« (Haralambos in Holborn 1999, 658). Želja, ki se je žal v času nacistične

Nemčije tudi udejanjila. Adolf Hitler, ki je bil prepričan, da se je arijska rasa (nemški narod) pokvarila zaradi stikov z manjvrednimi rasami, je »končno rešitev« tega »problema« videl v zaplinjevanju milijonov Židov v koncentracijskih taboriščih, skupaj z Romi,⁴ homoseksualci in drugimi. Konfliktom in neenakosti med rasnimi, etničnimi in narodnostnimi skupnostmi smo bili priča tudi v naši neposredni bližini – v vojnah, ki so se po razpadu Jugoslavije v devetdesetih letih prejšnjega stoletja vnele med Muslimani, Srbi in Hrvati. V Bosni so tisoči umrli v »etničnem čiščenju«, ko so hoteli bosenski Srbi Muslimanom prevzeti ozemlje (prav tam). Tovrstnim konfliktom smo priča še danes. Kot ugotavlja Nećak (2006, 22), »skoraj vsi mednarodni konflikti, še posebej tisti najbolj krvavi, temeljijo na nerešenih ali slabo rešenih narodnih vprašanjih«. Dokaz je na primer nemirni Afganistan, kjer je glavni vzrok konfliktov v državi in njene nestabilnosti prav etnična raznolikost. V Afganistanu živi več kot deset različnih etničnih skupin, mnoge so v sporu že stoletja. Od napada Združenih držav Amerike in zaveznikov na Afganistan (7. oktober 2001) je minilo že desetletje, načrt zahodnih držav, da iz Afganistana naredijo multikulturno, demokratično državo, pa ostaja neuresničljiva želja (Kostanjevec 2011).

Etnično čiščenje in genocid sta najbolj krvava pojava, ki ju je rodila želja po etnični homogenosti. Države so jo skušale doseči tudi s separacijo, torej z dodelitvijo statusa, ki manjšino ločuje od večine, ali s premestitvijo manjšine na administrativno določen teritorij (Rizman 2006, 339). Na jugu Afrike še danes niso zaceljene globoke rane, ki so jih zadali rasna diskriminacija, zatiranje, ponižanje in izkoriščanje v času apartheida.⁵ V kontekstu našega raziskovanja odnosa večine do manjšine je sicer v tem primeru treba izpostaviti, da je v Južnoafriški republiki nasprotno manjšinska belopolta populacija strpala večinsko afriško prebivalstvo v rezervate in si zagotovila nadzor nad državo.

Cilj vseh teh pristopov je etnično homogena družba, a izkušnje kažejo, da »model integracije, ki temelji na poskusih asimilacije, vodi v stanje navidezne trdnosti države. V kriznih situacijah pa vsi problemi procesa asimilacije eskalirajo v neverjetno brutalni obliki« (Komac 2002a, 18). Leta 2005 so Francijo zajeli nasilni protesti mladih. Izbruhnili so v revnih predmestjih Pariza. Povod zanje je bila, vsaj na prvi pogled, smrt dveh najstnikov med

⁴ Med drugo svetovno vojno je bilo po ocenah pobitih med 500 tisoč in 1,5 milijona Romov (Liégeois 2009, 368). Za nacistično iztrebljanje Romov med drugo svetovno vojno se namesto izraza holikavst sicer uporablja izraz *porajmos*, tudi *porrajmos*, romska beseda, ki pomeni množično pobijanje.

⁵ Apartheid (dobesedni pomen je ločenost) je bila politična doktrina, s katero je vlada Južnoafriške republike oblikovala sistem rasne segregacije, zatiranja in izkoriščanja temnopoltih prebivalcev med letoma 1948 in 1994 (vir: Wikipedia - <http://sl.wikipedia.org/wiki/Apartheid>).

policijskim zasledovanjem, a v ozadju je šlo za veliko večji problem – nemire so rodila dolgoletna francoska zavračanja etnične raznolikosti članov njene družbe. Koncept francoskega vključevanja v družbo je namreč »izhajal iz podmene, da če se ne pripisuje kakšne posebne teže etničnim in rasnim razlikam v družbi in se tudi ne govori o njih, da bodo te postale marginalne in bodo sčasoma celo izginile« (Rizman 2005, 16–17). Ob tem je država tudi načrtno zatirala izražanje kulturnih razlik. Eden najbolj spornih ukrepov, ki je močno odmeval v svetovni javnosti, je bila prepoved nošenja naglavnih rut za muslimanke. Mladi uporniki, ki so leta 2005 besneli v francoski prestolnici, so bili predvsem otroci muslimanskih priseljencev iz Afrike, ki so v Francijo prišli pred desetletji, zaradi pričakovanja države, da se bodo v družbo vključili tako, da bodo na svojo »drugačnost« preprosto pozabili, in zaradi diskriminacije, ki je zrasla na krilih te podmene, pa praviloma še vedno živijo na robu družbe.

Komac in drugi (2007, 99) ugotavljajo, da se nezadovoljstvo posameznika »s svojim statusom, s statusom etnične skupnosti, ki ji pripada, in mu ni omogočena družbena mobilnost ob hkratnem vzdrževanju etničnih značilnosti«, odraža na tri različne načine. Posameznik opušča elemente etnične skupnosti, ki ji izvorno pripada, in prevzema elemente večinske etnične skupnosti v državi sprejemnici (kar vodi v asimilacijo in izginjanje etnične skupnosti); svoje etnične identitete in pripadnosti ne izkazuje navzven, tretji scenarij pa je »revitalizacija etnične identitete, saj lahko etničnost in etnična identifikacija poleg zatona doživita tudi ponovno oživitev« (prav tam).

Druga pot, ki so jo oziroma jo ubirajo države in predstavlja nasprotje asimilaciji, je pot dialoga, pot, ki priznava in dopušča različnost. Le družbe, ki se opirajo na »model, ki izhaja iz premise različnosti«, se lahko lotijo uspešnega reševanja manjšinskih vprašanj (Rizman 2006, 339). Pristop, ki zagotavlja stalno heterogenost družbe, poznamo pod pojmom kulturnega pluralizma – od konca devetdesetih let prejšnjega stoletja ga večinoma nadomešča nov teoretični in politični pojem: multikulturalizem. »V temelju gre pri multikulturalizmu /.../ za eno skupno potezo: zanikanje, da obstaja samo ena možna obravnava kulturnih razlik, to je ali asimilacija ali marginalizacija« (Milharčič Hladnik 2009, 146). Temelj multikulturalizma je prepričanje, da je potrebno etnične posebnosti posameznikov in skupnosti, ki živijo v določeni državi, ohranjati (Komac in drugi 2007, 105).

Za primer države, ki je uspela multikulturalizem vpeljati v svojo uradno politiko, velja ali pa vsaj je veljala Švedska. Mirjam Milharčič Hladnik model opisuje tako (2009, 146–147):

Švedska je edina evropska država, ki je načelo multikulturalizma vnesla v ustavo in vgradila v politični in socialni sistem. Leta 1975 je sprejela odločitev, da so multikulturalna družba, da priseljeni ljudje niso »gastarbajterji«, začasno uvoženi pari delovnih rok, pač pa ljudje, ki imajo družine, otroke, življenjske načrte in so si na Švedskem ustvarili svoj dom. Multikulturalizem /.../ temelji na treh načelih: enakosti življenjskega standarda, svobodi izbire glede tega, kako močno si želi biti migrant integriran v švedsko družbo, in partnerstvu. Enakost življenjskega standarda pomeni pravico do zaposlovanja, izobraževanja, stanovanja in socialnih oblik pomoči. Pravice obsegajo tudi volilno pravico za tujce, zastoj prevajalce, kjerkoli jih potrebujejo, brezplačne tečaje švedskega jezika. V šole je bilo uvedeno brezplačno poučevanje maternega jezika otrok, ki šole obiskujejo, društvenemu organiziranju in delovanju priseljencev pa je bila dana velika finančna pomoč in politična vzpodbuda.

A držav, ki so v tem pogledu tako uspešne kot Švedska, je izjemno malo. Kot pravi Marina Lukšič Hacin, je to ob Švedski uspelo le še dvema: Kanadi in Avstraliji (v Košak 2010), zato nemški kanclerki Angeli Merkel na njeno obsodbo multikulturalizma na propad odgovarja z vprašanjem: »Kako lahko predsednica vlade v državi, kjer multikulturalizem nikoli ni bil del uradne politike, reče, da je ta propadel, da je nek koncept mrtev, če nikoli ni bil zares živ?« Nemčija kot celota ima na področju priseljevanja poleg Švice enega najtrših odnosov do migrantov. Še leta 2005 na primer v Nemčiji rojeni potomci priseljencev niso imeli možnosti za pridobitev nemškega državljanstva (prav tam). A kljub temu je treba dodati, da so nekateri do multikulturalizma tudi kritični, ker da »zagovarja kulturni relativizem in zanika pomen skupnih norm in pravil« (Milharčič Hladnik 2009, 146). John Rex (v Komac in drugi 2007, 96) opozarja še, da se multikulturalizem tudi v praksi »lahko izvaja z neenakopravnim vključevanjem manjšinskih skupnosti v družbo, na primer v obliki kastnega sistema, čeprav seveda demokrati zagovarjajo njihovo vključevanje na temelju enakopravnosti«. Ob tem je treba dodati tudi, da so mnjenja o uspešnosti švedskega modela različna. Raziskave so pokazale, da njena politika na nekaterih področjih ni bila uspešna. Med priseljenci je ostala visoka stopnja brezposelnosti, otroci priseljencev imajo slabše zaposlitvene možnosti, dohodki priseljencev so v primerjavi s Švedi nižji, v slabšem položaju so tudi pri reševanju stanovanjske problematike in zdravstvenega varstva (Trokić 2006, 53–54).

Ohranjanje etničnih posebnosti manjšin je predpogoj za vključenost teh skupin v večinsko družbo. Stopnja vključenosti je seveda odvisna od številnih dejavnikov (od osebnostnih

lastnosti posameznika, značilnosti skupnosti, odnosa širše družbe), a posebej pomembna je pri tem vloga države, ki sprejema ukrepe in politike. Država mora zagotoviti pogoje, od posameznika pa je odvisno, v kolikšni meri jih bo izkoristil (Komac in drugi 2007). Upravljanje etnične raznolikosti je ključnega pomena tako za krepitev družbene kohezije kot tudi za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov, kar pomembno prispeva k miru in varnosti (Žagar 2007, 19). Rizman (2006, 338) k temu dodaja, da je »stopnja demokracije, ki jo neka država premore v odnosu do svojih manjšin, najsi bodo etnične, socialne ali kakšne druge, dober pokazatelj, s kakšno kvaliteto demokracije imamo v resnici opraviti«.

4.3 NAČINI OHRANJANJA ETNIČNE RAZNOLIKOSTI

Recept za stabilno družbo brez napetosti in konfliktov naj bi torej bilo enakopravno vključevanje različnih manjšin v vse segmente družbenega življenja, in to na način, ki tem skupinam omogoča, da ohranjajo svoje posebnosti.

Država ima tu pomembno vlogo. Zagotoviti mora pogoje, ki pripadnikom različnih narodnih skupnosti omogočajo, da se vključijo v družbo. Te skupine se sicer v družbo vključujejo, tudi če države ne sprejmejo posebnih ukrepov ali politik za integracijo, a v tem primeru se lahko zgodi, da je cena, ki jo manjšine in etnične manjšine plačajo za vključitev v družbo, izguba ali vsaj zanikanje svoje manjšinske identitete. V nadaljevanju bomo predstavili dva modela, s katerima skušajo države zagotoviti družbo, ki spoštuje etnično raznolikost in jo ohranja, tako da omogoča njen obstoj: varstvo manjšin in integracijo ter integracijske politike. Na prvi pogled se morda zdi, da integracijske politike – nanašajo se namreč predvsem na integracijo priseljencev in njihovih potomcev –, v raziskovanju vključenosti romske narodne manjšine v družbo nimajo posebnega pomena. A v primeru Romov, ki živijo v Ljubljani, ni tako iz dveh razlogov. Prvi je ta, da sedanji model varstva manjšin v Sloveniji temelji na teritorialnem načelu, kar pomeni, da je izvajanje posebnih pravic pripadnikov manjšin omejeno na narodnostno mešano območje. Zunaj tega območja, kamor sodi tudi Ljubljana, te pravice pripadnikom manjšin, z redkimi izjemami ne pripadajo. Drugi razlog za to pa je dejstvo, da večina Romov v Ljubljani ne živi že stoletja, ampak so se na območje mestne občine priselili v zadnjih desetletjih,⁶ kar pomeni, da so izključeni iz modela varstva manjšin.

⁶ Več o tem v poglavjih 5., 5.1., 5.3. in 6.

4.3.1 VARSTVO MANJŠIN

Varstvo narodnih manjšin je v evropskem okolju najbolj institucionalizirana oblika upravljanja etnične raznolikosti in ima tudi najdaljšo tradicijo (Komac in drugi 2007, 79). Je oblika zadovoljevanja potreb, interesov in ciljev manjšinskih etničnih skupnosti. Sedanji model se je uveljavil po koncu hladne vojne in naj bi zagotavljal soobstoj večinske skupnosti in narodnih manjšin, z namenom zagotavljanja pravic manjšinam oziroma njihovim pripadnikom (Roter 2007, 9). Gre za kompleksen sistem načel, pravil, norm in postopkov za njihovo implementacijo in nadzor nad njo, s čimer naj bi varovali posebno narodnomanjšinsko identiteto, zagotavljali nemoten obstoj in razvoj manjšin in ohranjali stabilnost držav in mednarodnega sistema ter zagotavljali mednarodno varnost (Roter v Komac in drugi 2007, 80). Vzpostavljen je bil za posebno vrsto manjšin – za narodne manjšine – zato je zelo pomembno vprašanje, katere skupnosti pojmuje kot narodne manjšine. Od tega je namreč odvisno, kateri skupnosti oziroma njenim članom pripada določen nabor pravic oziroma posebno varstvo.

Z definicijami pojmov manjšina, narodna manjšina, etnična manjšina se različni strokovnjaki in politiki ukvarjajo že desetletja, a enotne definicije pojma narodna manjšina Evropa še vedno nima. Narodne manjšine največkrat razumemo kot skupnosti državljanov neke države, ki so številčno manjše od skupnosti večinskega prebivalstva v tej državi, so v nedominantnem položaju in izražajo posebne etnične kazalnike (npr. jezik, kultura, veroizpoved), ki jih želijo ohranjati, z državo pa jih povezujejo »dolgotrajne, trdne in trajajoče vezi«, ki jih pripadniki manjšin želijo tudi ohranjati.⁷ Iz prakse varstva manjšin je jasno, da so to skupnosti, ki so vezane na določeno ozemlje in katerih pripadniki živijo na tem območju daljše obdobje, pri čemer »daljše obdobje« ni natančno določeno (Komac in drugi 2007, 80–82).

Nekaj kriterijev v splošno sprejeti opredelitvi narodnih manjšin je precej poljubnih (nikjer na primer ni natančno opredeljeno, kakšen časovni okvir predstavlja »dolgotrajno ohranjanje vezi« z državo sprejemnico), kar evropskim državam v praksi omogoča, da zelo svobodno odločajo o tem, katere nedominantne skupnosti bodo priznale kot narodne manjšine in katerih ne in jim s tem priznale ali pa odrekle določene pravice. Kot pravi Komac (2002b, 596–597), je izhodišče opredeljevanja »klasičnih« narodnih manjšin ugotovitev, »da naj bi to bilo nekaj,

⁷ Takšno pojmovanje narodne manjšine je predlagala Parlamentarna skupščina Sveta Evrope v svojem Priporočilu 1201 o dodatnem protokolu k Evropski konvenciji o človekovih pravicah narodnih manjšin, sprejeto je bilo 1. februarja 1993.

kar je v spletu zgodovinskih okoliščin 'odpadlo' od narodnega telesa. Nekaj, kar naj bi bilo v jezikovnem in kulturnem pomenu vsaj sorodno tistemu, kar je ostalo na oni strani krivično postavljenih meja.« Iz tega izhaja, da je režim varstva vzpostavljen predvsem za tiste manjšinske skupnosti, ki so se oblikovale zaradi fizičnega premikanja državnih meja, za pripadnike tistih skupnosti, ki se v državo, kjer bivajo, niso priselili, vsaj ne nedavno (Roter v Komac in drugi 2007, 81; Komac in Medvešek 2005, 220). Zato se seveda zastavlja vprašanje, kam spadajo tiste etnične skupnosti, ki so se v tujih državah oblikovale z migracijskimi tokovi, predvsem v času po drugi svetovni vojni, tako imenovane nove oziroma novodobne manjšine.

Evropa podobnega režima, kot ga pozna za varstvo narodnih manjšin, za varstvo t. i. novih manjšin nima. Čeprav so njihovi pripadniki marsikje državljani držav sprejemnic in tam živijo že desetletja oziroma zdaj tam živijo tudi že njihovi otroci in vnuki (torej predstavniki druge in tretje generacije, ki so bili v državi sprejemnici tudi rojeni), jim države, v katerih bivajo, pogosto ne priznavajo statusa manjšin in s tem tudi ne posebnih pravic oziroma varstva, ki so vezani na status manjšine, čeprav potrebe po takšnem varstvu obstajajo. Tudi te skupnosti se namreč »srečujejo s podobnimi težavami in imajo podobne potrebe kot pripadniki skupnosti in skupnosti same, ki so že priznane kot narodne manjšine« (Komac in drugi 2007, 85). Pomanjkanje politik za pripadnike novih manjšin lahko vodi v etnično distanco med pripadniki teh skupnosti in pripadniki večinskega prebivalstva, v obujanje in poudarjanje manjšinske etnične identitete in napetosti med večinskim in manjšinskim prebivalstvom (prav tam).

Ker ni mednarodno priznanega instrumenta za varstvo t. i. novih manjšin, predstavljajo okvir, znotraj katerega morajo države zagotavljati pravice vseh posameznikov, tudi tistih, ki se etnično razlikujejo od večinskega prebivalstva, torej človekove pravice. »Človekove pravice namreč pripadajo vsem, brez razlikovanja oziroma diskriminacije glede na jezik, vero, kulturo, pripadnost manjšini, spol, raso, barvo kože, kot med drugim določa 14. člen Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin« (Komac in drugi 2007, 84). Način, kako države varujejo t. i. nove manjšine in zagotavljajo pogoje za njihovo enakopravno vključevanje v družbo, pa je zato v praksi v veliki meri prepuščen njim samim in njihova vloga je »ob izjemno skopih mednarodnih normah glede integracije priseljencev in njihovih potomcev /.../ še toliko večja« (Komac in drugi 2007, 102). »Za razliko od varstva kot temeljnega pristopa k ohranjanju posebne manjšinske identitete narodnih manjšin in

njihovih pripadnikov naj bi ta cilj v zvezi z novodobnimi manjšinskimi skupnostmi in njihovimi pripadniki dosegli z integracijo – torej z njihovim polnopravnim vključevanjem v družbo, katere sestavni del so» (Komac in Medvešek 2005, 225). Države v ta namen sprejemajo in izvajajo različne integracijske politike.

4.3.2 INTEGRACIJA IN INTEGRACIJSKE POLITIKE

Procese vključevanja priseljencev in njihovih potomcev v novo družbeno okolje v Evropi največkrat označujemo s terminom integracija. Integracija je vmesna možnost med dvema ekstremoma: med (prisilno) asimilacijo in ekstremnim multikulturalizmom. (Prisilna) asimilacija je proces, ki vodi v kulturni monoizem, ekstremni multikulturalizem pa označuje situacijo, v kateri je ohranjanje etničnih kultur in njihovo avtonomno delovanje dopuščeno in spodbujano, kar lahko pripelje tudi do zapiranja pripadnikov posameznih etničnih/kulturnih skupin v samozadostne skupnosti, ki živijo praktično povsem ločeno od preostalega prebivalstva (Bešter 2007, 106–107).

Integracija je dolgotrajen in zelo kompleksen proces, ki ga je Ekonomski in socialni svet Organizacije združenih narodov prav zaradi tega že leta 1952 opredelil kot:

postopen proces, v katerem novi naseljenci postanejo aktivni udeleženci v ekonomskih, socialnih, civilnih, kulturnih in duhovnih zadevah nove domovine. Gre za dinamičen proces, v katerem se vrednote oplajajo z medsebojnim spoznavanjem, prilagajanjem in razumevanjem. V tem procesu najdejo tako priseljenci kot domačini priložnost za svoj lastni posebni prispevek.

Medtem ko je asimilacija enostranski proces, v katerem se avtohtoni družbi prilagajajo samo priseljenci, proces integracije vsaj v teoriji pomeni, da se spremembam, ki jih povzročijo migracije, prilagajajo tako priseljenci kakor tudi družba, v katero so prišli – da gre torej za dvosmeren proces. Začne se takoj, ko se priseljenci priselijo v novo okolje, traja pa lahko več let, desetletij ali celo generacij (Bešter 2007, 112).

Integracija poteka na različnih področjih – na ekonomskem, družbenem oziroma socialnem in na političnem (Muller v Komac in drugi 2007, 97). Romana Bešter (2006, 17–20) podrobneje navaja osem dimenzij integracije:

1. pravna integracija – izenačitev pravnega statusa manjšin s statusom državljanov, kar zagotavlja osnovni temelj za enake možnosti;
2. poselitvena oziroma bivanjska integracija – pripadniki manjšin imajo možnost naselitve v katerem koli delu mesta, da živijo v enakih oziroma primerljivih pogojih kot ostali prebivalci, imajo pa tudi možnost selitve;
3. socialno-ekonomska integracija – enake možnosti za doseganje primerljivih rezultatov glede zaposlitve, dohodkov, socialno-ekonomskega statusa, uporabo socialnih storitev in drugih socialno ekonomskih kazalcev;
4. integracija na področju izobraževanja – pripadniki manjšin imajo enakopraven dostop do izobraževalnih institucij in enake možnosti za nadaljnje izobraževanje ter dosegajo izobrazbeno strukturo, ki je primerljiva z izobrazbeno strukturo njihovih vrstnikov;
5. kulturna integracija – spoznavanje drugih kultur in sprejemanje vzorcev drugih etničnih skupin ter ponotranjanje novih norm, vrednot in vedenjskih vzorcev;
6. politična integracija – pripadniki manjšin so vključeni v procese političnega odločanja, ter dejansko sodelujejo na volitvah, v političnih strankah, v posebnih oblikah manjšinskega predstavništva ipd., zelo pomembna je volilna pravica;
7. družbena integracija – pomeni prostovoljne oblike neformalnih stikov pripadnikov manjšin s širšo družbeno okolico (šole, delovno mesto, prosti čas), ki niso omejeni na eno etnično skupino;
8. identifikacijska integracija – pripadniki manjšinskih skupnosti razvijejo občutek pripadnosti večinski družbi, kar pa ne izključuje občutkov pripadnosti drugi(m) skupnosti(m).

Ob koncu procesa integracije naj bi priseljenci postali polni in enakopravni soudeleženci na vseh področjih družbenega življenja (Bešter 2007, 112), imeli naj bi enak položaj na področju izobraževanja, enake možnosti za vstop na trg delovne sile, enake možnosti glede družbene mobilnosti, približno enako poklicno strukturo in zastopanost v posameznih gospodarskih dejavnostih, enako stopnjo brezposelnosti ali enake osebne dohodke kot pripadniki večinske populacije (Komac in Medvešek 2005, 263).

Za doseganje tega cilja države sprejemajo različne politike za vključevanje priseljencev v družbo. »V primerjavi z integracijo kot procesom se integracija kot politika nanaša zavestno na urejanje položaja priseljencev in njihovih potomcev – torej novih manjšin in njihovih pripadnikov. Politika in proces sta seveda povezana, a se integracija lahko izvaja tudi v

odsotnosti integracijske politike« (Komac in drugi 2007, 95–96). Vsekakor pa »primeren formalno-pravni okvir zagotovo pripomore k hitrejšemu in učinkovitejšemu integracijskemu procesu« (Bešter 2003, 2).

Demokratske države Zahodne Evrope, ki so se predvsem v času po drugi svetovni vojni zelo intenzivno soočale s priseljevanjem, so razvile različne politike do priseljencev. Omenili smo že, da so bili v tistem času glavni vzroki za selitve ekonomske narave, saj so države v povojnem gospodarskem razcvetu potrebovale delovno silo. Politike držav glede priseljencev so zato najprej urejale predvsem njihovo vključevanje na ekonomsko področje in v sistem državne blaginje, ko pa so ugotovile, da se delavci, ko dela ne bo več, ne bodo vrnil v izvirne države, so nekatere države v svoje politike za vključevanje priseljencev vključile tudi ukrepe na kulturnem, političnem, izobraževalnem in drugih področjih. Njihove pristope najpogosteje ločujemo na tri modele: model (diferenciranega) izključevanja,⁸ asimilacijski model⁹ in pluralistični (multikulturni) model. Prva dva modela sta v literaturi večkrat označena kot neprimerna za spopadanje z naraščajočo kulturno raznolikostjo (Bešter 2007, 113–115). Še največ potenciala za uspešno upravljanje etnične raznolikosti naj bi imel pluralistični (multikulturni) model, ki ga poznajo na Švedskem, Nizozemskem in v Veliki Britaniji. Priseljenske populacije so po tem modelu sprejete kot etnične manjšine, ki se razlikujejo od dominantnega prebivalstva in skozi več generacij ohranjajo svoj jezik, kulturo, načine družbenega obnašanja in organiziranja. Priseljencem so na vseh področjih družbenega življenja zagotovljene enake pravice kot državljanom, ne da bi se od njih zahtevalo, da se odpovedo svoji drugačnosti (prav tam).

Na medkulturnem pristopu temelji integracijska politika do priseljencev, ki »naj bi omogočala, usmerjala in krepila enakopravno in celovito vključevanje dolgotrajnih priseljencev in njihovih potomcev v vse sfere družbenega, ekonomskega in političnega življenja sprejemne družbe ob hkratnem spoštovanju njihove pravice do ohranjanja, razvijanja

⁸ Bistvena značilnost modela (diferenciranega) izključevanja je, da so priseljenci vključeni v določene sfere družbenega življenja (predvsem na trg dela), nimajo pa dostopa do nekaterih drugih sfer (socialni sistem, državljanstvo, politična participacija). Izključevalni pristop do priseljencev običajno izvira iz prepričanja, da je naselitev priseljencev zgoljčasna, da gre zgolj za »gostujoče delavce«, ki se bodo po določenem času vrnil v svoje izvirne države. Kot najbolj tipična predstavnica tega modela se običajno omenja Nemčija (Bešter 2007, 114).

⁹ Za asimilacijski model je značilno, da spodbuja vključevanje priseljencev v večinsko družbo. Od priseljencev pričakuje, da se prilagodijo večinski kulturi oziroma da prevzamejo (asimilirajo) norme in vrednote, ki veljajo v večinski družbi. Ohranjanje in izražanje drugačnih kulturnih navad in vrednot v javni sferi ni dopustno. Kot najbolj tipičen primer asimilacijske politike se v strokovni literaturi običajno omenja Francija (Bešter 2007, 114).

in izražanja njihove posebne etnične, kulturne, verske ali druge identitete« (Bešter 2007, 115–116).

Integracijske politike se izvajajo na različnih ravneh: na nacionalni, lokalni in tudi regionalni (Komac in drugi 2007, 103). V širšem smislu razumemo integracijske politike kot »vse politike in ukrepe, ki posredno ali neposredno pripomorejo k integraciji priseljencev« (Bešter 2007, 116), od izobraževalne, socialne, zdravstvene do drugih politik države. »V ožjem smislu pa zajema skupek tistih politik, programov in ukrepov, ki se posebej nanašajo na integracijo priseljencev in katerih cilj je pospešeno ustvarjanje pogojev za enakopravno sodelovanje priseljencev v družbi« (prav tam). Na primer posebni tečaji jezika, spoznavanja ureditve države sprejemnice, tudi kvote pri vpisu na fakultete, dvojezični pouk, pomoč dodatnega učitelja in podobno.

Na to, kako uspešna bo integracija v praksi, pa vplivajo številni dejavniki. Ukrepi in politike, ki se nanašajo na položaj migrantov in njihovih potomcev, imajo sicer pomembno vlogo, kot ugotavlja Curro (v Komac in drugi 2007, 103), pa »lahko različne skupnosti v istem okolju dosežejo različne stopnje integracije«. Pomemben dejavnik pri integraciji so namreč tudi značilnosti večinske družbe v državi sprejemnici ter značilnosti manjšinskih skupnosti in njihovih pripadnikov (izobrazba, zaposlitveni status, verska pripadnost, kulturna različnost/podobnost med priseljskimi skupinami in večinskim prebivalstvom itd.) pa tudi od osebne interese posameznika da bi izkoristil ponujene možnosti (Komac in drugi 2007, 104; Bešter 2007, 112–113; Komac in Medvešek 2005, 225).

Za uspešno integracijsko politiko pa je ključno tudi zagotavljanje ozračja tolerance, spoštovanja različnih kultur, jezikov ali običajev in predvsem spoštovanje posameznikovih človekovih pravic (Roter 2004, 267). Diskriminacija (odkrita in prikrita), ki izvira iz zakoreninjenih stereotipov o določeni skupini ljudi, pogosto spodkopava uspešno vključevanje priseljencev v družbo, zato se je nujno proti njej aktivno borovati.

5 VARSTVO ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI

*»Dvajseto stoletje: prisluhni našim pesmim.
Slišiš iz njihovega zvena,
kako so naša srca utonila v solzah?
Poglej naše plese:
morda se zdijo koraki naših žena lahki kot koraki ptic,
a v resnici se trudijo odvreči grenko breme z razbolelih ramen.«*

Leksa Manush

Romska skupnost je v Sloveniji ustavno priznana in sodi skupaj z madžarsko in italijansko skupnostjo med tako imenovane »klasične, zgodovinske manjšine« (Komac in drugi 2007, 88). To so tudi edine manjšine, ki jih Ustava poimensko omenja. Tem manjšinam tako država zagotavlja posebne oblike varstva oziroma jih pozitivno diskriminira, da bi jim – vsaj deloma – zagotovila enakopravnost in enake možnosti (Gomboc Mrzlak 2009, 31).

Medtem ko Ustava Republike Slovenije italijansko in madžarsko skupnost v 64. členu¹⁰ opredeljuje kot narodni manjšini in zanju tudi natančno določa pravice, ki jih uživata na območjih, kjer sta avtohtono naseljeni, je romska etnična manjšina v ustavi opredeljena kot romska skupnost v Sloveniji.

Italijanski in madžarski narodni skupnosti država zagotavlja relativno celovito pravno varstvo. Pravice manjšinam država zagotavlja ne glede na to, koliko pripadnikov imajo (odsnost številčne klavzule), je pa zagotavljanje teh pravic ozemeljsko omejeno (Komac 2002c, 13–17), in sicer jih lahko pripadniki manjšin (z redkimi izjemami) uveljavljajo le na narodnostno

¹⁰ 64. člen Ustave Republike Slovenije določa naslednje pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji: pravico do svobodne uporabe narodnih simbolov, ohranjanje narodne identitete in v ta namen ustanavljanje organizacij, razvijanje gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva, pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja, pravico do gojenja odnosov z matičnima narodoma in njunima državama, kar Republika Slovenija gmotno in moralno podpira, pravico do ustanavljanja lastnih samoupravnih skupnosti, pravico do neposredne zastopanosti v predstavniških organih lokalne samouprave in v Državnem zboru. Pravice so pripadnikom narodnih skupnosti zagotovljene ne glede na število pripadnikov. Zakoni in drugi predpisi, ki zadevajo uresničevanje ustavno določenih pravic, se lahko sprejmejo le s soglasjem predstavnikov narodnih skupnosti itn. (<http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1>).

mešanih ozemljih. Gre za naselja v posameznih občinah, ki jih pripadniki italijanske in madžarske narodne manjšine dolgotrajno poseljujejo in so natančno določena v statutih občin (Komac in drugi 2007, 88–89). Romski skupnosti, ki je država v nasprotju z madžarsko in italijansko ne priznava kot narodno manjšino, pripada le del (selektivnost) manjšinskih pravic in varstva.

5.1 ROMSKA ETNIČNA SKUPNOST ALI NARODNA MANJŠINA

Že desetletja je pri nas živa razprava o izenačitvi položaja romske narodne skupnosti s položajem madžarske in italijanske. V mednarodni skupnosti ni splošno sprejete definicija pojma narodna manjšina, v Evropi pa se je po koncu hladne vojne uveljavilo pojmovanje narodne manjšine, kot ga je predlagala Parlamentarna skupščina Sveta Evrope v svojem Priporočilu št. 1201 (1993)¹¹ o dodatnem protokolu k Evropski konvenciji o človekovih pravicah. Ta v prvem odstavku določa, da je narodna manjšina skupina posameznikov v državi, ki:

- prebivajo na ozemlju te države in so njeni državljani;
- ohranjajo dolgotrajne, trdne in trajajoče vezi s to državo;
- kažejo posebne etnične, kulturne, verske ali jezikovne značilnosti;
- so zadostno zastopani, čeprav po številu manjši od ostalega prebivalstva te države ali regije v tej državi;
- jih motivira skrb za ohranjanje vsega, kar konstituira njihovo skupno identiteto, vključno z njihovo kulturo, običaji, vero in jezikom (Roter 2003, 11–17).

Komac (2008, 2–3) ugotavlja, da so Romi v Sloveniji »del obsežnega panevropskega naroda, so torej manjši del obsežne narodne celote, so narodna manjšina«, in to »tudi tedaj, ko uporabimo instrumente, ki nam jih ponujajo dokumenti o varstvu manjšin in ki so nastali v različnih mednarodnih organizacijah«. Alenka Janko Spreizer (2004, 196) opozarja, da ima reguliranje statusa Romov kot etnične skupnosti in ne kot manjšine, kar se kaže v zmanjšanem obsegu zaščite kolektivnih pravic v primerjavi z madžarsko in italijansko etnično skupnostjo, pomembne posledice. Po mnenju obeh omenjenih avtorjev lahko podlago za

¹¹ *Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*. 1993. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta93/errec1201.htm> (6. maj 2012).

ohranjanje statusa te etnične manjšine na družbenem robu najdemo tudi v ustavnih in zakonskih določilih, ki se nanašajo na Rome (Komac 2007b, 2008; Janko Spreizer 2004, 2005).

Temelj za zakonsko urejanje pravic romske skupnosti je 65. člen Ustave Republike Slovenije (1991), ki določa, da »položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«. Pravni temelj za sprejem zaščitnih ukrepov je bil torej sprejet že leta 1991, krovni zakon o romski skupnosti pa je začel veljati šele leta 2007. Njegovo vsebino in tudi druge zakone, ki urejajo položaj romske skupnosti v Sloveniji, bomo pregledali v naslednjem poglavju.

5.2 ROMI V ZAKONODAJI

Ustavno določbo o romski skupnosti je Slovenija s krovnim romskim zakonom uredila šele 16 let za tem, ko jo je sprejela. Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji je začel veljati aprila leta 2007. Pred tem so državo k varstvu romske manjšine zavezovali tudi drugi členi Ustave oziroma temeljne pravice, zapisane v njej, ki veljajo za vse prebivalce Republike Slovenije ne glede na njihovo narodnost ali državljanstvo: 14. člen, ki zagotavlja enake človekove pravice in temeljne svoboščine tudi ne glede na narodnost, 61. člen, ki zagotavlja pravico do svobodnega izražanja pripadnosti svojemu narodu (kot etnični kategoriji), 62. člen, ki določa pravico do uporabe lastnega jezika in 63. člen, ki prepoveduje kakršno koli diskriminacijo na rasni, verski, narodni ali drugi osnovi (Polzer Srienz 2002, 65).

Za zaščito Romov pa se je Slovenija zavezala tudi z mednarodnimi akti, med katerimi sta temeljna dokumenta Sveta Evrope: Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin¹² in Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih¹³. Slovenija se je zavezala, da bo določila obeh (smiselno) izvajala tudi za pripadnike romske skupnosti. Vse do sprejetja krovnega romskega zakona leta 2007 je Slovenija posebne pravice romske skupnosti urejala s

¹² Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin je Republika Slovenija podpisala februarja 1995, ratificirala marca 1998, veljati pa je začela 1. julija 1998. Slovenija se je v posebni deklaraciji, ki jo je priložila ratifikacijskim listinam, zavezala, da se določila konvencije nanašajo tudi na pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Sloveniji (Komac 2002c, 16).

¹³ Evropsko listino o regionalnih manjšinskih jezikih je Republika Slovenija podpisala leta 1997, ratificirala leta 2000, določila pa so stopila v veljavo 1. januarja leta 2001. Ob deponiranju listine o ratifikaciji je država generalnemu sekretarju Sveta Evrope sporočila, da sta na ozemlju RS regionalna ali manjšinska jezika italijanski in madžarski, da pa se bodo nekatere določbe smiselno uporabljale tudi za romski jezik, ki je obravnavan kot neteritorialni, torej ni vezan na točno določeno geografsko območje v državi (Komac 2002c, 16). Leta 2007 je bila določba, ki se nanaša na romski jezik, s spremembo Zakona o ratifikaciji evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih odstranjena.

posameznimi določbami znotraj nekaterih področnih zakonov (ki so seveda prav tako v veljavi od sprejetja krovnega zakona) – leta 2005 jih je bilo denimo 9,¹⁴ trenutno pa jih je 14¹⁵. Za primerjavo: položaj madžarske in italijanske narodne skupnosti je v Sloveniji opredeljen v več kot 90 področnih zakonih (Urad vlade Republike Slovenije za narodnosti).

5.2.1 ZAKON O ROMSKI SKUPNOSTI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Po več kot desetletju in pol ugotavljanja, ali Slovenija sploh potrebuje krovni zakon, ki bo celovito urejal zaščito Romov, in usklajevanj, kakšna naj bo njegova vsebina, je Državni zbor sprejel Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. Večina strokovnjakov, ki se ukvarja z vprašanjem manjšin v Sloveniji, je bila nad vsebino razočarana. Komac (2007b, 20) tako meni, da je zakon »prešibek okvir za odpravljanje razvojnih zaostankov romske skupnosti. Nobeno področje, ki je za urejanje romske problematike ključnega pomena, ni posebej elaborirano; nikjer ni nakazal nobenih rešitev.«

V prvem členu Zakona o romski skupnosti je zapisan njegov namen: »Ureja položaj in opredeljuje področja posebnih pravic romske skupnosti v Republiki Sloveniji, pristojnost državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti za njihovo izvajanje ter sodelovanje predstavnikov oziroma predstavnic romske skupnosti pri uresničevanju njihovih pravic in obveznosti, določenih z zakonom.«

Zakon posega na področje vzgoje, izobraževanja in zaposlovanja Romov. Država z njim zagotavlja pogoje za vključevanje pripadnikov romske skupnosti v izobraževalni sistem, namenja posebno skrb spodbujanju zaposlovanja in spodbuja ohranjanje in razvoj romskega jezika.¹⁶ Podobno zakon ureja bivalne razmere v romskih naseljih – z zavezo, da državni organi in organi samoupravnih lokalnih skupnosti zagotavljajo pogoje za urejanje te problematike.¹⁷

Na področju organiziranosti je najpomembnejše določilo, da se na državni ravni ustanovi Svet romske skupnosti Republike Slovenije,¹⁸ ki zastopa interese romske skupnosti v odnosu do

¹⁴ Zakon o lokalni samoupravi (ZLS), Zakon o lokalnih volitvah (ZLV), Zakon o evidenci volilne pravice (ZEVP-1), Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI), Zakon o vrtcih (ZVrt), Zakon o osnovni šoli (Zosn), Zakon o medijih (Zmed), Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK) – glej Zajc 2005, 44–51.

¹⁵ Ob zakonih, naštetih pod opombo 14, še: Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ZSRR), Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1), Zakon o financiranju občin (ZFO-1), Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) in Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ) – glej Urad vlade RS za narodnosti.

¹⁶ Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 33/07, člen 4.

¹⁷ Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 33/07, člen 5.

¹⁸ Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 33/07, člen 9.

državnih organov. Svet ima 21 članov – 14 predstavnikov Zveze Romov Slovenije in sedem predstavnikov romskih skupnosti v svetih samoupravnih lokalnih skupnosti. Funkcija sveta pa je povsem posvetovalna, organi morajo pred odločanjem o zadevah, ki se nanašajo na položaj romske skupnosti, sicer pridobiti njegovo mnenje, a to ni zavezujoče, drugih omembe vrednih pristojnosti pa svet po zakonu nima (Komac 2007b, 20–21). Sredi leta 2010 je direktor Urada vlade za narodnosti Stane Baluh ugotavljal, da ni svet romske skupnosti, odkar obstaja, niti enkrat izpolnil svojega poslanstva in bil sogovornik države v zvezi z izboljšanjem razmer za romsko skupnost v celoti (Dnevnik 2010). Zakon v občine, kjer imajo občinskega svetnika, uvaja tudi posebno delovno telo za spremljanje položaja romske skupnosti,¹⁹ ki pa je dopuščeno tudi za občine, ki v svojih občinskih svetih niso obvezane imeti romskega svetnika.

Sredstva za financiranje nalog in ukrepov za uresničevanje posebnih pravic romske skupnosti se po Zakonu o romski skupnosti zagotavljajo v proračunu Republike Slovenije.²⁰ Delovanje posebnih delovnih teles v svetih samoupravnih lokalnih skupnosti se financira iz proračunov občin, delovanje Sveta romske skupnosti pa iz državnega proračuna.

Kljub temu da za to ni ustavnih ovir, varstvo romske skupnosti z zakonom ni približano modelu, ki varuje pravice madžarske in italijanske narodne skupnosti v Sloveniji. Pravice romske skupnosti in njihovo uresničevanje določa zelo splošno, tako da na posameznih področjih ne določa konkretnih elementov pozitivne diskriminacije (Komac 2007b, 20). Natančnejše urejanje pravic in položaja Romov v Sloveniji je tako še vedno prepuščeno področnim zakonom.

5.2.2 PREGLED PODROČNE ZAKONODAJE

Zakon o lokalni samoupravi (ZLS) – že v prvotni obliki je določil, da imajo Romi na območjih, kjer živi avtohtono naseljena romska skupnost, v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika.²¹ Ker ni določil pogojev, pod katerimi so občine dolžne zagotoviti pravico v občini naseljene romske skupnosti do enega predstavnika v občinskem svetu, ni bil skladen z ustavo. Državni zbor je zato leta 2002 zakon dopolnil in določil 20 občin, ki morajo

¹⁹ Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 33/07, člen 7.

²⁰ Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 33/07, člen 13.

²¹ Zakon o lokalni samoupravi, Uradni list RS, št. 72/1993, člen 39.

to storiti.²² To so občine Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovnik, Grosuplje, Kočevje, Krško, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje in Turnišče.

Zakon o lokalnih volitvah (ZLV) – določa, da imajo pripadniki romske skupnosti, ki imajo volilno pravico, tudi pravico voliti in biti voljeni za člana občinskega sveta predstavnika romske skupnosti.²³ Zakon določa tudi imenovanje posebne občinske volilne komisije za volitve romskega svetnika, v kateri morata biti vsaj en član in en namestnik člana pripadnika romske skupnosti.²⁴ Kandidate za romskega občinskega svetnika po zakonu določijo volivci, ki so pripadniki romske skupnosti v posamezni občini.²⁵

Zakon o evidenci volilne pravice – po njem se volilna pravica državljanek in državljanov Republike Slovenije, ki so pripadniki romske skupnosti, evidentira s posebnim volilnim imenikom, ki ga sestavi posebna komisija.²⁶ Natančno določa tudi podatke, ki jih volilni imenik vsebuje, in način kako se ugotavlja pripadnost romski skupnosti: »na podlagi izjave državljana RS oziroma na podlagi vpisa v volilni imenik državljanov RS pripadnikov romske skupnosti na preteklih volitvah«.²⁷ Pripadniki romske skupnosti na lokalnih volitvah oddajo dva glasova, imajo dvojno volilno pravico. En glas oddajo kandidatu kot običajni občani, z drugim pa izbirajo med kandidati za posebnega predstavnika romske skupnosti.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOVFI) – med pristojnostmi Strokovnega sveta Republike Slovenije za splošno izobraževanje določa tudi, da sprejme navodila za prilagojeno izvajanje programa za romske učence in predlaga ministru program dopolnilnega izobraževanja zanje.²⁸ Določa tudi, da se Romom iz državnega proračuna zagotavljajo sredstva za dejavnosti in naloge, ki so potrebne za opravljanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja, sredstva za pripravo in za subvencioniranje cene učbenikov in učil za osnovno šolo, pa tudi sredstva za izobraževanje Romov.²⁹ Od leta 2005 zakon opredeljuje tudi način določanja obsega sredstev javnim gimnazijam, poklicnim, srednjim tehniškim in srednjim strokovnim šolam, višjim strokovnim šolam in dijaškim

²² Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o lokalni samoupravi, Uradni list RS, št. 51/2002, člen 101.a.

²³ Zakon o lokalnih volitvah, Uradni list RS, št. 72/1993, člen 7.

²⁴ Zakon o lokalnih volitvah, Uradni list RS, št. 72/1993, člena 33, 36.

²⁵ Zakon o lokalnih volitvah, Uradni list RS, št. 72/1993, člen 49.

²⁶ Zakon o evidenci volilne pravice, Uradni list RS, št. 52/2002, člena 2, 15.

²⁷ Zakon o evidenci volilne pravice, Uradni list RS, št. 52/2002, členi 40, 41, 42, 43, 44.

²⁸ Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Uradni list RS, št. 98/2005, člen 25.

²⁹ Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Uradni list RS, št. 98/2005, člen 81.

domovom za vzgojo in izobraževanje otrok Romov.³⁰

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji - vključuje izhodišča, načela, cilje in temeljne rešitve za uspešnejše vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje na vseh ravneh. Sprejeta je bila leta 2004, dopolnjena pa leta 2011.³¹ Dopolnjena strategija se je, ob ciljih, ki jih je postavila prvotna strategija, osredotočila na pomen predšolske vzgoje, srednješolskega izobraževanja, univerzitetno raven in podiplomski študij pa tudi na izobraževanje odraslih. Poudarja torej pomen izobraževanja v vseh življenjskih obdobjih. Opozarja tudi na pomen usklajenosti z ukrepi na drugih področjih (bivanjska problematika, zaposlovanje, zdravstvo...) za uspešno vključevanje Romov in na nujnost odpravljanja predsodkov. V dopolnilu je zajeta analiza obdobja po sprejetju osnovne strategije (2004 – 2010), ki razkriva področja, kjer se stanje ni izboljšalo ali pa se je le deloma in predlaga smernice za izboljšanje.

Zakon o vrtcih (ZVrt) – določa, da se predšolska vzgoja romskih otrok izvaja v skladu s tem zakonom in drugimi predpisi³² pa tudi sprejetje posebnih normativov in standardov, ki določajo delovno obveznost strokovnih delavcev, merila za oblikovanje oddelkov, svetovalne službe, prostor, opremo in druga merila za vzgojo romskih otrok.³³ Država se je v zakonu zavezala tudi, da bo iz državnega proračuna v skladu z normativi in standardi med drugim zagotovila sredstva za plačilo višjih stroškov za oddelke romskih otrok.³⁴

Zakon o osnovni šoli (ZOsn) – glede osnovnošolskega izobraževanja pripadnikov romske skupnosti določa le, da se to izvaja v skladu s tem zakonom in drugimi predpisi³⁵. V praksi osnovnih šolah ni oddelkov, v katerih bi bili samo romski otroci. Država šolam priznava ugodnosti za vzgojo in izobraževanje romskih učencev – za individualno ali skupinsko delo z romskimi učenci Ministrstvo za šolstvo in šport (zdaj Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport) namenja dodatna finančna sredstva, ima ugodnejše normative za oddelke z Romi, posebej financira prehrano, učbenike, ekskurzije idr. (Urad vlade RS za narodnosti).

³⁰ Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Uradni list RS, št. 98/2005, člen 84

³¹ Dostopno prek: http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_Romi_dopolnitev_2011.pdf

³² Zakon o vrtcih, Uradni list RS, št. 100/2005, člen 7

³³ Zakon o vrtcih, Uradni list RS, št. 100/2005, člen 14

³⁴ Zakon o vrtcih, Uradni list RS, št. 100/2005, člen 29

³⁵ Zakon o osnovni šoli, Uradni list RS, št. 81/2006, člen 9

Zakon o medijih (ZMed) 35/2001 – določa, da Slovenija podpira medije pri razširjanju programskih vsebin, ki so pomembne za uresničevanje pravice do javnega obveščanja in do obveščenosti tudi za pripadnike oziroma pripadnice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji.³⁶ Med posebnimi pogoji za pridobitev statusa lokalnega radijskega oziroma televizijskega programa zakon tudi določa, da izdajatelj tak status lahko dobi, če razširja programske vsebine iz življenja in dela Romov in če so te vidne in slišne na območjih, kjer živijo Romi.³⁷ Lokalne radijske in televizijske postaje so bile vrsto let edini mediji, ki so pripravljali oddaje za Rome (na primer Radio Murski val v Murski Soboti, Studio D v Novem mestu). V začetku leta 2008 je lokalno radijsko frekvenco za območje Murske Sobote pridobil tudi Romski informacijski center – ROMIC.³⁸

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1) – določa, da splošne knjižnice na narodnostno mešanih območjih zagotavljajo tudi knjižnično dejavnost, namenjeno pripadnikom romske skupnosti, in jim zagotavljajo komuniciranje v njihovem jeziku.³⁹ Pomembno nalogo pa določa tudi nacionalni knjižnici, ki mora zbirati, obdelovati, hraniti in posredovati temeljno nacionalno zbirko vsega knjižničnega gradiva romske skupnosti v slovenskem jeziku.⁴⁰

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK) – opredeljuje tudi financiranje javnih kulturnih programov in kulturnih projektov, ki so posebej namenjeni romski skupnosti. Zakon določa, da te projekte financira država.⁴¹

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ZSRR-1) – med cilji spodbujanja regionalnega razvoja navaja tudi razvoj naselij romske skupnosti v Republiki Sloveniji.⁴² Regionalni razvojni program, s katerim se uskladijo razvojni cilji na področju gospodarskega, socialnega, izobraževalnega, javnozdravstvenega, prostorskega in okoljskega ter kulturnega razvoja v razvojni regiji ter se določijo instrumenti in viri za njihovo uresničevanje, pa mora v regijah, kjer živijo pripadniki romske skupnosti, vključevati tudi razvojne programe območij, kjer živijo Romi.⁴³ Med člani regionalnega razvojnega sveta, ki ga ustanovi zveza občin za odločanje o pripravi regionalnega razvojnega programa, za njegovo spremljanje, vrednotenje

³⁶ Zakon o medijih, Uradni list RS, št. 35/2001, člen 4.

³⁷ Zakon o medijih, Uradni list RS, št. 35/2001, člen 78.

³⁸ Več o tem na: <http://www.romic.si/>.

³⁹ Zakon o knjižničarstvu, Uradni list RS, št. 87/2001, člen 25.

⁴⁰ Zakon o knjižničarstvu, Uradni list RS, št. 87/2001, člen 33.

⁴¹ Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo, Uradni list RS, št. 96/2002, člen 65.

⁴² Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, Uradni list RS, št. 93/2005, člen 3.

⁴³ Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, Uradni list RS, št. 93/2005, člen 12.

in druge naloge, mora biti v razvojnih regijah, kjer živijo predstavniki romske skupnosti, tudi po en predstavnik te skupnosti – predstavnika imenuje skupnost sama.⁴⁴

Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1) – nalaga Radioteleviziji Slovenija (RTV Slovenija), da v okviru javne službe ustvarja, pripravlja, arhivira in oddaja tudi radijske in televizijske oddaje za romsko etnično skupnost.⁴⁵ V teh programih pa mora RTV Slovenija zagotavljati zlasti verodostojne in nepristranske informativne oddaje, s katerimi celovito obvešča o političnem dogajanju doma in v zamejstvu, o pomembnih dogodkih v preostalih evropskih državah, zlasti članicah Evropske unije, in o pomembnih svetovnih temah, tako da posredovane vsebine omogočajo objektivno javno obveščenost med drugimi tudi za pripadnike romske skupnosti, ki živi v Sloveniji.⁴⁶ Decembra leta 2007 je na nacionalnem radiu zaživela redna tedenska romska oddaja z naslovom »Naše poti – Amare droma«, marca leta 2008 pa še televizijska oddaja z naslovom »So vakeres? – Kaj govoriš?«. Pripravljajo jo Romi sami.

Zakon o financiranju občin (ZFO-1) – občinam, na območju katerih je stalno naseljena romska etnična skupnost, zagotavlja sredstva za uresničevanje z zakonom določenih pravic romske etnične skupnosti iz državnega proračuna. Namene, za katere se sredstva porabijo, in višino teh sredstev pa določi vlada z uredbo.⁴⁷

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) – med kulturno dediščino navaja tudi dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij opredeljujejo pripadniki romske skupnosti.⁴⁸

Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1) – ščiti pripadnike romske skupnosti pred sramotitvijo. Tistemu, ki javno razžali Rome, jih obrekuje ali žaljivo obdolži, grozi denarna kazen in zapor do enega leta.⁴⁹

Položaj Romov država v praksi ureja z vrsto programov in ukrepov. Leta 1995 je tako sprejela Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, ki je zajel ukrepe za izboljšanje položaja romske skupnosti na ključnih področjih, kot so bivalne razmere, vzgoja in

⁴⁴ Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, Uradni list RS, št. 93/2005, člen 25.

⁴⁵ Zakon o Radioteleviziji Slovenija, Uradni list RS, št. 96/2005, člen 3.

⁴⁶ Zakon o Radioteleviziji Slovenija, Uradni list RS, št. 96/2005, člen 4.

⁴⁷ Zakon o financiranju občin, Uradni list RS, št. 123/2006, člen 20.

⁴⁸ Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008, člen 1.

⁴⁹ Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 55/2008, člen 165.

izobraževanje, zaposlovanje, skrb za varstvo družine, socialno in zdravstveno varstvo, kulturni razvoj romske skupnosti, informiranje ter organiziranje Romov.

Da bi se uresničevanje programa ukrepov spremljalo je zadolžena vladna komisija za zaščito romske skupnosti, ustanovljena leta 2009. Leta 2010 je bil sprejet Nacionalni program ukrepov za Rome⁵⁰ za obdobje od leta sprejema do 2015. V njem so opredeljeni strateški cilji programa in na podlagi teh tudi konkretni ukrepi in projekti, ki jih bo država izvajala do leta 2015, program pa določa tudi potrebna finančna sredstva. Strateški cilji programa ukrepov so:

- izboljšanje bivalnih razmer in ureditev romskih naselij;
- izboljšanje izobrazbene strukture in večja vključenost v programe izobraževanja (na tem področju velja posebej omeniti še leta 2004 sprejeto in nato leta 2011 dopolnjeno Strategijo vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji);
- znižanje brezposelnosti pripadnikov romske skupnosti ter povečanje njihovega socialnega vključevanja in dostopa do trga dela;
- izboljšanje zdravstvenega varstva, zlasti zdravstvenega varstva otrok in žensk;
- ohranjanje in razvoj različnih oblik romskega jezika, romske kulture, informativne in založniške dejavnosti;
- osveščanje in boj proti diskriminaciji.

Na podlagi teh ciljev določa nacionalni program tudi konkretne ukrepe in zagotavlja sredstva za njihovo izvajanje.

5.3 VLADNI UKREPI V PRAKSI

V praksi se ukrepi za izboljšanje položaja pripadnikov romske skupnosti izvajajo predvsem na območjih, kjer so Romi tradicionalno naseljeni, to je na Dolenjskem in v Prekmurju. Razlogi za to so tudi v ločevanju Romov v Sloveniji na avtohtone in neavtohtone.

Razmejevanje med posameznimi skupinami Romov v Sloveniji je v romološkem diskurzu zaslediti že od osemdesetih let naprej in tudi po osamosvojitvi Slovenije (Janko Spreizer

⁵⁰ Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015, dostopno prek: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Program_ukrepov.pdf (4. junij 2011).

2004, 203). Ustava ne razlikuje med avtohtonimi in neavtohtonimi Romi, tudi krovni romski zakon te delitve ne pozna. A model varstva manšin v Sloveniji, ki temelji na teritorialnem načelu, se v praksi kaže tako, da so vladni ukrepi omejeni predvsem na območja, kjer so Romi tradicionalno naseljeni, v pogovorih potrjujejo tudi pristojni z Ministrstva za šolstvo in direktor Urada vlade Republike Slovenije za narodnosti. Razlog za to po njihovem mnenju sicer ni nedorečeni pojem avtohtonosti, ampak predvsem dejstvo, da je na območjih, kjer Romi strnjeno živijo že dlje časa, problematika njihovega položaja bolj pereča in so ji zato v preteklih letih posvečali več pozornosti (Baluh 2011; Barle Lakota 2011). S tem mnenjem se strinjajo tudi nekateri strokovnjaki, ki menijo, da se v praksi za Rome, tudi če bi iz zakonodaje odstranili pojem avtohtonosti, ne bi nič spremenilo, saj je to v skladu z modelom varstva manjšin v Sloveniji.

Zaradi vpeljanega razlikovanja je Slovenijo v svojem drugem poročilu kritizirala Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti. Alenka Janko Spreitzer (2004, 201–211) opozarja, da različno reguliranje posebnih pravic, ki jih pripadnikom romske skupnosti zagotavlja zakonodaja, v praksi povzroča, da so si skupine Romov prisiljene med seboj konkurirati za denar, ki ga romski skupnosti namenja država, kar povzroča spore v skupnosti, državni oblasti pa predstavlja argument o prešibki politični organiziranosti Romov.

Delitev se ohranja tudi na področju politične participacije Romov z Zakonom o lokalni samoupravi, ki smo ga že omenili. Ta določa občinam, v katerih živi avtohtono naseljena romska skupnost, v občinskem svetu najmanj enega romskega svetnika, čeprav sam pojem avtohtonosti ni bil nikoli uradno opredeljen.

Zagotavljanje pravic in varstva pripadnikov romskih skupnosti, ki ne živijo na območjih, ki so pojmovana kot območja, kjer Romi tradicionalno živijo, je tako bolj ali manj prepuščeno (ne)občutljivosti lokalnih oblasti. Ena izmed občin, v kateri živi precej velika skupina Romov, je Ljubljana. Edina obsežnejša raziskava o Romih v Ljubljani (Hrženjak in drugi 2008) je pokazala, da Mestna občina Ljubljana ne namenja posebne pozornosti etnični raznolikosti in integraciji manjšinske populacije v večunsko, čeprav se blizu 15 odstotkov njenih prebivalcev

po narodni pripadnosti ne opredeljuje za Slovence.⁵¹ Tudi Romi tako niso deležni posebne zaščite kot etnična/narodna skupnost.

Kljub odsotnosti integracijske politike integracija ljubljanskih Romov poteka. V naslednjem poglavju bomo preučili, kakšen je odnos mestne občine do Romov, kako živijo pripadniki romske skupnosti na območju Ljubljane in kako so se ob minimalnih ukrepih državnih in lokalnih oblasti, da bi jim zagotovile pogoje za to, vključili v širšo družbo.

⁵¹ V Popisu prebivalstva se je med prebivalci Mestne občine Ljubljana za Slovence opredelilo 74 odstotkov, 13 odstotkov se jih je opredelilo za pripadnike drugih narodnosti, 2 odstotka se jih ni opredelilo, 3 odstotki se niso želeli opredeliti, za 8 odstotkov prebivalcev pa narodna pripadnost ni znana.

6 ROMI V LJUBLJANI

Zgodb o Romih v Ljubljani je toliko, kolikor je Romov samih. Mesec dni z njimi na terenu, v njihovih naseljih, domovih, na delovnih mestih je razkril izjemno pestro sliko. Seveda gre za majhen vzorec, pa vendar, v Ljubljani Romi živijo v getih, brez urejene infrastrukture in v nemogočih bivanjskih razmerah. Takšnih ni malo in do njih je relativno lahko priti. Bolj zadržani so do razkrivanja svojih osebnih zgodb tisti, ki živijo povsem običajno življenje, imajo zaposlitev in so največkrat tudi lastniki svojih stanovanj. Mnogi od njih o svojem poreklu neradi govorijo in potrebnega je bilo kar nekaj prepričevanja, da so se odprli, običajno so zahtevali tudi, da jih ne navajamo z imenom in priimkom. Najbolj nedostopni so tisti Romi, ki so si ustvarili največ. Vrednost premoženja nekaterih posameznikov je po pripovedovanju tistih, ki jih poznajo in sosedov, pa tudi glede na nepremičnine in premičnine, ki jih imajo v lasti, mogoče oceniti na milijon evrov in več. Njihove razkošne hiše stojijo v središču in na obrobju mesta.

Kdo so ljudje, ki sredi najbolj razvite regije v Sloveniji živijo na socialnem robu ali pa so si celo ustvarili ogromno premoženje, koliko jih je, od kod so prišli? Kako so se ob pomanjkanju podpore države in lokalnih oblasti znašli, koliko je v njih sploh še romskega? O tem v naslednjih podpoglavjih. Pregledali bomo vseh osem dimenzij integracije, ki jih navaja Romana Bešter (2006, 17–20): poselitveno oziroma bivanjsko, socialno-ekonomsko, integracijo na področju izobraževanja, kulturno, politično, družbeno, pravno in identifikacijsko integracijo.

6.1 PRISELJEVANJE IN ŠTEVILO

Rome na območju Ljubljane omenja že popis iz leta 1964. V mestu jih je živel zelo malo – 13 so jih našteali in vsi so se pisali Rajhard (Štrukelj 1980, 65). Kasnejši popisi kažejo, da so se Romi k nam priseljevali predvsem iz drugih republik takratne skupne domovine Jugoslavije. V popisu iz leta 2002 so zbrani tudi podatki o državi rojstva Romov, ki živijo v Mestni občini Ljubljana (glej tabelo 6.1.1). Največ, 103, jih je navedlo, da so rojeni v Sloveniji, kar je glede na to, da pri nas zdaj živijo že pripadniki druge in tretje generacije priseljenih Romov, razumljivo. 49 jih za državo rojstva šteje Jugoslavijo, 32 Makedonijo. Iz

pogovorov z Romi, ki živijo v glavnem mestu, in tudi po ugotovitvah drugih raziskovalcev živijo v mestu tudi Romi iz Bosne in Hercegovine, Srbije in Kosova.

Tabela 6.1.1: Prebivalci Mestne občine Ljubljana opredeljeni kot Romi, po državi rojstva (popis 2002)

Država rojstva	Število Romov
Slovenija	103
Bosna in Hercegovina	*
Hrvaška	0
Jugoslavija	49
Makedonija	32
Nemčija	*
Italija	0
Avstrija	0
Druge države	*
SKUPAJ	218

**Podatki v povezavi z narodno pripadnostjo so v celicah, kjer je posameznih enot 3 ali manj, zakriti.
Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).*

Prvi val priseljevanja Romov se je zgodil v 60-ih letih. K nam so, kot takrat mnogi drugi iz republik nekdanje Jugoslavije, prihajali kot ekonomski migranti iskat boljše možnosti za zaposlitev. Marina, Rominja iz Srbije, ki na osrednji tržnici v mestu prodaja cvetje, se spominja (2011), kako je leta 1983 s 15 leti prišla živeti k možu Rifu v Ljubljano: »Ponoči sem delala kot čistilka v hotelu, čez dan prodajala rože. Že leto za tem sva kupila hišo v Kranju«. Rifo (2011) je v Ljubljano prišel leta 1967: »Sem imel strica na Starem trgu, prišel sem zaradi službe, sem šel delat tudi v tovarno, sem bil zaposlen, ni bilo težko dobiti službe, si

lahko zamenjal delo, koker si hotu. To je bilo dela! Z rožami se je dalo dosti zaslužiti, ne tako kot danes. V mesecu dni sem si kupil kombi, da sem hodil po robo.«

Drugi val Romov je opaziti kasneje, ko so k nam prihajali kot politični migranti, vojni begunci in prosilci za azil v času politične krize v nekdanji Jugoslaviji in vojn na tem območju (Hrženjak in drugi 2008, 36–37). Med letoma 1981 in 1991 je število pripadnikov romske skupnosti v Ljubljani tako poskočilo s 35 na 309 (glej tabelo 6.1.2).

Tako kot na državnem nivoju so tudi podatki o tem, koliko Romov živi na območju Mestne občine Ljubljana, nezanesljivi. Državne in lokalne institucije podatkov o narodni pripadnosti večinoma ne zbirajo, posamezniki pa se sami pogosto tudi ne želijo opredeliti kot Romi. Gre za pojav etnomimikrije, ki je tudi posledica diskriminacije v okolju. 31-letna Rominja, ki na ljubljanski tržnici prodaja cvetje (2011), v pogovoru opisuje: »Ne povem vsakemu, da sem Rominja. Ko me vprašajo, od kod sem, rečem, da sem s Kosova. Zaradi tega ker nas dajo vse v en koš. Un je ukradu, bom jst tud zraven, un ma uši, jih mam jaz tud, un nima za jest, jst pa pol tud ne. Mene ni sram, kaj sem, meni se iz aviona vidi, kaj sem, nimam kaj skrivat. Problem je, ker te ne poznajo, pa te kar ponižujejo. Zoprni je ta občutek.« Podoben je bil odziv naključno izbrane Rominje na ljubljanski tržnici, kjer prodaja cvetje. Pogovor je zavrnila z naslednjimi stavki: »Ne maram Romov in nočem govoriti o njih, res ne. Jaz sem rojena v Sloveniji, moja država je Slovenija in to je vse, kar imam za povedati. Romi mi gredo na živce, sovražim jih, no, ne sovražim jih, saj sem tudi sama Romkinja, me ni nič sram, ampak nič nočem imeti z njimi.«

Tabela 6.1.2: Število Romov v Ljubljani (popisi 1971–2002)

Leto popisa	1971	1981	1991	2002
Število Romov	1	35	309	218

**Zaradi spremenjene metodologije nabiranja podatkov v popisu leta 2002 (obvezno samoopredeljevanje, pisne izjave) podatkov iz popisa leta 1991 in leta 2002 ni mogoče več enoznačno primerjati.*

Vir: Statistični urad Republike Slovenije.

V popisu iz leta 2002 se je na območju MOL-a za Rome opredelilo 218 ljudi. A že podatki Zavoda za zaposlovanje kažejo, da v občini živi več Romov. Konec maja leta 2011 jih je bilo na primer samo na ljubljanski enoti Zavoda za zaposlovanje prijavljenih 308 (toliko se jih je ob vpisu samih izreklo za Rome, saj zavod podatkov po narodnostni pripadnosti ne zbira), če

pa k temu dodamo še podatke Ministrstva za šolstvo in šport, da je bilo v šolskem letu 2010/2011 v ljubljanske osnovne šole vpisanih 84 romskih otrok, potem ugotovimo, da je že število Romov, ki so jih zajele uradne statistike, precej višje od števila prebivalcev MOL, ki so se ob popisu leta 2002 izrekli za Rome.

Haris Tahirović (2011), vodja Romskega informacijskega centra, društva Anglunipe in zveze romskih društev Umbrela, ocenjuje, da v Ljubljani živi 1250 Romov. Njegova ocena se občutno razlikuje od ocen državnih in mestnih oblasti. Podžupan Mestne občine Ljubljana Jani Möderndorfer (2011) ocenjuje, da jih je nekaj sto manj, direktor Urada za narodnosti Stane Baluh (2011) pa ocenjuje, da jih je kakih 600.

Struktura Romov po spolu je precej uravnotežena. Med 218 prebivalci, ki so se ob popisu leta 2002 opredelili za Rome, je bilo 111 moških in 107 žensk. Starostna struktura kaže na zelo mlado skupnost (glej tabelo 6.1.3). 68 od vseh opredeljenih za Rome sodi v starostno skupino med 0 in 14 let, 64 jih je starih od 15 do 29 let, v višjih starostnih skupinah pa število hitro upada, tako da je v starostni skupini 60 let in več le 6 posameznikov.

Tabela 6.1.3: Romi v Mestni občini Ljubljana po starosti (popis 2002)

Starost v letih	Število Romov
0–14	68
15–29	64
30–44	46
45–59	34
60 +	6
SKUPAJ	218

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Na statistike se torej ne moremo povsem zanesti. Nanje vpliva veliko dejavnikov in po mnenju nekaterih statistike tudi predstavljajo in konstruirajo obstoječa razmerja moči v družbi – so polje boja za pripoznanje oziroma nepripoznanje. Statistični podatki o posameznih družbenih skupinah oseb, ki se nahajajo v situacijah kompleksnih neenakosti, tudi kadar

obstajajo, pogosto ne odražajo realnosti, pač pa le-to v veliki meri konstruirajo skozi procese kvantifikacije in kategorizacije. Na primer, majhno število Romov v Ljubljani, izraženo v uradnih statistikah, tako konstruira položaj Romov v Ljubljani kot 'majhen, neviden, nepomemben problem'« (Hrženjak in Jalušič 2011, 77).

6.2 KJE ŽIVIMO

Romi v Ljubljani živijo razpršeno po vsem mestu. Ugotavljanje, v kakšnih razmerah in kako živijo, je zato precej težja naloga kot na primer v romskih naseljih, kjer živijo precej strnjeno. Glede na ugotovitve s terena živijo ljubljanski Romi tako v lastniških stanovanjih, hišah, vilah, v najemniških in neprofitnih stanovanjih, obstaja pa tudi segregirana naselja, kjer živi več romskih družin, nekatera so barakarska in imajo vse lastnosti geta.

V Ljubljani so priseljenci v primerjavi s prebivalci slovenske narodnosti glede na lastniško strukturo v slabšem položaju, ugotavljajo Komac in drugi (2005, 325–329) v analizi etnične strukture prebivalstva mestne občine. Med posameznimi etničnimi skupinami so glede lastniške strukture precejšnje razlike (glej 6.2.1). Podatki iz popisa leta 2002 tako kažejo, da ima 44 odstotkov prebivalcev slovenske narodnosti v lasti stanovanje ali pa so solastniki, dokaj visok delež lastništva imajo še Madžari, Hrvati, Italijani, Črnogorci, Makedonci, Srbi. Romi sodijo med etnične skupnosti z najnižjimi deleži lastnikov oziroma solastnikov – med njimi je takih 17 odstotkov; manj lastnikov in solastnikov, 13 odstotkov, je le še pri Albancih (Komac, Medvešek in Roter 2007, 159–160).

Graf 6.2.1: Prebivalstvo Mestne občine Ljubljana po narodnosti glede na delež lastnikov in solastnikov stanovanja (popis 2002)

Narodnost	Delež
Slovenci	44 %
Italijani	32,7 %
Madžari	52 %
Romi	17 %
Albanci	13,1 %
Bošnjaki	26,3 %

Črnogorci	42,7 %
Hrvati	49,8 %
Makedonci	36,3 %
Muslimani	24,6 %
Srbi	39,7 %
Drugi	24,3 %
Jugoslovani in regionalno opredeljeni	41,1 %
Bosanci	26,4 %
Narodno neopredeljeni	31,4 %
Niso želeli odgovoriti	35,9 %
Neznano	21,8 %

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2002).

Pomembne ovire pri reševanju stanovanjskega vprašanja pripadnikov etničnih manjšin so višja stopnja brezposelnosti, nižji dohodki, pomanjkanje informacij in tudi oblike diskriminacije, s katerimi se srečujejo ob iskanju nastanitve, predvsem zaradi predsodkov ljudi do drugačnih etničnih in verskih pripadnosti (Komac, Medvešek in Roter 2007, 161).

Raziskave so pokazale, da so stanovanjske zmožnosti priseljencev in značilnosti njihove poselitve odvisne predvsem od ekonomskih zmožnosti, demografske strukture, želje po bivanju v bližini sorodnikov in sonarodnjakov, stanovanjskih politik in razmer na stanovanjskem trgu. To so tudi dejavniki, ki vplivajo na prostorsko porazdelitev priseljencev na določenem območju. Zaradi šibkega finančnega stanja in nezmožnosti plačevanja najemnin se priseljenci pogosto koncentrirano naselijo v degradiranih urbanih območjih, v prostorih z najnižjo kakovostjo bivanja. Na segregacijo podobno vpliva tudi želja priseljencev, da bi se naselili v bližini svojih sorodnikov in priseljenih rojakov. Ti so pogosto njihov prvi in edini stik z novim okoljem, zato običajno iščejo stanovanja na geografsko zelo ozko zamejenem območju (Komac, Medvešek 2005, 321–323). Oba dejavnika sta pomembno vplivala tudi na poselitev Romov v Ljubljani.

Tik ob osrednjem ljubljanskem pokopališču Žale (glej sliko 6.2.1) je na zemljišču ob Tomačevski in Koželjevi ulici, ki je v lasti mestne občine, skrito barakarsko naselje.

Slika 6.2.1: Zračni posnetek območja med Koželjevo ulico in Tomačevsko cesto

Vir: Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana.

Ob vhodu vanj se konča asfalt in začne makadam, javne razsvetljave skoraj ni (glej sliko 6.2.2). Nizke, dolge, lesene barake so predelane, obdane z najrazličnejšimi gradbenimi materiali, nekateri deli samevajo in propadajo, pred nekaterimi vhodi so urejeni vrtički z mizami in stoli za posedanje, tu in tam je zložen kup odpadnega železa. Pred več kot 30 leti je na tem mestu postavilo barake za svoje delavce zdaj že propadlo gradbeno podjetje SCT. Po letu 1975 so delavci odšli, barake pa so ostale in vanje so se začeli vseljevati predvsem priseljenci iz republik nekdanje Jugoslavije, tudi Romi, in brezdomci. Po pripovedovanju direktorice Javnega stanovanjskega sklada Mestne občine Ljubljana Jožke Hegler (2011) je takrat na tem območju stalo 12 delavskih barak, dve sta bili zidani, ostalih deset je bilo lesenih. Natančnih podatkov o tem, koliko ljudi je živelo v barakah, ni bilo nikoli. Katarina Meden iz društva Mozaik, ki v naselju deluje od leta 2004, ocenjuje, da je bilo ob njihovem prihodu v barakah nastanjenih okoli 600 ljudi, večina naj bi bila Romov – okoli 400. Vsi so imeli enega od dveh naslovov: Koželjeva ulica 8a ali Tomačevska cesta 10a.

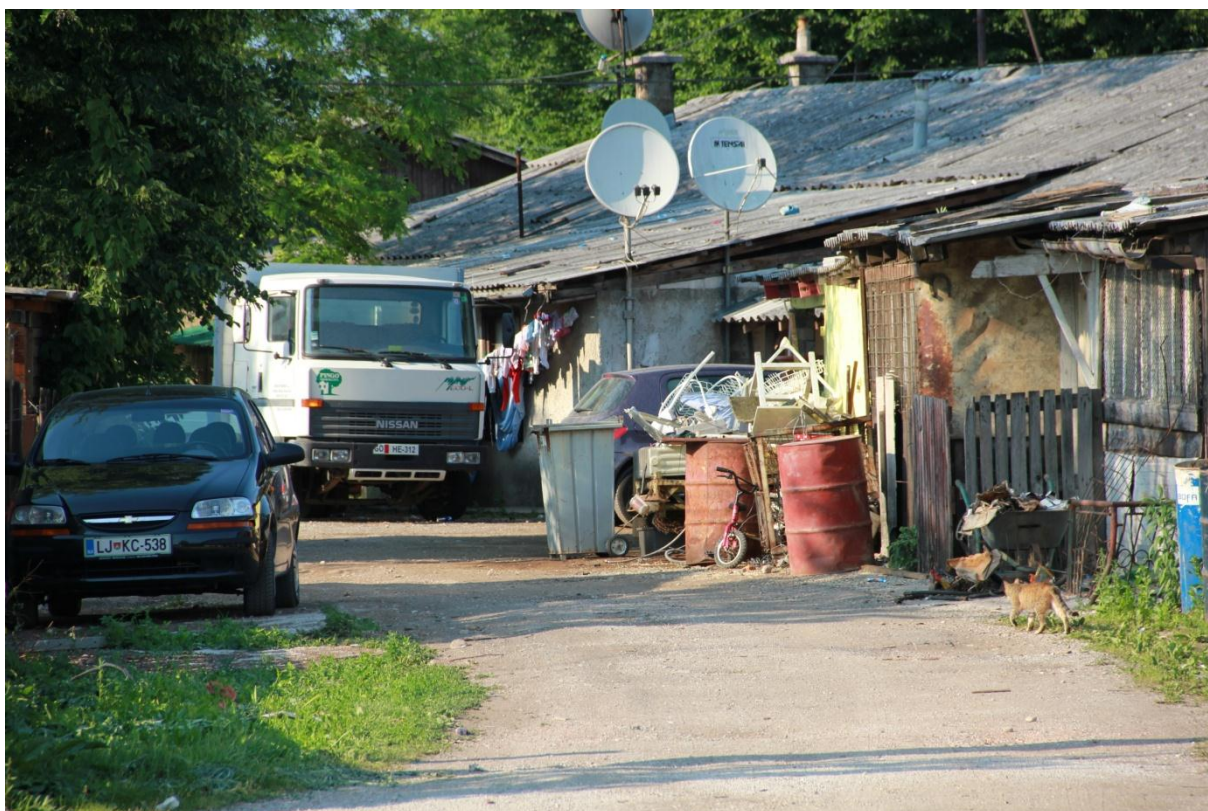
Slika 6.2.2: Vhod v naselje na Koželjevi, 24. maj 2011

V desetletjih bivanja v naselju so si ljudje barake priredili po svoje. Nekoč so imele barake en skupni vhod, v notranjosti dolg, ozek hodnik, levo in desno so bile sobe. Kasneje so si prebivalci sami naredili dodatne vhode, pregradili hodnike in si pred vhodi uredili majhne vrtove, ki so jih ogradili z najrazličnejšimi materiali (glej sliko 6.2.3). »Posedanje na vrtu jim je ublažilo utesnjenost,« razlaga Katarina Meden (2011), »sploh romskim družinam, ki so številčnejše. Recimo, soba je bila velika okoli 16 kvadratnih metrov, če je skupaj živelo več generacij, je bilo včasih v njej tudi 12 ljudi.«

V naselju zdaj živi precej manj ljudi. Mestna občina je že pred sedmimi leti začela postopno rušiti barake. Nekaterim stanovalcem je zagotovila nadomestna stanovanja. Leta 2009 so porušili dve baraki, v katerih je živelo največ Romov. Po besedah Katarine Meden se je takrat odselilo okoli 30 družin. Po njeni oceni je v letu 2011 v naselju živelo še kakih 10 romskih družin, bile so precej manjše, ostale so tudi samske ženske.

Slika 6.2.3: Ena od barak v naselju na Koželjevi, 24. maj 2011

S svojo družino v stanovanju na koncu ene izmed barak ob Tomačevski cesti živi 44-letni Atif. Pred več kot 30 leti je iz Bosne prišel v Slovenijo iskat delo. Ocenjuje, da so v naselju ostale še največ štiri romske družine, okoli 25 Romov. Ima pet otrok, najmlajši, star 5 let, je še doma, starejši štirje so se odselili. Atif (2011) se preživlja z zbiranjem odpadnega železa in bakra, gre mu dobro: »Ako hočeš te vozim malo u jaguaru, najnoviji je. Ženi sam kupio peugeota. Ja imam sedam delavcev što rade za mene. Eni nimajo ni za cigaru, mi imamo.« Čeprav ne dovoli fotografiranja, ponosno razkaže stanovanje. Zunaj pod nadstreškom stoji miza, ob njej kavč. Na tleh je polno cigaretnih ogorkov, sladolednih ovojev, pešk češenj. Mlajša ženska pometa, Atif pove, da je Rominja iz Romunije, ki jo je najel, da jim pomaga pri čiščenju. Stanovanje je precej veliko, a temačno, nekatere sobe so brez oken. Oprema je skromna, a v dnevni sobi stoji ogromna moderna televizija, imajo računalnik in dostop do interneta. Prostori so pobeljeni, urejeni in čisti. Atif (2011) se zaveda, da se bodo slej ko prej morali odseliti: »Pa ja bih više volio ovde da budem, pošto mi smo tako Cigani, volimo prašinu. Niko nas ne dira, imamo mir i ljepo nam je. Ali če moramo, moramo. Tu je puno ljudi pa se pogovaramo, u stanovanju znaš kako je, samo gledaš skoz okno.« Prebivalci naselja se družijo predvsem med sabo. Tudi otroci svojih vrstnikov praviloma ne vabijo v naselje, tja tudi nihče od zunaj ne zaide kar mimogrede. Slabe bivanjske razmere povečujejo

prepad med prebivalci naselja in ostalimi občani. Socialno distanco so zaznale tudi raziskovalke v projektu Romi v Ljubljani – različnost perspektiv (Hrženjak in drugi 2007, 88–89): »So nas ljudje večkrat vprašali, ‘koga iščemo’ ali ‘od kod smo’, saj so nas takoj prepoznali kot nekoga, ki ni iz naselja in je tam le z določenim namenom. Gre za prostorsko in družbeno segregacijo, ki generirata pomanjkanje različnih vrst kapitala.«

Občina načrtuje rušenje tudi preostalih barak (glej sliko 6.2.4), prebivalce bodo razselili v stanovanja po vsem mestu. Termanskega načrta ne želijo razkriti. »Kdaj jih dokončno ne bo več, ne bi upala govoriti, ker potem vzbuja prevelika pričakovanja ljudi. Če bi rekli leta 2015, bi 1. januarja 2015 vsi tisti, ki bi še bili tam, prišli in zahtevali, spraševali, zakaj. Je treba biti zelo previden,« pojasnjuje Jožka Hegler iz Javnega stanovanjskega sklada občine, kjer so vzpostavili evidenco o tem, kdo živi v naselju, s čim se preživlja, ali ima v lasti kako nepremičnino. »Zgodilo se je, da je nekdo imel celo hišo in se je potem odločil, da dobi neko odškodnino, in je izpraznil enoto v baraki. Je pa tudi tako, da imajo te hiše pogosto napisane na neke čisto druge osebe, in po sodni poti se tu ne da nič,« pojasnjuje Jožka Hegler. Prebivalci, ki imajo odločbe za bivanje v naselju, so upravičeni do neprofitnega najemnega stanovanja, tistim brez odločb dodelijo bivalno enoto za začasno reševanje ljudi v socialnih stiskah. Stanovanja ljudem izbere občina na podlagi pogovorov z njimi: »Vendar jim vnaprej ne povemo, v katero stanovanje se bodo preselili, ker bi bilo to nevzdržno: enemu ne bi bilo všeč to, drugemu nekaj drugega, mi pa takšnih možnosti nimamo. Nihče se ni uprl.« Katarina Meden iz društva Mozaik je tako opisala selitveni dan: »Ljudem so dali možnost zjutraj pogledati stanovanje, ga niso mogli zavrniti, baraka se je rušila v istem dnevu. Opoldne je bila porušena. Mestna občina je organizirala prevoze za selitve, vsaki družini šoferja kombija in še eno osebo, ki je pomagala.« Natalija Djoković (2011) iz istega društva je dodala, da so na občini upoštevali želje nekaterih glede tega, kje bi radi živeli. »Vsi so bili, razen enega para, ki je bil nastanjen v res nemogoče, vlažno stanovanje, zadovoljni, a hkrati tudi razburjeni, strah jih je bilo spremembe. Vsi si želijo ven iz naselja, zaživeti na svojem. Če se jih je vprašalo, kam, je bil odgovor: čim dlje od sorodnikov. Ženske so si najbolj želele voditi svoje gospodinjstvo.« Tudi razširjene družine praviloma niso imele želje, da bi se preselile skupaj. »Samo ena se je odločila in so jim našli večje stanovanje« (Meden, 2011).

Slika 6.2.4: Rušenje ene izmed barak, 2009

Vir: Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana.

Iz naselja se je z družino v lastno stanovanje preselila tudi 25-letna Rominja (2011): »Lepo je bilo na Koželjevi, samo mi ni bilo tako lepo kot zdaj tuki. Mami je pa zdaj v Šiški, je dobila svoje stanovanje. Ko so podirali barake, smo bili zelo veseli, jaz sem komaj čakala, da dobim svoje stanovanje. Jaz sem imela eno sobo, tako veliko, kot je kuhna zdaj tuki, smo meli vlago, otroci so bli bolani, trije, bronhitis so imeli. Še gremo kdaj pogledat staro stanovanje. Zdaj ne bi tam živela, če bi mi dal nekdo pet tisoč evrov.« Z možem in štirimi otroki, najmlajši je imel ob obisku dva meseca, že dve leti živi v neprofitnem najemniškem stanovanju. Živijo od moževega zaslužka, ukvarja se predvsem z zbiranjem odpadnega železa in bakra. Živijo mirno, tudi ob prihodu v blok ni bilo težav: »Sosedji so prijazni, niso mi nič naredili.« Pri nekaterih selitvah pa so na občini zaznali nekaj težav. Jožka Hegler (2011) med drugimi omenja: »So nekateri, ne vsi, daleč od tega, moteči za druge prebivalce. Predvsem zato, ker imajo veliko obiskov, so vajeni živeti v širših prijateljskih in sorodniških odnosih, zelo veliko uporabljajo zunanji prostor, pečejo na zelenici, navadno imajo veliko avtomobilov in nekako zasedejo prostor, ne da bi se o tem prej dogovorili z drugimi. In zaradi tega je precej

konfliktov.« Občina skuša rešiti težave s pogovori, izpraznitvene tožbe do zdaj še niso vložili, so pa nekaterim z njo že zagrozili. Težave so tudi pri plačevanju najemnin: »Uporabnina na Koželjevi ali Tomačevski je minimalna, nekaj deset evrov, medtem ko so v stanovanju, tudi če je subvencija, stroški veliki. Potem opomin ne zaleže, tožba ne zaleže, šele potem, ko so tik pred izvršbo, najprej naredijo veliko galamo, potem pa denar od nekod kar pride.«

Iz delavskih barak je zraslo tudi naselje ob Litijski cesti v Štepanjskem naselju. Tik za novozgrajenimi stavbami se konča asfaltirana cesta, kratek makadamski klanec vodi do prej povsem neopaznega naselja (glej sliko 6.2.5).

Slika 6.2.5: Uvoz v naselje na Litijski cesti, 27. maj 2011

Na prvi pogled je težko oceniti, koliko hiš je v naselju, saj so le tri urejene, ostale so v precej slabem stanju, nekaj je preprostih barak, povezanih med sabo. Hišo si je tam postavil tudi Haris Tahirović, vodja Romskega informacijskega centra, društva Anglunipe in zveze romskih društev Umbrela (2011): »Naselje je nastalo v 60. letih, eni tam živijo 35 let. To je bila delavska baraka in ena hišica. Nekateri so kupili nekaj sobic, kasneje si je hišo uredil vsak po svoje. Jaz sem prišel leta 1985.« Na mestu, kjer je leta 2002 še stala delavska baraka (glej sliko 6.2.6), je leta 2005 brez ustreznih dovoljenj postavil zidano hišo (glej sliko 6.2.7).

Slika 6.2.6: Naselje na Litijski leta 2002, spredaj nekdanja delavska baraka

Vir: Haris Tahirović, osebni arhiv.

Slika 6.2.7: Naselje na Litijski cesti leta 2011, spredaj desno del hiše Harisa Tahirovića

Vir: Haris Tahirović, osebni arhiv.

Stavbe stojijo na zemljišču, ki je v zasebni lasti. V času, ko so na zemljišču še stale delavske barake, je bilo lastnik podjetje Gradis – povedo Romi, ki živijo v naselju – ta je nato zemljišče prodal družbi Aktiva. Medtem so si Romi in drugi prebivalci, predvsem priseljenci iz držav nekdanje Jugoslavije, prostore in stavbe v naselju prodajali med sabo in gradili. 31-letna Rominja (2011), ki je odraščala v naselju, zdaj pa živi v občinskem neprofitnem stanovanju, razlaga: »Moj oče je kupil hišo, je nepismen, je bila pač kupoprodajna pogodba, ko so hotli to dati v zemljiško knjigo, pa niso mogli, se je ugotovilo, da so lastniki čisto drugi.«

V naselju ni javne razsvetljave, vodo imajo in vsako gospodinjstvo dobi svojo položnico, precej težav pa je z elektriko. Vsi skupaj imajo en sam priključek, razlaga partnerica Harisa Tahirovića Maja Jelenc (2011): »Lahko zaradi enega, ki ne plača, ostanemo vsi brez elektrike. Odnosi so grozni, ker se krivda vali od enega na drugega. Števec je na propadajoči hiši, to je edina hiša, ki je vpisana v zemljiško knjigo.« Iz te hiše so si prebivalci sami napeljali elektriko do vseh ostalih hiš. Imajo odštevane števce, a zaradi neplačevanja pride večkrat letno do izklopa elektrike. Brez elektrike so bili tudi v času mojega obiska v naselju, a zelo kratek čas. »Smo si jo sami nazaj priklopili, ker ta, ki ne plačuje že celo leto, še kar noče plačati. Tam so pa majhni otroci, ena sosedka je rodila in ne more zaradi njega biti brez elektrike, en sosed ima aparat za kisik. Smo se vsi strinjali, da se na črno priklopimo nazaj,« razlaga Maja Jelenc. Zaradi neporavnanih računov prihaja v naselju do grobega obračunavanja, tudi nasilja.

Trenutno živi v naselju kakih 20 ljudi, večina je Romov, samo dva sta Makedonca (Jelenc 2011). Nekaj romskih družin je po besedah Tahirovića naselje že zapustilo: »Tri velike so že dobile neprofitna stanovanja.« Tudi druge čaka podobna pot. Mestna občina jim lahko, ker gre za zasebno zemljišče, predlaga le, naj se prijavijo na razpis za občinska stanovanja. Lastnik zemljišča naj bi jim ponujal tudi odškodnino v višini 20 tisoč evrov na družino.

Nekaj Romov živi tudi v naselju na Rakovi jelši in ob Cesti dveh cesarjev. Večina hiš je zrasla nelegalno. Zemljišča, na katerih stojijo, so bila pretežno v zasebni lasti, lastniki so prodajali posamezne manjše dele zemljišč, šlo je predvsem za nezazidljive parcele – travnike in njive. Čez leta je na njih zraslo ogromno naselje, koliko hiš natančno je v naselju, na Javnem stanovanjskem skladu ne vedo. »Predvsem je tam značilno, da ima recimo ob ulici ena hiša hišno številko in se zadaj vrsti še cel kup objektov, ki nosijo isto hišno številko [glej

sliko 6.2.8]. Ponekod so razmere zelo slabe, nekatere hiše so zgrajene druga do druge, fasada sosednje hiše je manj kot dva metra od druge,« je stanje opisala Jožka Hegler (2011).

Slika 6.2.8: Primer hišnih števil na Cesti dveh cesarjev, 27. maj 2011

V naselju na Rakovi jelši živijo priseljenci številnih narodnosti, Romi so v manjšini, pove 42-letna Rominja, ki je v naselju že pred leti kupila hišo: »Okoli 30 jih je, predvsem iz Bosne in Srbije, med seboj se ne družijo, ker nekateri radi opravljajo in so potem same težave.« Ko je kupila hišo, je imela priključek za vodo, elektrike ni bilo, najprej jo je na črno potegnila od sosedu, kasneje si je, preden je dobila električni priključek, pomagala z agregatom. Večina hiš je zdaj že legaliziranih. Mestna občina Ljubljana je v začetku 90. let pripravila načrt legalizacije, zgradila je čistilno napravo in od prebivalcev zahtevala, da se priklopijo na kanalizacijski sistem (Hegler 2011).

Romi živijo tudi v lastniških stanovanjih in hišah povsod po mestu. V Mostah, Vevčah in Zalogu si je nekaj posameznikov postavilo velike, bogato opremljene hiše. Ena takšnih (lokacije zaradi prepoznavnosti ne bomo razkrili) stoji blizu središča mesta. V trinadstropni po barvi in stilu izstopajoči stavbi živita dve generaciji z družinami. Starši, ki so v Slovenijo prišli iz Bosne, so se najprej preživljali z zbiranjem in prodajo železa in bakra, kasneje s

trgovino, danes so lastniki več butikov in gostinskih lokalov v mestu, je v kratkem pogovoru povedala ena od stanovalk, daljši pogovor pa je zavrnila. Tudi drugi Romi jih pogosto omenjajo, vedo za njih, a zelo malo o njihovem življenju, saj naj bi se držali bolj zase (Tahirović 2011; Jelenc 2011). Razlog, da jim v poglavju o bivanjski integraciji namenjamo malo prostora, je v tem, da imajo zaradi relativno visokega ekonomskega statusa manj težav pri dostopu in zagotavljanju ustreznih bivališč in so manj podvrženi družbeni izključenosti.

Na tem mestu velja omeniti še idejo izgradnje posebnega naselja za Rome, ki je na Mestni občini Ljubljana živa že nekaj let. Zgraditi nameravajo posebne tipske hišice, ki bi imele na dvoriščih posebne ograjene bokse, v katerih bi se lahko Romi ukvarjali s predelavo odpadnega materiala. »Z nekaterimi imamo problem, ker tam, kamor jih preselimo, parkirajo svoje kamione ali pa nek nevozen kamion, na katerem delajo. To poskušamo preganjati in jih usmerjati, da si morajo nekje najeti prostor, neko delovno površino, tako kot vsi drugi, ki morajo za delo pač sami poskrbeti. Tudi pri njih mi poskrbimo za bivališče, ne pa tudi za delovni prostor,« je pojasnila Jožka Hegler z Javnega stanovanjskega sklada občine. Ideja je, da bi v posebno naselje s prostori za delo z odpadnim materialom preselili predvsem tiste Rome in tudi druge prebivalce, ki se ukvarjajo s to dejavnostjo. »Ne bi pa samo teh selili tja, predstavljamo si neko kombinirano naselje, kjer bi v enem delu bilo tudi to možno. Podobno, kot so se včasih gradile obrtniške vrstne hiše, da so eni lahko imeli zraven tudi obrtne delavnice, drugi pa ne.« Po njenih besedah so željo po tovrstnem tipu bivališč izrazili tudi Romi sami. Lokacijo za takšno naselje občina še išče (Hegler 2011).

Stališče Mestne občine Ljubljana do Romov na področju reševanja stanovanjske problematike je Jožka Hegler povzela takole: »V Ljubljani se obnašamo z Romi tako kot z vsemi drugimi prebivalci, imajo enake pravice in dolžnosti.« Takšno stališče so potrdili tudi v kabinetu takratnega ljubljanskega podžupana Janija Möderndorferja, zadolženega tudi za Rome: »Nekaterim Romom je preko razpisov Javnega stanovanjskega sklada omogočeno tudi bivanje v neprofitnih stanovanjih in /.../ v nujnih bivalnih enotah, kjer so pri kandidiranju v enakovrednem položaju z ostalimi občankami in občani.« Občina Romov ne prepozna kot ranljive skupine in jim tudi ne omogoča posebnih pogojev pri iskanju primerne prostora za bivanje. Deloma je na takšen odnos do Romov v nekaterih mestnih občinah, tudi v Ljubljani, v poročilu raziskave o Romih in romskih naseljih v Sloveniji opozoril Jernej Zupančič (2010, 6–7):

Žal iz nekaterih občin nismo dobili zadovoljivih odgovorov. /.../ Anketa je bila namenjena VSEM slovenskim občinam z namenom pridobitve sistematičnega pregleda nad naselbinskimi prilikami Romov, tako tradicionalnih skupnosti kakor tudi priseljencev, ne glede na to, kakšen motiv ali okoliščine so jih privedle do naselitve ali trenutnega bivanja na določenem kraju. Tako so bili odgovori iz Ljubljane, Celja in Kranja, če izpostavim največje mestne občine, v slogu, da to pač ni njihov (občinski) problem. A za vse tri vemo, da so tam prisotne skupine Romov, večidel gre za novejšje priseljence iz balkanskih držav.

Tudi na Uradu za narodnosti imajo s sodelovanjem mestnih občin na tem področju slabe izkušnje. Direktor urada Stane Baluh pravi, da občine niso aktivne (2011):

Kljub mnogim pozivom, tudi s strani našega urada, ko smo jih pozivali v procesu priprave prostorskih načrtov, smo dobivali nazaj odgovor občin, da klasičnih romskih naselij pri njih ni. Smo jim poslali nazaj vprašanje, če morda zaznavajo, da kje živi romska skupnost, isti odgovor. /.../ Ljubljana je težavna, ker enostavno ne prisluhnejo enim stvarim, na katere se jih opozarja. Lokalne skupnosti so tu izjemnega pomena. Posledice pa vemo, kdo nosi: neavtohtoni Romi, ker se zanje naredi bistveno manj kot za druge. /.../ Jaz nisem od Mestne občine Ljubljana še nikoli dobil nobenega vabila, da bi se udeležil kakšnega sestanka na to temo.

Komac in Medvešek (2005, 343) ugotavljata, da je prav dejstvo, da priseljenci (z izjemo beguncev in prosilcev za azil) niso prepoznani kot ranljiva skupina, ena glavnih ovir pri zagotavljanju primerne stanovanjske oskrbe za to skupino prebivalstva. To velja tako za nacionalne kot lokalne stanovanjske programe. »Če želimo izboljšati stanovanjski položaj in možnost integracije priseljencem v širšo družbo, je v prvem koraku potrebno, da pristojne oblasti oziroma institucije to skupino prebivalstva identificirajo kot eno izmed socialno ranljivih skupin in jo kot tako vključijo v podporne programe in projekte, ki si prizadevajo za izboljšanje njihovega položaja na stanovanjskem trgu« (prav tam, 345).

6.3 PRAVNA INTEGRACIJA

»Pravna integracija pomeni izenačevanje pravnega statusa priseljencev s statusom državljanov. Gre za eno ključnih dimenzij integracije, saj je temeljno izhodišče za enake

možnosti« (Bešter 2007, 109). »Pridobivanje pravic priseljencev običajno poteka postopno – od pravice do prebivanja in dela in s tem povezanih pravic do socialnih storitev, do pridobitve političnih pravic oziroma popolne izenačitve pravic in dolžnosti priseljencev z drugimi prebivalci (državljeni). Polnopravno integracijo priseljenci običajno dosežejo šele s pridobitvijo državljanstva, alternativa temu pa je lahko tudi približevanje statusa osebe s stalnim prebivališčem statusu državljana« (prav tam).

Med Romi, ki živijo na območju Ljubljane, ni malo takšnih, ki nimajo slovenskega državljanstva. Natančnih podatkov o tem, koliko jih je, ni. Jasminka Dedić (Dedić 2003, 1) je pred desetletjem v okviru širšega projekta Evropskega centra za pravice Romov raziskovala položaj priseljenih Romov v Ljubljani in Mariboru. Po njenih ugotovitvah več kot polovica teh Romov nima slovenskega državljanstva. Nekatere starejše raziskave, ki jih je opravil Evropski center, so kazale še slabšo sliko – kar dve tretjini neavtohtonih Romov je brez državljanstva. Nekateri imajo dovoljenje za stalno ali začasno bivanje, med njimi so tudi prosilci za azil pa tudi Romi, ki pravnega statusa sploh nimajo urejenega.

Predstavnice društva Mozaik opažajo, da ima večina Romov, s katerimi delajo, urejen status: »Različne statute imajo, nekateri imajo stalno, nekateri začasno bivališče, so pa med njimi tudi izbrisani. Imamo eno družino, kjer je eden od staršev izbrisan, drugi ima državljanstvo in tudi otroci ga imajo« (Meden 2010). Prav izbris iz registra stalnega prebivalstva leta 1992⁵² navaja kot enega glavnih razlogov za neurejen pravni status Romov v slovenskih urbanih okoljih tudi Jasminka Dedić, ob tem pa še nezmožnost pridobitve zahtevanih dokumentov in dokazil iz matične države, odvzem začasnega zatočišča romskim beguncem s Kosova in nepodelitev oziroma odvzem statusa prosilca za azil (2003, 1). Kemal Sadik, ki je tudi sam doživel izbris, je leta 2007, ko je bil predsednik ljubljanskega romskega društva Romano pralipe, ocenil, da je v Ljubljani med 30 in 40 Romov, ki so bili izbrisani in še vedno niso imeli urejenega statusa (Hrženjak in drugi 2008, 49). Do leta 2008 sta bila brez državljanstva

⁵² Ministrstvo RS za notranje zadeve je 26. februarja 1992 izbrisalo iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije tiste posameznike in posameznice, katerih stalno bivališče je bilo v Sloveniji, a niso bili vpisani v slovensko republiško knjigo državljanstev, leta 1991 in 1992 pa niso pridobili državljanstva po 40. členu zakona o državljanstvu Republike Slovenije. Izbris je doletel predvsem pripadnike drugih jugoslovanskih republik, ki so živeli in imeli stalno bivališče na območju Republike Slovenije. Ker so Romi v Ljubljani, kot smo že omenili, v glavnem imigranti iz republik nekdanje Jugoslavije, ki so v 60-ih in 70-ih letih našli delo v Sloveniji, je izbris v velikem obsegu doletel tudi njih. Za njih je začel veljati Zakon o tujcih, po katerem so postali tujci, ki nezakonito bivajo na teritoriju Republike Slovenije (Hrženjak idr. 2008: 37–38).

tudi Marina in Rifo, Roma iz Srbije, čeprav je ona takrat v Sloveniji živela že 25 let, on pa štiri desetletja (2011).

Rifo: »To smo pa meli sranje, komaj smo dobil državljanstvo.« Marina: »Mal smo mi krivi, mal so pa oni. Smo si mislili, saj imamo tu hišo, imamo vize, mi si ne rabimo urejat državljanstva.« Rifo: »Ne, ne, jaz sem sam kriv, ker takrat, ko bi mogli vzet državljanstvo, jaz sem mislil it nazaj v Srbijo. Nisem dal prošnje, pa bi jo moral. Pol sem pa čez par let dal prošnjo, so pa hotli, daj prinesi ovo, daj prinesi ono ... Živce sem izgubil zaradi teh papirjev. Takrat so hotli, da se odločim srbsko al slovensko in mi ni blo vseen, tudi zaradi družine, da se odrekaš od svojega, moraš vzet nekaj drugega, včasih je to vse bla ena država. Pol smo pa bli izbrisani, čeprav sem mel lastno stanovanje takrat, pa so me zbrisali, kot da ne obstajam. Kot da ne živim tu. Zdaj pa mam državljanstvo, sam je pa trajalo neki časa, več let.« Marina: »Evo, datum izdaje 2008. Kolk je šlo časa, pa živcev, sedem let nisem šla v Srbijo.« Rifo: »To je blo sranje, ja. Vse smo mogli, smo prisegli, da bomo dobri državljani in to. To se je vleklo. Pa karkoli smo poslali, zmeri so še nekaj odkrili, da je še premalo.«

Brez državljanstva so Romom zaprta številna vrata. Kot tujci z dovoljenjem za bivanje nimajo dostopa do neprofitnih najemnih stanovanj, saj je eden glavnih pogojev za dodelitev prav državljanstvo Republike Slovenije, lahko tudi druge članice Evropske unije. Brez urejenega statusa se pogosto preživljajo z delom na črno, kjer so povsem nezaščiteni pred izkoriščanjem ter so brez socialnih in tudi zdravstvenih pravic. To je zlasti problematično pri prosilcih, ki jim zavrnejo vlogo za azil, saj tem država ne omogoča delovnega dovoljenja, z izkaznico o začasnem bivanju pa lahko stanujejo zunaj azilnega doma. Takrat si pogosto poiščejo delo na črno, če se ji pri tem zasači, pa jim grozi izgon iz države (Hrženjak in drugi 2008, 49–61). Njihove stiske nazorno prikažeta izpovedi dveh Romov ujetih v takšno situacijo (prav tam). Oče petih otrok, ki je z družino leta 2005 prišel s Kosova najprej v azilni dom, od tam pa z izkaznico o začasnem bivanju v najemniško stanovanje:

Pravijo, da ne smemo delat. Od česa naj živimo? Nas situacija sili v to, da krademo! Meni ne more sestra iz Nemčije ali pa stric iz Maribora vsak mesec poslati denarja in mi pomagati. Ravno tako imajo otroke, vnuke, snaho ... Ne smem delati, tako da spim, jem, gledam televizijo, cel dan spimo ..., takšno je življenje. /.../ Normalno, da delajo na črno. Če te ujamejo, te azilni dom ne zaščiti, ampak ti dajo lisice in te odpeljejo v center za tujce. In te takoj odpeljejo na Kosovo. To je zakon. Zato mi ne smemo delati

in ne delamo. /.../ Izkaznica velja za šest mesecev in z njo se lahko gibljem po celi Sloveniji. V tujino ne moremo iti (prav tam).

Izbrisani Rom:

Ja, moraš delat, za družino, otroke. Na črno vse. Dvanajst let sem bil na črno. Absolutno, nikjer nisem bil ne prijavljen ne nič. /.../ Nič nisem imel, ni zdravstveno. Pol, če sem bil bolan, ene parkrat tko, in od žene bratrancu sem rekel, daj mi tvojo zdravstveno izkaznico in sem šel zdravniku. In enkrat sem imel tud na operacijo, da bi šel, in pol nisem šel samo zaradi tega, ker sem mogel še doplačati in tako naprej (prav tam).

Velika ovira pri urejanju pravnega položaja Romov je tudi nepismenost, mnogi si sami ne znajo urediti potrebne dokumentacije, ne vedo, na koga naj se obrnejo, izpostavlja vodja romskega izobraževalnega centra Haris Tahirović (2011). A ne gre le za starejše Rome, ki v Ljubljani živijo že vrsto let. Zaradi združevanja družin in iskanja boljšega življenja Romi v mesto prihajajo še danes. Nekateri mladi Romi si neveste še vedno izbirajo v okoljih, kjer so se rodili ali, kjer so živeli njihovi starši, in jih potem pripeljejo v Ljubljano. Tako je prišla v Ljubljano tudi 30-letna Mersina (2011): »V Slovenijo sem se preselila iz Skopja, v Makedoniji, leta 2001. Pripeljal me je mož, on je tudi Rom. Ko sva se poročila, sem bila stara 19 let. Veste, kako pravijo pri nas? Ko si 20 let, si stara baba.« Majda Hrzenjak in drugi (2008, 149) ugotavljajo, da so Rominje, ki zaradi specifičnega vzorca poročanja pridejo v Ljubljano, stare tudi 15 let in manj in tako postanejo »migrantke prve generacije, brez znanja jezika, zaključenega šolanja, pogosto takoj po poroki zanosijo, kar jim onemogoči nadaljevanje šolanja ali vstop na trg dela in jih tako vzpostavi kot povsem odvisne od moža in njegove družine«.

6.4 TRG DELA

»Socialnoekonomska integracija se nanaša na položaj priseljencev predvsem na trgu dela in v sistemu državne blaginje. Lahko bi jo opredelili kot stanje, v katerem imajo primerljive skupine prebivalstva – ne glede na etnično, versko ali kulturno pripadnost – enake možnosti in dosegajo primerljive rezultate glede zaposlitve, dohodkov, socialnoekonomskega statusa, koriščenja socialnih storitev in drugih socialnoekonomskih kazalcev« (Bešter 2007, 110).

Primerjava podatkov o brezposelnosti posameznih narodnih skupin v občini Ljubljana kaže,

da je delež prebivalcev brez dela največji prav med Romi. Najmanjši odstotek brezposelnih je med tistimi, ki so se izrekli za Slovence, med ostalimi skupnostmi se ta delež giblje med 9 in 12 odstotki, razen pri Albancih, kjer je odstotek brezposelnih 16,5 odstotka. Med pripadniki romske narodne skupnosti pa je brezposelnih skoraj polovica, natančneje 45,3 odstotka (Komac in Medvešek 2005, 119–140).

Maja leta 2011 je bilo na primer na ljubljanski območni službi Zavoda za zaposlovanje prijavljenih 308 Romov, od tega 164 moških in 144 žensk. Kar 262 jih je bilo na zavodu prijavljenih že več kot leto dni, kar jih uvršča med dolgotrajno brezposelne osebe. Podatki o njihovi starostni strukturi kažejo, da je bilo največ brezposelnih, 142 oseb, starih med 30 in 50 let, nekaj manj je bilo mlajših od 30 let, v skupini nad 50 let je bilo 36 oseb (glej tabelo 6.4.1).

Tabela 6.4.1: Starostna struktura Romov, prijavljenih na Zavodu za zaposlovanje, Območna enota Ljubljana, 31. maj 2011

Starost (v letih)	Število brezposelnih Romov
15–29	130
30–50	142
nad 50	36

Vir: Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije (2011).

Izobrazbena struktura v tistem obdobju prijavljenih brezposelnih Romov je bila izjemno nizka. Od 308 jih kar 291 ni imelo dokončane osnovne šole (glej tabelo 6.4.2). Med temeljnimi omejitvami brezposelnih Romov pri iskanju zaposlitve na Zavodu za zaposlovanje izpostavljajo predvsem pomanjkanje izobrazbe, nepismenost, pomanjkanje delovnih izkušenj in tudi zdravstvene omejitve (Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije).

Tabela 6.4.2: Izobrazbena struktura Romov, prijavljenih na Zavodu za zaposlovanje, Območna enota Ljubljana, 31. maj 2011

Stopnja izobrazbe	Število brezposelnih
brez	291
II.	11
IV. ali V.	6

Vir: Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije (2011).

Zaradi izjemno nizke izobrazbe – kar tretjina Romov, ki živijo v Ljubljani, nima dokončane osnovne šole, dobrih 40 pa jih ima osnovnošolsko izobrazbo (Komac, Medvešek 2005, 84)⁵³ – Romi po podatkih Zavoda za zaposlovanje najpogosteje opravljajo manj zahtevna, fizična in slabo plačana dela, kot so čiščenje prostorov, preprosta dela v predelovalnih dejavnostih (dela v proizvodnji), preprosta komunalna, gradbena in transportna dela.

Pri iskanju zaposlitve se Romi soočajo z diskriminacijo. Na to opozarja 57-letni Rom (2011), ki je že vrsto let samostojni podjetnik, preživlja se tudi z glasbo:

Če se zdaj spomnim na svojo mladost, res sem bil vedno, nevedoč, neopazno na stran potisnjen. Dobro, ne bom jamral za nazaj, ampak kaj bo pa današnja mladina? Za vse je težko v teh časih, kaj naj ti pol rečem za Rome? Hči od sestre ima srednjo izobrazbo, dela pri velikem trgovcu na Viču, uspešna je, pa je še vedno pogodbeno zaposlena, ker se piše Fetahi, tista druga, ki se piše na primer Vidic, je pa verjetno že dobila redno zaposlitev. Nikoli moja družina, da se razumemo, ni gledala na nacionalno pripadnost, ampak na to, če si priden, in takim je treba dat priložnost, jim omogočiti, da se vključijo. Ker če me enkrat, petkrat, desetkrat zavržeš, normalno, da bom začel razmišljati drugače, eni začnejo tudi krast.

31-letna Rominja, rojena v Sloveniji, pripoveduje:

Delala sem kot čistilka, v Mostah sem delala, potem na železnicah, potem v kuhinji kot pomočnica. Pri 31 letih imam 11 let delovne dobe, s tem da sem kakih pet let izgubila, da sem dokončala osnovno šolo in potem še tri leta administrativne, sem jo končala. Zdaj pa iščem službo. Mož mi pravi, naj grem naprej v šolo, ampak enostavno te finance ne grejo skozi. Mož ne more vsega.

Nekatere ženske tudi ne smejo delati, saj jim moške tega ne dovolijo. »Ja sam muško, ja sam glava u kuči, znači ja radim, ona nema šta, da radi. Njezino je kuča i djeca. Ja joj pravim djecu, a ona je čuva i fertik. A da ona ide, da radi kod drugog šefa, nema boga, nema šanse,« pripoveduje Atif (2011) iz naselja med Koželjevo ulico in Tomačevsko cesto. Sam po vsej Sloveniji zbira odpadno železo in baker: »Od Murske Sobote do Kopra, a prodajemo u Dinos. Cjena? Hočeš, da ti kažem iskreno? Za jednu tonu bakra dobijem pet i pol hiljada evra.«

Zbiranje odpadnega železa in bakra je najpogostejši način preživljanja Romov (glej sliko 6.4.1). »Večina se ukvarja s tem, ampak to je vse na črno. Material nabirajo po celi Sloveniji.

⁵³ Več o tem v naslednjem podpoglavju 6.5. o integraciji na področju izobraževanja.

Ampak pravijo, da je od tega vedno težje živet. Dolgo traja, da napolnijo tovornjak, potem sicer dobijo nek znesek, ampak kdaj bo naslednji, se ne ve,« opazajo v društvu Mozaik (Djoković 2011).

Slika 6.4.1: Kup odpadnega železa ob Cesti dveh cesarjev

Glede na obstoječe podatke in pričevanja bi težko rekli, da je socialno-ekonomska integracija ljubljanskih Romov uspešna. Tako kot na nivoju celotne države tudi tu nimajo enakih možnosti in ne dosegajo primerljivih rezultatov glede zaposlitve, dohodkov, zaradi neurejenih pravnih statusov pogosto nimajo enakih možnosti tudi do, koriščenja socialnih storitev. Glede na to, da ni zanesljivih podatkov o tem, koliko Romov dejansko živi na območju občine Ljubljana, je sicer nekatere podatke težko ovrednotiti. A podatek o več kot 300 Romih prijavljenih kot brezposelnih na Zavodu za zaposlovanje kaže, da je integracija Romov v Ljubljani na socialno-ekonomskem področju daleč od zadovoljive, kaj šele uspešne.

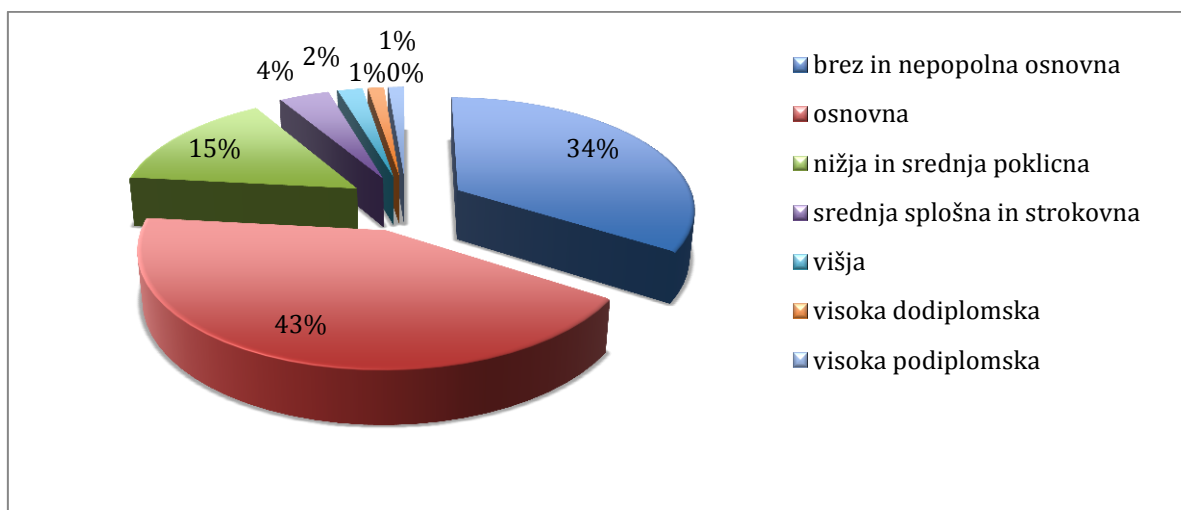
6.5 PODROČJE IZOBRAŽEVANJA

Integracija na področju izobraževanja je po razumevanju Romane Bešter uspešna, »kadar imajo priseljenci (in njihovi potomci) enakopraven dostop do izobraževalnih institucij, enako uspešno končujejo posamezne stopnje šolanja, imajo enake možnosti za nadaljnje izobraževanje in kot skupina dosegajo izobrazbeno strukturo, ki je primerljiva z izobrazbeno strukturo njihovih vrstnikov med večinskim prebivalstvom« (Bešter 2007, 110).

Podatki iz popisa prebivalstva 2002 v Mestni občini Ljubljana razkrivajo velike razlike med izobrazbeno strukturo dominantne slovenske populacije in izobrazbeno strukturo pripadnikov drugih narodnosti. Medvešek in Komac (2005, 78–98) ugotavljata, da so razlike šokantne, predvsem če primerjamo delež posameznikov v združenih kategorijah »brez in nepopolna osnovna šola« ter »osnovna šola«. V tej kategoriji je le 18 odstotkov Slovencev, a kar 47,8 odstotka Albancev, 44 odstotkov Bošnjakov, 54,3 odstotka Muslimanov. Najnižje so znova Romi, saj jih v to kategorijo sodi približno 75 odstotkov (prav tam).

Med prebivalci, ki so se v popisu opredelili kot Romi, jih približno tretjina (34 %) nima izobrazbe ali pa niso dokončali osnovne šole, dobrih 40 odstotkov jih je končalo osnovno šolo (42,7 %), slabih 15 odstotkov nižjo ali poklicno šolo, deleži pri vseh višjih stopnjah izobrazbe pa so izjemno nizki (glej graf 6.5.1).

Graf 6.5.1: Prebivalci MOL, stari 15 let ali več in opredeljeni kot Romi, glede na izobrazbeno strukturo

Vir: povzeto po Komac in Medvešek (2005, 84), (vrednosti so zaokrožene na cela števila).

Na nizko izobrazbo romske populacije vplivajo številni dejavniki. Pogost pojav je osip števila romskih učencev v višjih razredih osnovne šole. Gre za pojav, ki ga zaznavajo v celotni Sloveniji in v drugih evropskih državah. Pogojen je z »revščino, neurejenimi bivalnimi in socialnimi razmerami in pomanjkanjem motivacije in spodbude znotraj romske skupnosti«, hkrati pa tudi z nezadostnim obvladovanjem slovenskega jezika in različnostjo kulturnih ter komunikacijskih vzorcev (Klopčič 2007, 103).

V šolskem letu 2010/2011 je bilo po podatkih osnovne šole na območju občine Ljubljana vpisanih 74 romskih otrok (glej tabelo 6.5.1). Po številu izstopajo Osnovna šola Savsko naselje, Osnovna šola Vide Pregarc Ljubljana, Osnovna šola Franca Rozmana - Staneta Ljubljana in Osnovna šola Božidarja Jakca Ljubljana. Razlog za to so tudi lokacije, kjer naštete šole stojijo: prvi dve v bližini barakarskega naselja med Koželjevo ulico in Tomačevsko cesto, šola Božidarja Jakca pa v bližini naselja na Litijski cesti – od izselitve iz Ambrusa v Ljubljano to šolo obiskujejo tudi otroci družine Strojani, katere zgodbo smo že omenjali.⁵⁴

Tabela 6.5.1: Število romskih učencev po ljubljanskih osnovnih šolah v šolskem letu 2010/2011

Osnovna šola	2010/2011
OŠ Savsko naselje	16
OŠ Danile Kumar Ljubljana	2
OŠ narodnega heroja Maksa Pečarja	2
OŠ Mirana Jarca Ljubljana	/
OŠ Polje	6
OŠ Kašelj	5
OŠ Zalog	2
OŠ Vide Pregarc Ljubljana	15
OŠ Spodnja Šiška	2
OŠ Franca Rozmana - Staneta Ljubljana	10
OŠ Nove Fužine	1
OŠ Livada Ljubljana	2
OŠ Kolezija	2
OŠ Vodmat	/
OŠ Božidarja Jakca Ljubljana	9
SKUPAJ	74

Vir: Ministrstvo za šolstvo in šport (2011).

⁵⁴ Glej poglavje 3.1.

Iz zgornjih podatkov ni mogoče razbrati kolikšen delež romskih otrok obiskuje šolo, saj podatka o številu romskih otrok, ki živijo v Ljubljani, ni. Kažejo pa podatki o številu romskih otrok, vpisanih v ljubljanske osnovne šole, na manjše število učencev v višjih razredih (glej tabelo 6.5.2). Ob tem je seveda treba opozoriti, da bi bilo potrebno za podrobno analizo osipa pregledati podatke v daljšem časovnem obdobju in preveriti dejanske vzroke za upad števila otrok, tudi na primer morebitne selitve in prehajanje otrok na osnovne šole, ki izvajajo prilagojene programe.

Tabela 6.5.2 : Primerjava števila romskih učencev po razredih v šolskih letih 2009/2010 in 2010/2011

Razred	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
2009/2010	11	13	10	5	8	8	5	4	3
2010/2011	11	13	10	10	6	7	10	5	2

Vir: Ministrstvo za šolstvo in šport (2011).

Večina ravnateljev šol, ki jih obiskujejo tudi romski učenci, je pogovor o tem, kako se ti otroci znajdejo v šoli, zavrnila. Ravnateljica Osnovne šole Savsko naselje Verica Šenica Pavletič (2011) je v telefonskem pogovoru dejala, da o tem ne želi govoriti tudi zato, ker »potem pridejo ti podatki v javnost in marsikdo reče, tu je pa toliko Romov, mi pa našega otroka ne bomo sem vpisali«. Posebnih težav z romskimi otroki v primerjavi z drugimi učenci po njenih besedah ni, radi in redno hodijo v šolo, med njimi so odličnjaki in slabi učenci, je tako kot pri drugih, večinoma pa prihajajo iz revnih družin, tudi iz naselja na Koželjevi. Ravnatelj Osnovne šole Livada Goran Popović je kot težavo navedel njihov odnos do učenja: »Imajo težave, ker doma učenje ni vrednota. Doma nič ne delajo. Glede na to, da imamo v naši šoli veliko otrok priseljencev, učenje na splošno ni vrednota. Povprečno smo slabši od drugih šol, pri Romih pa je to še nekoliko slabše« (Popović 2011).

Zelo kritične so do dela šol predstavnice društva Mozaik. Že od leta 2004 delujejo v naselju med Koželjevo ulico in Tomačevsko cesto, kjer redno obiskujejo romske družine, jim pomagajo pri urejanju različne dokumentacije, otrokom pa v posebnem zaboju, ki ga je pomagala postaviti Mestna občina Ljubljana, nudijo tudi učno pomoč (glej sliko 6.5.1). Opozarjajo na primere, ko se romske otroke na tak ali drugačen način umakne iz učnega procesa, da zaradi nerazumevanja ne motijo drugih v razredu. »Se velikokrat da otrokom,

zato, da ne motijo pouka, zlagat knjigice na police, nam pripovedujejo. Z otrokom se ne ukvarjajo dodatno, spregleda se, da jim doma ne more nihče pomagati pri pisanju domačih nalog, saj so starši pogosto nepismeni» (Meden 2011). Trdijo tudi, da učitelji pri romskih otrocih znižujejo kriterije znanja, ki ga morajo doseči. »Noben otrok ne bi smel priti v peti razred, če še vedno seštevata na prstke. Romski otrok pa lahko. Saj če preštevata na prstke, je to že veliko, smo slišale. Potem pa otrok pride v peti razred in s takim znanjem seveda ne zmore slediti ničemu več« (prav tam).

Slika 6.5.1: Članici društva Mozaik Natalija Djoković in Katja Đogić ob zabojniku na Koželjevi ulici, v katerem društvo izvaja učno in drugo pomoč, 24. maj 2011

Takšne primere pozna tudi direktor Urada za narodnosti Stane Baluh (2011): »Podobni problemi so na vseh šolah po Sloveniji. Učitelji znajo o tem več povedati kot ravnatelji. Otrokom dajo kakšno drugo zaposlitev, samo zato da lahko ostalim razložijo določeno snov.« Da je to pogosto tudi posledica pritožb staršev drugih, neromskih otrok, češ da so njihovi otroci prikrajšani za kvalitetno šolanje, saj se učitelji preveč ukvarjajo z enim ali dvema romskima učencema, opozarja Andreja Barle Lakota s šolskega ministrstva (2011). Tudi sama pozna takšne primere in meni, da učitelji včasih otroku, ker bi mu radi stvari olajšali, vnaprej odvzamejo moč, da bi napredoval: »Tri, štiri leta nazaj se je dogajalo, da so učiteljice na

primer črko »A« na ogromno pisale na tablo, ker so vnaprej sklepale, da otroku ne bo šlo« (prav tam).

Projekt romskih pomočnikov se v Ljubljani ni prijel. V šolskem letu 2010/2011 ga ni imela niti ena izmed ljubljanskih osnovnih šol. Za sodelovanje sta se sicer pred tem šolskim letom odločili le dve osnovni šoli, Livada in Zalog, a tudi tam pomočnika nimajo. Razlog, ki so ga navedli na šolskem ministrstvu, je, da šoli bodisi nista imeli dovolj romskih otrok ali pa ni bilo na voljo romskega pomočnika (Ministrstvo za šolstvo in šport, 2011). »Problem v Ljubljani in Mariboru je, da se Romi ne identificirajo, nočejo se opredeliti kot Romi in potem jih je uradno premalo, zaradi česar šole ne morejo dobiti pomočnika,« pojasnjuje Andreja Barle Lakota (2011). Stane Baluh pa kot razlog za to, da v Ljubljani ni romskih pomočnikov, omenja tudi, da se »mnogim ravnateljem ne zdi potrebno, da bi imeli romskega pomočnika, ker pogosto nočejo priznati, da so šibki«.

V društvu Mozaik opozarjajo, da je v Ljubljani večina otrok po petem in šestem razredu prešolanih na Zavod za usposabljanje Janeza Levca Ljubljana, osnovno šolo s prilagojenim programom (Meden, 2011). V šolskem letu 2010/2011 se je na zavodu šolalo 10 romskih otrok, leto pred tem pa osem (glej tabelo 6.5.3).

Tabela 6.5.3: Število romskih učencev na Zavodu za usposabljanje Janeza Levca Ljubljana po razredih v šolskih letih 2009/2010 in 2010/2011

Razred	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Skupaj
2009/2010	1	2	/	1	1	/	/	2	1	8
2010/2011	/	2	1	2	2	/	2	1	0	10

Vir: Ministrstvo za šolstvo in šport (2011).

Ravnatelj Zavoda za usposabljanje Janeza Levca Matej Rovšek (2011) zatrjuje, da do premestitev na prilagojeni osnovnošolski program ne prihaja samo zato, ker ima otrok v šoli težave: »Gre za to, da otrok ne razume snovi, ne more napredovati, zaradi tega se pojavijo druge težave. Če otrok pride v razred in ne razume, je verjetnost, da bo naletel na težave zelo velika, in če se te težave prepoznavajo kot da ne zmore osnovnih ciljev programa, dejansko lahko pride do preusmeritve. To pa se ne bi smelo dogajati«.

Kljub razširjenemu prepričanju, da Romi svojih otrok ne pošiljajo v šolo, je iz opravljenih pogovorov z Romi večinoma razbrati nasprotno. Sogovorniki od svojih otrok zahtevajo, da se šolajo, največkrat zato, da bi jim bo šlo življenju bolje kot njim. 42-letna Rominja z Rakove jelše (2011) pravi, da svoje otroke sili v šolo: »Če hočeš, da ima otrok boljše življenje, mora it v šolo.« Tudi 25-letna Rominja, mati štirih otrok (2011), pravi podobno: »Najstarejši bo šel zdaj v šolo. Ga bom terala, on bo to rabil, meni ne rabi škola. Da bo najdu kje službo, da bo imel normalno plačo, da ne bo rabil železo pobirat. Ni od železa nič, komaj dobiš za hrano.« Sama je obiskovala Zavod za usposabljanje Janeza Levca, njena mati je imela do izobraževanja povsem drugačen odnos: »Nisem vsak dan hodila v šolo, en dan sem šla, pet dni ne. Mami mi ni pustila v šolo, je rekla, da imam cigansko šolo, da se bom doma vse naučila. Samo pet razredov sem končala, ampak kot da jih ne bi. Če en dan greš, pet dni pa ne, naučiš samo ime pa priimek, da pišeš« (prav tam).

Pomembna ovira je tudi njihovo slabo znanje slovenskega jezika. Doma so pogosto razpeti med dva ali več jezikov, njihovo znanje vseh pa je zato velikokrat slabo, kar še dodatno ovira njihovo izobraževanje. 11-letna Rominja (2011) z ene izmed osnovnih šol je takole opisala svojo stisko zaradi mešanja jezikov: »Težave imam pri angleščini. Ko sem bila vprašana, mi je romski jezik prišel ven, pa slovenski, pa srbski, vse se mi je zmešalo. In potem sem rekla kar eno besedo in so se mi vsi smejali.«

Denar je pogosto argument, ki ga navajajo pristojni kot razlog, da se na tem področju ne izvaja več ukrepov, ki bi Romom omogočali lažjo vključitev v sistem izobraževanja. Mestna občina Ljubljana izobraževanju Romov ne namenja posebne pozornosti. V okviru programov, ki jih sofinancira, so tudi takšni, ki so namenjeni »spodbujanju vključevanja otrok v vrtce, zagotavljanju rednega vključevanja otrok v osnovno šolo, tudi integraciji odraslih Romov in seznanjanju z možnostmi izobraževanja in zaposlovanja, z računalniškim opismenjevanjem in pomočjo pri uradnih postopkih«, a po njihovih odgovorih sodeč ne gre za sistematično načrtovanje in spremljanje teh aktivnosti (Mestna občina Ljubljana, 2011). Nekaj teh programov ob pomoči občine izvajajo nevladne organizacije, kot je društvo Mozaik, pa tudi Romski izobraževalni center, ki mu je občina zagotovila prostore za delovanje – vodja Haris Tahirović tam občasno pripravlja tudi tečaje romskega jezika, ki pa jih obiskujejo predvsem Neromi. Romana Bešter (2007, 110) poudarja, da je »na področju izobraževanja za integracijo pomembno, da se priseljenci lahko učijo svoj materni jezik«. Romskim otrokom v šolah to ni omogočeno.

Mestna občina Ljubljana je v letu 2011 razpisala za vse programe, namenjene Romom, 10 tisoč evrov. Oddelek za zdravje in socialno varstvo jih je razdelil med dve društvi, edini, ki sta se prijavi na razpis (glej tabelo 6.5.4, točki 2 in 3), nobeno ni bilo romsko. V tem času je potekal tudi projekt društva Mozaik »Z roko v roki«, za katerega je občina leta 2010 prispevala 27.594 evrov (glej tabelo 6.5.4, točka 1). Programi v glavnem potekajo na osnovi uličnega dela. Izbrane organizacije morajo občini trikrat letno oddati vsebinsko in finančno poročilo. Na podlagi teh poročil občina ocenjuje, da se Romi udeležujejo aktivnosti »v precejšnjem številu, so pripravljeni sodelovati in jih dobro sprejemajo« (Oddelek za zdravje in socialno varstvo Mestne občine Ljubljana, 2011).

Tabela 6.5.4: Programi za Rominje in Rome v letu 2011, ki jih sofinancira Mestna občina Ljubljana

Ime organizacije	Naziv programa	Trajanje izvedbe	Sredstva 2010, 2011 (v evrih)
Društvo za izobraževanje in povezovanje otrok MOZAIK	An va ando va – z roko v roki	2010 –2012	27.594
Društvo za izobraževanje in povezovanje otrok MOZAIK	Povem naprej	2011	6.000
Društvo za razvoj in povezovanje družbenih ved in kultur ODNOS	Socialno delo z Romi in Rominjami	2011	4.000
SKUPAJ			37.594

Vir: Oddelek za zdravje in socialno varstvo Mestne občine Ljubljana (2011).

Vlaganje v izobraževanje je po številnih izkušnjah po svetu eden ključnih dejavnikov, ki pospešujejo integracijo Romov in njihov izhod iz začaranega kroga revščine. Nekatere raziskave so pokazale, da se najbolj obrestuje vlaganje v najzgodnejših letih otrokovega življenja, še pred vstopom v osnovno šolo (Carneiro in Heckman, 2003). Svetovna banka je izračunala tudi finančne učinke vlaganja v izobraževanje. Na primerih Srbije, Romunije, Češke in Bolgarije je ugotovila, da se dolgoročno to izplača, tudi če bi za vsakega romskega učenca namenili 50 odstotkov več sredstev in da bi mu zagotovili potrebno pozornost in pomoč. Znesek, vložen v izobraževanje, bi namreč predstavljal približno tretjino fiskalnih koristi, ki bi jih dolgoročno imela država (World Bank, 2010).

6.6 KULTURNA IN JEZIKOVNA INTEGRACIJA

Pod kulturno in jezikovno integracijo razumemo širok nabor področij: »od jezika, vere, kulture, vrednot do popularne kulture in vsakdanjih življenjskih praks.« Gre za dvosmerni proces, v katerem se prilagajajo tako priseljenci kot tudi večinska družba. Priseljenci ohranjajo svojo izvirno kulturo, v procesu prilagajanja pa sprejemajo tudi novo (Bešter 2007, 110–111). »Cilj kulturne integracije ni asimilacija, ki bi od posameznikov (priseljencev) zahtevala prilagoditev oziroma prevzem večinske kulture in odpoved njihovi lastni kulturi, pač pa je cilj kulturni pluralizem« (prav tam).

Jezik ima v procesih oblikovanja in ohranjanja etničnih skupnosti pomembno, pogosto tudi ključno vlogo. Kot je pokazala raziskava avtorjev *Percepcij slovenske integracijske politike*, dajejo vse etnične skupnosti prav jezikovni pripadnosti velik pomen, vprašanje jezika pa razumejo kot enega najpomembnejših dejavnikov pri opredeljevanju svoje etničnosti (Roter 2004, 237–238).

Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina pa tudi italijanščina in madžarščina na območjih, kjer živita italijanska ali madžarska narodna skupnost.⁵⁵ Rabo drugega tujega jezika zakon omogoča le v uradnih postopkih, kadar v njih sodeluje tujec. Po ustavi ima v Sloveniji sicer vsakdo pravico uporabljati, gojiti in izražati svojo kulturo ter uporabljati svoj jezik in pisavo.⁵⁶ Če upoštevamo omejene možnosti učenja neslovenskih jezikov v šolah, je za ohranjanje jezikov, kot je romski, ključnega pomena vloga primarnega socializacijskega okolja (Roter 2004, 259). V večini pogovorov z Romi se je izkazalo, da se romski jezik z generacijami izgublja. Nekateri mladi jezik razumejo, govorijo pa ga le redki. Enisa Brizani (2011), po mami Slovenka, po očetu Rominja, meni, da je to tudi posledica drugačnega načina življenja Romov. »Včasih je bilo to lažje ohranjati, ker so vsi skupaj živeli in se je jezik prenašal z generacije na generacijo. Mi smo pa zdaj vsak v svojem stanovanju, vsak na svojem koncu Ljubljane. Jaz sem s sinom čisto na svojem in on sicer pozna nekaj besed, včasih, ko nas sliši, da se pogovarjamo romsko, vpraša za kakšno besedo, kaj pomeni. To je pa tudi to.«

⁵⁵ 11. člen Ustave RS.

⁵⁶ 61. člen Ustave RS določa, da ima vsakdo »pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«.

Natalija Djoković (2011) je med Romi, ki živijo na socialnem robu, večkrat zaznala, da svojih otrok ne želijo učiti romskega jezika, »ker je to jezik njih odraslih, je grd jezik, nosi stigmo. Želijo si, da bi bil njihov otrok čim bolj podoben večinski populaciji, da bi se vklopil.« Katarina Meden (2011) pa predvsem opaža stiske pri najstnikih zaradi neznanja jezika svojih staršev. Pogosto ne vedo, kaj so, kam sodijo, in jih moti, da jezik staršev razumejo, govoriti pa ga ne znajo, ker se ga nikoli niso naučili pravilno govoriti.

Predmeta romski jezik v šolah ni, po besedah Andreje Barle Lakota (2011) je glede tega »prišlo do prepira, saj veste, prekmurska romščina, dolenjska romščina. /.../ Tukaj je preprirov in vsakič, ko pride evropski komisar, sprašuje, zakaj nimamo romskega jezika, mu vsakič povem, da v šoli ne more biti nekaj, kar ni normirano.« So pa na nekaterih zainteresiranih šolah – ljubljanskih med njimi ni – že uvedli predmet romska kultura. Opozarjajo tudi, da je težava s tem, kdo bi jezik lahko sploh poučeval, saj slovenska zakonodaja zahteva izšolanega učitelja, med Romi pa jih ni, medtem ko drugi romskega jezika ne znajo.

Pogovori o praznikih in običajih razkrivajo, da Romi praznujejo vrsto praznikov, ki niso nujno vezani na vero, kateri pripadajo. Haris Tahirović (2011) pravi, da je to odvisno od tega, »iz katerega okolja so prišli njihovi predniki. So tu pravoslavni, muslimani, katoliki, celo Jehovove priče. Različno praznujejo, največ so vzeli tist Đurđev dan [6. maj, op. J. J.], ko pečejo jagenjčka. Pa slavijo tudi bajram, pa kurban bajram.« Nekdaj so ob 6. maju pripravljali velika druženja, pekli jagenjčka, danes je tega manj. 31-letna Rominja (2011) pravi, da zato, ker so se »zdaj bolj vklopili v družbo«. 25-letna Rominja (2011), ki se je preselila v socialno stanovanje, opisuje tudi težave s prostorom: »Za Đurđev dan pečemo jagenjčka pri očetu od moža. Tukaj nimaš kje, da vrtiš. Lahko bi, ampak moraš prijaviti, drugače te stanovanjski sklad krega.« Večina jih ob tem pozna tudi slovenske običaje. Tako barvajo pirhe, nekateri praznujejo tudi božič in novo leto, predvsem zaradi otrok.

Na vprašanje, katere romske običaje, navade še ohranjajo, večina težko najde odgovor. Običajno naštevajo verske praznike, spomnijo se še na romsko glasbo, več od tega ne. So pa med njimi še žive nekatere vraže in običaji za zaščito pred uroki. 25-letna mamica štirih otrok (2011) pripoveduje, da dojenčku ob rojstvu vedno nadene rdečo zapestnico, ki ga varuje pred uroki, prve otrokove lase pa zakoplje pod mlado drevo, da tako kot drevo, nato rastejo tudi njegovi lasje. Mama jo je naučila, da se dojenčkom nohtov ne striže, ampak se v rokavico

natrese nekaj moke in nato vanjo pomoči otrokove prste, kot pravi, nohti potem sami odpadejo. Za žensko, ki ne zanosi, nekateri še verjamejo, da je uročena. Katja Đogić (2011) opisuje: »Ko smo govorile s 13-letno punco, ki jo je oče prodal, smo ji povedale za kontracepcijo, a jo je zavrnila, ker jo bodo, če dve leti ne bo zanosila, poslali k nekemu vraču, ki bo iz nje izgnal tisto, kar ji preprečuje nosečnost. To so povedale tudi druge punce, govorijo, da jih je nekdo uročil.«

Dogovorjene poroke in prodaja nevest se še vedno dogajajo. Omenjeni primer prodaje 13-letne deklice je močno odmeval tudi v medijih. Pogovarjala sem se z njenim očetom, ki je zahteval, da njegovega imena ne omenjam, spregovoril je šele po izklopu diktafona. Njegova hči se je poročila z 20-letnim Romom, sam pa naj bi v poroko privolil, ker je s tem poplačal 30 tisoč evrov dolga ženinovi družini. Sam je sicer zatrdil, da to ne drži, hkrati pa dodal, da je hči njegova last, da jo je on vzgojil in da o tem, kaj bo z njo, odloča samo on, tudi žena nima besede, kaj šele policija. Tudi 42-letna Rominja z Rakove jelše (2011) pripoveduje o prodaji romskih deklic: »Še vedno precej hodijo po neveste v nekdanje države, ker mora biti punca devica. Neveste se še vedno tudi kupuje in prodaja. Pred nekaj meseci je družina s Ceste dveh cesarjev prodala deklico, staro 13 ali 15 let, v Avstrijo. Običajno se plačuje 30 tisoč evrov ali več, prodali pa so jih tudi že za pet ali deset tisoč.« »Tudi v Ljubljani to še obstaja, samo ne toliko, kot je bilo včasih. Eden iz naselja je šel v Makedonijo pred približno 5 ali 6 leti po nevesto. Se poročijo zelo mlade in imajo veliko otrok. Že pred 18. letom rodijo. Doma so, kuhajo, perejo, otroke rihtajo, moža, taščo, tasta. Nikamor ne hodijo,« razlaga 31-letna Rominja (2011). Vsi sicer pripovedujejo, da so ti primeri danes redki, pojavljajo se predvsem med Romi, ki živijo na socialnem robu, manj pri bolj situiranih. Večina mladih tudi ne upošteva več želja staršev, da se morajo poročiti z Romom ali Rominjo.

K ohranjanju romske kulture, jezika bi lahko pomembno pripomogla romska društva. Seznam društev je dolg, a po preverjanju, katera sploh še delujejo, se je hitro izkazalo, da je delujočih bolj malo. Vodje nekaterih so v zaporu, kar nekaj drugih društev je sicer registriranih, a že lep čas ne delujejo. V več pogovorih so mi sogovorniki povedali, da je šlo pravzaprav bolj za nekakšna družinska podjetja, s katerimi so si skušali nekoliko izboljšati ekonomski položaj. »Oni so funkcionirali tako, da so si mislili, da bodo, če bodo odprli društvo, kar brez dela dobili denar, potem pa ni šlo tako. Društva so ustanavljali za osebno preživetje, ni jim pa bilo jasno, da bo treba garati« (Jelenc 2011). Enisa Brizani (2011) meni, da so »vsa ta romska

društva družinske službe, priložnost za zaslužek in način preživljanja. Mi gre na živce, ker društvo ni narejeno z namenom, da se res pomaga neki širši skupnosti.«

Možnosti, ki jih imajo Romi za ohranjanje svoje kulture in jezika, so torej zelo omejene, v večini primerov jim to možnost ponuja le družina. Tudi javni mediji namenjajo temu malo prostora. Enisa Brizani, ki sodeluje pri nastajanju romskih oddaj na Radioteleviziji Slovenija, opaza, da tudi med samimi ljubljanskimi Romi interesa za sodelovanje skorajda ni: »Romi v bistvu sploh še ne vedo, da imajo svojo oddajo, malo ljudi jo spremlja. Več ali manj moramo sami iskati teme. Tudi Harisa (Tahirovića, op. J. J.) sem morala sama obvestiti, da me mora obveščati o dogodkih, ki jih pripravljajo. Ne vedo, kako sploh komunicirati z mediji« (2011). Haris Tahirović sicer že desetletje pripravlja romsko oddajo na Radiu Študent (Tahirović 2011).

Direktor urada za narodnosti Stane Baluh ocenjuje, da pri Romih v Ljubljani prihaja predvsem do asimilacije, da »je to cena, ki jo morajo plačevati za to, da lahko preživijo sebe in svojo družino. To je napaka pri večinskem narodu, ki jim ne dovoljuje različnosti« (Baluh 2011).

6.7 JAVNO, KULTURNO IN POLITIČNO ŽIVLJENJE

Volilna pravica je eden ključnih dejavnikov politične integracije. Ta namreč pomeni, da so »priseljenci vključeni v procese političnega odločanja v državi, da lahko aktivno sodelujejo v teh procesih in tudi vplivajo na odločitve (Bešter 2007, 111)«. Volilno pravico priseljenci navadno dobijo šele z državljanstvom (prav tam).

Politična integracija Romov je torej v veliki meri pogojena z njihovim pravnim statusom v državi. Že v enem od prejšnjih poglavij je bilo prikazano, da nekateri Romi v Ljubljani nimajo državljanstva, nekateri imajo stalna in začasna dovoljenja za bivanje, med njimi so zavrženi prosilci za azil in tudi takšni, ki v državi bivajo povsem nezakonito, brez kakršne koli dokumentacije. Volilne pravice torej nimajo, kar pomeni, da ne morejo sodelovati pri političnem odločanju v državi ali vplivati na odločitve, ki se sprejemajo. Romana Bešter (2007, 111) opozarja, da »politična integracija ne pomeni samo možnosti, da priseljenci sodelujejo v političnih procesih, pač pa tudi dejansko prisotnost oziroma sodelovanje

priseljencev bodisi prek volitev, političnih strank, posebnih oblik manjšinskega političnega predstavništva ipd.« Med možnosti, ki jih Ljubljana kot občina ima, da bi Romom zagotovila vključenost v odločanje in vplivanje na odločitve vsaj na lokalni ravni, gotovo sodi romski svetnik. »Ljubljana romskega svetnika nima in ga tudi ne bo imela. Romi imajo povsem enako možnost, kot vsi drugi prebivalci mesta, lahko gredo na volitve in odločajo, lahko tudi kandidirajo in so izvoljeni,« je bilo stališče takratnega ljubljanskega podžupana Janija Möderndorferja (2011). Pri Romih, ki nimajo volilne pravice, seveda ta trditev ne vzdrži. Direktor urada za narodnosti Stane Baluh (2011) odnos občine do tega vprašanja razume. Zdi se mu logična posledica tega, da občina Romov ne obravnava kot ranljive skupine in ne vidi nobenega problema. Dejstvo je tudi, da Mestni občini Ljubljana po zakonu romskega svetnika ni potrebno imeti. Kot smo že omenjali, Zakon o lokalni samoupravi določa občine, v katerih tradicionalno živijo Romi in kjer morajo v občinskem svetu imeti vsaj enega romskega svetnika.⁵⁷ Zakon romskega svetnika v Ljubljani ne prepoveduje, občina ima možnost, da ga uvede, kot primer pozitivne diskriminacije, a vsaj za zdaj interesa za to ni. Podžupan opozarja, da bi v primeru če bi občina to možnost zagotovila Romom, enako zahtevale tudi druge narodne in etnične skupine v mestu, ki so številnejše (Möderndorfer 2011).

Do ideje romskega svetnika so zadržani tudi Romi sami. Zdi se, da je to predvsem posledica njihove nepovezanosti in razkropljenosti po mestu. Večina se jih je na moje vprašanje o tem, ali mislijo, da bi romskega svetnika morali imeti, odzvala z vprašanjem: »Ja kdo bi pa to bil?« Enisa Brizani meni, da je populacija v Ljubljani preveč različna, da je veliko lažje najti skupno voljo med ljudmi v nekem romskem naselju, ko je na primer treba urediti vodo, kanalizacijo. V Ljubljani so Romi po njenem mnenju povsem nepovezani in tudi skregani (2011). 57-letni Rom (2011) pravi: »Bodo nastavili enega loleka in bodo delali z njim kar bodo hoteli. Ne vem, ne zanima me, pa kaj se čem jaz s tem ukvarjat, saj še zase nimam.«

Raznolikost, nizka stopnja povezanosti in organiziranosti so tudi argumenti, ki jih proti uvedbi romskega svetnika navaja Mestna občina Ljubljana. V letu 2011 je vladna komisija za

⁵⁷ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 51/2002) v 101. a členu določa: »Občine Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovniki, Grosuplje, Kočevje, Krško, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje in Turnišče so dolžne zagotoviti pravico v občini naseljene romske skupnosti do enega predstavnika v občinskem svetu do rednih lokalnih volitev v letu 2002.«

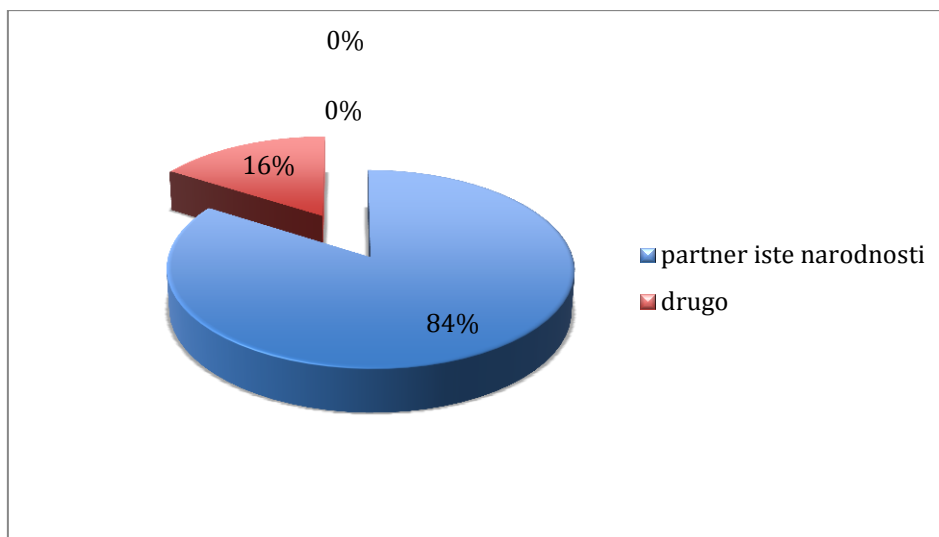
zaščito romske skupnosti sprejela sklep o dopolnitvi seznama občin z obveznim romskim svetnikom. Navedenim 20 občinam, ki morajo imeti romskega svetnika, bi jih po sklepu dodali še šest: Ljubljano, Maribor, Velenje, Ribnico, Škocjan in Brežice. Vseh šest občin je predlog komisije zavrnilo. V letu 2010 je občina imenovala delovno skupino za romska vprašanja, ki naj bi spremljala in obravnavala položaj Romov in Rominj v mestu, obravnavala in pripravljala predloge in pobude o vprašanjih, ki se nanašajo na položaj pripadnikov romske skupnosti, sodelovala z romskimi društvi in podobno (Mestna občina Ljubljana, 2011).

6.8 DRUŽBENA INTEGRACIJA

»Družbena integracija se nanaša na prostovoljne neformalne socialne stike, ki jih ima posameznik s svojo okolico – druženje z drugimi posamezniki v šoli, službi, prostem času, sklepanje prijateljstev in intimnih zvez, članstvo v društvih. Kadar so ti stiki omejeni na eno etnično skupino, z vidika celotne družbe ne moremo govoriti o (dobri) družbeni integraciji« (Bešter 2007, 112).

Podatki o narodni pripadnosti partnerskih skupnosti pri romskih parih kažejo na visoko stopnjo endogamije. Kar 84 odstotkov Rominj ima partnerja iste narodnosti (glej graf 6.8.1; Komac in Medvešek 2005, 145). V intervjujih je bilo večkrat zaslediti, da Romi še vedno visoko cenijo poroko s partnerjem iste narodnosti, še vedno obstajajo tudi dogovorjene poroke, po neveste odhajajo tudi v države svojih prednikov, čeprav ta tradicija močno upada.

Graf 6.8.1: Prebivalke Mestne občine Ljubljana, opredeljene kot Rominje, glede na narodno pripadnost partnerja

Vir: Komac in Medvešek 2005 (145).

Med Romi, s katerimi sem se pogovarjala, ni zaznati, da bi v prostem času ohranjali vezi z drugimi pripadniki romske skupnosti. Najpogosteje so stiki omejeni na člane družine, ki jih visoko cenijo. »Smo zelo povezani med sabo, smo lahko skregani, ampak če se kaj zgodi, smo pa takoj skupaj. Jaz sem tega vesela, navajena in sem ponosna na to, da vem, da nekdo stoji za mano. Moj brat enkrat na teden, pa ima tri otroke, pride na kavo ali pa vsaj pokliče«. (Rominja, 31 let, 2011). Vezi z Romi zunaj družinskega kroga pa redko omenjajo. 42-letna Rominja (2011) pripoveduje o Romih, ki živijo na Rakovi jelši in Cesti dveh cesarjev, da se držijo zase in da ima z njimi slabe izkušnje. Tudi nekaj drugih intervjuvancev zelo jasno izraža slabo podobo o drugih pripadnikih romske skupnosti, zaradi česar se druženju z njimi raje izogibajo. Zlasti velja to za tiste, ki se jim je uspelo izviti iz primeža revščine. »Homogenosti med Romi ni tudi, ker je dialekt različen, ne razumemo se dovolj – Romi poberejo besede iz okolja, v katerem živijo, tudi iz različnih držav so, različne vere. Jaz se tudi nisem povezoval, nisem se družil, ker sem si ustvaril družino, in moja družina ni ne slovenska, ne romska, ne srbska, mi smo svoji. Ne v slabem pomenu, da se ne družimo z Romi, ampak vsak Rom bo hotel k tebi, da bi videl, zakaj si ti bolj uspešen, in drugo, ker bo hotel pomoč« (Rom, 57 let, 2011).

Tudi v društvu Mozaik opažajo, da se Romi pogosto družijo s pripadniki drugih narodnosti. Deloma je to tudi posledica njihove prostorske razpršenosti v mestu. »Sem doživela, da sem prišla pred blok in je bilo zunaj pestro, pitje kave, druženje. Ena romska ženska je povezala cel blok in začela družabno življenje pred blokom« (Djoković 2011).

Drugače je v barakarskem naselju med Koželjevo ulico in Tomačevsko cesto. Stikov zunaj naselja prebivalci, med katerimi je veliko Romov, praktično nimajo. Družijo se predvsem drug z drugim. To velja tudi za otroke, saj drugih otrok in sošolcev v naselje skorajda ne vabijo. 11-letna Rominja (2011), ki živi v naselju na Rakovi jelši pravi, da se v popoldanskem času v naselju redko družijo z drugimi otroki: »Nimam dosti prijateljev, imam eno najboljšo prijateljico, ona je na Cesarjevi doma [Cesta dveh cesarjev, op. J. J.], po šoli se ne vidiva. /.../ Jaz se ne družim z drugimi romskimi otroki, ker se skoz lažejo, kaj ušpičijo pa rečejo, da sem jaz kriva. Popoldne se ne dobivamo z otroki na Rakovi Jelši, edino kadar pride Katja [iz društva Mozaik, op. J. J.], pol nas je malo več.«

Miran Komac in Mojca Medvešek (2005, 232) ločujeta tri tipe prevladujočih stikov pripadnikov »novih« manjšinskih skupnosti, kamor bi lahko uvrstili tudi ljubljanske Rome:

- Pripadniki manjšinskih skupnosti vzdržujejo stike znotraj teh skupnosti, ne navezujejo pa stikov z večinsko populacijo. Gre za obliko etnične segregacije.
- Pripadniki manjšinskih skupnosti navezujejo stike z večinsko populacijo, ne vzdržujejo pa stikov z etnično skupnostjo, ki ji izvirno pripadajo. Ta proces bi lahko označili kot asimilacijo.
- Pripadniki manjšinskih skupnosti navezujejo stike z večinsko populacijo in hkrati ohranjajo vezi znotraj lastne etnične skupnosti. Tovrstno navezovanje stikov bi lahko poimenovali kot integracijo.

Glede na zbrane pripovedi bi lahko Rome v Ljubljani uvrstili v drugo skupino, ki opisuje proces asimilacije. Stike pogosteje navezujejo s pripadniki večinske populacije, stiki s pripadniki narodne skupnosti, ki ji izvirno pripadajo, pa so v zbranih primerih omejeni predvsem na krog ožje družine. Seveda je ob tem nujno poudariti, da gre za izjemno majhen, nereprezentativen vzorec.

6.9 OBČUTEK PRIPADNOSTI

Pri identifikacijski pripadnosti gre za subjektivne občutke posameznika o pripadnosti določeni etnični, nacionalni ali drugi skupnosti. O njej govorimo, kadar priseljenci razvijajo občutek pripadnosti družbi, v katero se s priselitvijo vključujejo, kar pa ne izključuje občutka

pripadnosti drugi skupnosti. Posameznik lahko svojo pripadnost izkazuje identifikacijo z državo, s krajem prebivanja, z določenimi simboli, vključno z jezikom sprejemne družbe, z določenimi dogodki v zgodovini sprejemne družbe in podobno (Bešter 2007, 112).

V odgovoru na vprašanje o identifikaciji z državo in občutku pripadnosti večina ni govorila o tem, kako povezane se počutijo, s čim se najbolj identificirajo. Začeli so govoriti zlasti o predsodkih in diskriminaciji. »V Jugoslaviji tega ni bilo, zdaj pa je. Ti si južnjak, čefur, cigan. Ampak če sem cigan, sem Cigan, se ne pustimo. V Ljubljani je vseeno lažje, ker je veliko mesto, večji problem je v manjših mestih, na vasi« (Tahirović 2011). Enisa Brizani (2011), ki je pol Rominja, pol Slovenka, o tem, ali se čuti kot pripadnica obeh skupnosti, pravi: »Jaz sem Ljubljankanka, rojena tukaj, tukaj živim. Sigurno je to, da imam romske korenine, bil na začetku zame minus, ni bilo nekaj, s čimer se pohvališ. /.../ Še danes ni to lahko reči, kaj si, tudi zdaj malo bolj potihem govorim, mogoče zaradi tega. Ni ravno enostavno reči. Itak verjetno vsi vedo, da nisem Slovenka, ker mi je ime Enisa. Pač, sem Enisa, v Ljubljani, Slovenka z romskimi koreninami, ampak to jaz nekomu, ki ga prvič vidim, ne rečem.« »Nikamor ne bi šla,« je na vprašanje odgovorila 31-letna Rominja (2011), »ne samo jaz, vsi, saj greš na dopust pa to, ampak tuki sem se rodila, tudi sestre, ki se niso, se tako počutijo. Ne bi šla in tudi mami nam reče, da ne bi katera kam šla.«

Nihče od vprašanih ni odgovoril na vprašanje tako, da bi se razbrala povezanost tako z državo in družbo, v kateri zdaj živi, kot tudi in z entično/narodno skupnostjo, ki ji izvorno pripada.

7 ZAKLJUČEK

Zdrsni na dno je težko, dragi moj.

V tem je bolečina.

Ko si enkrat tu in nimaš

ničesar, takrat je že dobro.

Rominja iz naselja Hétes v bližini mesta Ózd, Madžarska

Položaj Romov, ki živijo na območju Mestne občine Ljubljana, je v mnogočem enak položaju Romov v Sloveniji in tudi širše v Evropi. Analiza stopnje vključevanja v družbo, je pokazala, da so življenje na socialnem robu, boj za preživetje in diskriminacija realnost velikega dela ljubljanskih Romov.

Prizadevanje države in lokalnih oblasti, da bi se jim olajšalo vključevanje v družbo, je zelo skromno. Redki podatki in raziskave o položaju ljubljanskih Romov in opravljeni intervjuji, razkrivajo, da gre za eno najbolj ranljivih skupin v mestu. Koliko jih res živi na socialnem robu, je težko ugotoviti. Zaplete se že pri tem, koliko jih v mestu sploh živi – ocene se gibljejo od 600 do 1250. A podatek o več kot 300 Romih, ki so prijavljeni kot brezposelni, pove, da se jih, ne glede na to, katera od ocen drži, velik del spopada z revščino. Romi so v Ljubljani narodna/etnična manjšina z enim najnižjih deležev lastnikov in solastnikov stanovanj – med prebivalci slovenske narodnosti je ta delež 44 odstotkov, med Romi pa le 17 odstotkov. Veliko vrat jim zapira pogosto neurejen pravni status, mnogi nimajo državljanstva, nekateri so bili izbrisani, med njimi jih nekaj v državi živi brez kakršnih koli dokumentov. Izobrazbena raven je izjemno nizka. Več kot 70 odstotkov ljubljanskih Romov ima po podatkih, ki so dostopni, dokončano kvečjemu osnovno šolo. Število visokoizobraženih predstavnikov je šokantno nizko, ob tem analize še vedno kažejo, da število romskih otrok v višjih razredih osnovne šole upada. Pričevanj o težavah, s katerimi se soočajo romski otroci in tudi učitelji v šolah, je veliko, a kljub temu v Ljubljani ne deluje niti en sam romski pomočnik.

Ob pomanjkanju integracijskih ukrepov na ravni države, so Romi v Ljubljani bolj ali manj odvisni od posluha občinskih oblasti. Prav lokalno okolje pa je lahko ključno za urejanje vključevanja posameznih narodnih/etničnih skupin v večinsko družbo, njihovi posegi so pogosto lahko tudi bolj učinkoviti, saj so prilagojeni potrebam lokalnega okolja. V odnosu

Mestne občine Ljubljana do Romov, ki živijo na njenem območju, je zaznati tako imenovani romski sindrom (glej Komac in Medvešek 2005, 79), saj mestne oblasti skupino prepoznavajo predvsem kot socialni problem in ne kot kulturni fenomen. Ukrepi, ki jih izvaja občina, so namenjeni predvsem reševanju stanovanjskih težav Romov, prek nevladnih organizacij se skuša izboljšati tudi razmere na področju izobraževanja, a ti ukrepi niso sistematično načrtovani ne izvajani, in tudi evalvacija ukrepov je šibka.

Težko govorimo, da v Ljubljani obstaja povezana romska skupnost. Tako kot drugod po Sloveniji tudi med ljubljanskimi Romi ni prave skupinske zavesti. Ločujejo jih socialne, ekonomske, jezikovne, verske in še vrsta drugih razlik. Za zdaj ni čutiti, da bi obstajalo močno jedro, ki bi znalo to razdrobljeno skupnost povezati v celoto, da bi se lahko postavila zase, si zastavila cilje in jih tudi izpolnjevala. Prav ta razdrobljenost in nepovezanost pristojnim pogosto služi kot opravičilo, da romski skupnosti v mestu ne namenijo posebne pozornosti, ker da ne gre za velik »problem«. Že samo pojmovanje romske skupnosti kot problema je sporno. Takšen odnos vodi v pokroviteljstvo, ukrepi, ki se sprejemajo na podlagi takšnega odnosa, pa so usmerjeni predvsem v krpanje socialnih stisk. Mestna občina bi lahko pri povezovanju ali boljše oblikovanju trenutno (še) nepovezane romske skupnosti, ki živi na njenem območju, odigrala pomembno vlogo. Element, ki bi dolgoročno gotovo vplival na konstrukcijo skupnosti v Ljubljani, je romski svetnik. Z ustvarjanjem romske politične elite bi se gotovo pospešil izhod iz težav, s katerimi se soočajo Romi, a za zdaj interesa v mestni občini za to ni. Argument, ki ga navajajo pristojni, je tudi ta, da bi potem tudi druge narodne in etnične skupine v mestu zahtevale svojega svetnika. Morda bi rešitev lahko našli v modelu posebne institucije za varovanje tujcev, ki se je uveljavil v nekaterih avstrijskih mestih, prvi so ga leta 1995 vzpostavili v Gradcu. To je svet za tujce, v katerem sedijo izvoljeni predstavniki skupin tujcev, ki živijo v mestu. Glavna naloga sveta je, da svetuje mestnim svetnikom v vseh zadevah, ki se nanašajo na tujce, in o njih obvešča tudi tujce same. Od uvedbe sveta za tujce se je udeležba na volitvah v ta svet opazno povečala, narašča tudi število projektov, ki jih svet izvaja in pri katerih sodeluje.⁵⁸

Pomanjkanje ukrepov na področju integracije v veliki meri ohranja življenje velikega dela Romov na obrobju družbe; pa ne le to, izginja tudi njihova kultura, njihove posebnosti, njihova narodna identiteta. Mlajše generacije ne govorijo več romskega jezika, v šoli za

⁵⁸ Več o tem glej *Simulacija priseljevanja v ljubljansko urbano regijo: analiza etnične strukture prebivalstva Mestne občine Ljubljana*. Zaključno poročilo. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2005, 310–318.

učenje romščine ni možnosti, romski običaji se ohranjajo predsvem v najbolj revnih družinah. Romi, ki so se uspeli izviti iz primeža revščine, so morali pogosto zanikati svojo narodno identiteto tudi zato, da so se izognili diskriminaciji, ki mnogim še vedno zapira številna vrata.

Dokler bomo živeli v neke vrste kapitalističnem sistemu, bodo tiste skupine, ki niso aktivno vključene v trg dela, ogrožene oziroma izključene. Trenutna gospodarska kriza, tako kot vsaka, prinaša velike pasti. Ne samo da pripadniki manjšin in priseljenci pogosto služijo za grešne kozle zaostrenih razmer in so žrtve vse večje nestrpnosti – vsemu temu smo žal že priča –, tudi na trgu dela kriza najbolj prizadane prav ranljive skupine. Zaradi nizke izobrazbe in neurejenega pravnega statusa so tudi Romi v času krize še bolj izpostavljeni izkoriščanju. Dolgoročno bi to lahko vodilo v njihovo še večjo odrinjenost s trga dela in še zaostriло njihov socialni in ekonomski položaj. Zato je izjemno pomembno, da kriza oblastem ne služi kot izgovor za krčenje ukrepov na področju izobraževanja in zaposlovanja. Številne raziskave so pokazale, da sta prav ti dve področji najbolj pomembni za izboljšanje položaja Romov. Država in mestna občina bi zato morali v tem času prav tema področjema nameniti posebno pozornost. Znanje in pošteno plačano delo sta gotovo najboljši orodji za to, da bodo Romi lahko svoje težave reševali sami, brez miloščine mesta ali države. Seveda pa ne gre pozabiti, da bodo za to morali veliko, če ne največ, storiti sami.

8 LITERATURA

Amnesty International. 2011. *Vzporedna življenja: Romom v Sloveniji nista zagotovljeni pravici do ustreznega bivališča in vode*. London: Amnesty International. Dostopno prek: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR68/005/2011/sl/593842cf-099f-4f1f-8689-f8a9633e0a24/eur680052011sl.pdf> (27. marec 2011).

Avsec, Tatjana. 1996. Romi in zdravje. *Varovanje zdravja posebnih družbenih skupin v Sloveniji*, ur. Erna Kraševac Ravnik, 129–161. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja.

Atif. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 24. maj.

Baluh, Stane. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 23. maj.

Barle Lakota, Andreja. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 31. maj.

Bešter, Romana. 2003. *Migracijska politika Slovenije in EU: primerjava zakonodaje, strateških dokumentov in priporočil, s poudarkom na integracijski politiki*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: http://www2.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/publikacije/Bester01.pdf (11. marec 2011).

--- 2006. *Integracijska politika – politika integracije imigrantov: teoretični model in študija primera Republike Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2007. Integracija in model integracijske politike. *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 105–134. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Brizani, Enisa. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 18. maj.

Caneiro, Pedro in James Heckman. 2003. *Human Capital Policy*. National Bureau of Economic Research Working Paper Series 9495. Dostopno prek: <http://www.nber.org/papers/w9495.pdf> (14. junij 2011).

Dedić, Jasminka. 2003. *Romi brez državljanstva in/ali osebnih dokumentov v Sloveniji: terenska raziskava, izvedena v okviru projekta Evropskega centra za pravice Romov v Budimpešti*. Dostopno prek: http://www2.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Romi_brez_drz.pdf (12. junij 2012).

Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. Uradni list RS 7/2011 Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20117&stevilka=210> (10. maj 2011).

Djoković, Natalija. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. maj.

Dnevnik. 2010. V forumu vztrajajo pri spremembi krovnega romskega zakona, 6. julij. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042371699 (10. maj 2011).

Dolenc, Danilo. 2004. Priseljevanje v Slovenijo iz območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni. *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 37–88. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Đogič, Natalija. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. maj.

Gasar, Jaka. 2011. Kolo življenja Romov. *Dnevnikov Objektiv*, 26. marec 2011. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/reportaza/1042433528> (27. marec 2011).

Gomboc Mrzlak, Sergeja. 2009. Romi v procesu integracije pri nas in v Evropi. *Sodobna pedagogika* 4/2009: 26–42. Dostopno prek: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SC9RVZAN/...ef1d.../PDF (14. junij 2012).

Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Horvat, Jožek. 2009. Odprta vprašanja organiziranosti romske skupnosti. *Zveza Romov Slovenije*, 10. junij. Dostopno prek: <http://www.zveza-romov.si/Politika,623,0.html> (10. maj 2011).

Horvat, Jožek. 2010. Romska skupnost v Republiki Sloveniji. *Zveza Romov Slovenije*, 19. februar. Dostopno prek: http://www.zveza-romov.si/ROMSKA_SKUPNOST_V_REPUBLIKI_SLOVENIJI,618,162,0.html (11. maj 2011).

Hrženjak, Majda, Jelka Zorn, Špela Urh, Ana M. Sobočan, Petra Videmšek, Darja Zaviršek. 2008. *Romi v Ljubljani – različnost perspektiv: zaključno poročilo raziskovalnega projekta 2/07*. Dostopno prek: <http://www.mirovni-institut.si/data/tinymce/Publikacije/Romi%20v%20Ljubljani/KON%C4%8CNO%20PORO%C4%8CILO1%20OBLIKOVANO.pdf> (24. maj 2011).

Hrženjak, Majda, Vlasta Jalušič. 2011. *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se odvaraju): perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: http://siaprem.mirovni-institut.si/pdf/siaprem_vrata_niso_bas_odprta.pdf (5. junij 2012).

Janko Spreizer, Alenka. 2004. »Avtohtoni« in »neavtohtoni« Romi v Sloveniji: socialna konstrukcija teritorialnega razmejevanja identitet. *Razprave in gradivo* (45): 194–215.

--- 2005. Etničnost in aktivno državljanstvo: primer Romov v Sloveniji. Dostopno prek: http://llw.acs.si/ac/09/cd/full_papers_plenary/Janko_si.pdf (2. maj 2012).

Jezernik, Božidar, ur. 2006. *Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi: Narativne podobe Ciganov/Romov*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1). Uradni list RS, št. 55/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296> (11. maj 2011).

Klopčič, Vera. 2006. *Projekt CRP: Romi v procesih evropske integracije/razvoj modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za povečanje rednega zaposlovanja*. Vsebinsko poročilo. Dostopno prek: <http://www.inv.si/Dokumenti/dokumenti.aspx?iddoc=340&idmenu1=114&lang=slo> (4. maj 2011).

--- 2007. *Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadže*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran. 2002a. *Varstvo manjšin: uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja in Amnesty International Slovenije.

--- 2002b. Narodne manjšine in nacionalni interes. *Teorija in praksa* 39 (4): 588–600.

--- 2002c. Varstvo narodnih skupnosti v Sloveniji. *Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin*. Zbirka Slovenija in Svet Evrope št. 21, 13–62. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, Inštitut za narodnostna vprašanja in Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo.

--- ur. 2007. Priseljenci: *Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

--- 2007b. Konstrukcija romskega političnega predstavništva. *Razprave in gradivo* (53–54): 7–27.

--- 2008. *Pravica do nastanitve in konstrukcija romske narodne manjšine. Teze za razpravo s komentarjem*. Dostopno prek: www.park-goricko.org/.../9/.../3001_6170_grad_-_Grad_2008.doc (6. maj 2012).

Komac, Miran in Mojca Medvešek. ur. 2005. *Simulacija priseljevanja v ljubljansko urbano regijo: analiza etnične strukture prebivalstva Mestne občine Ljubljana*. Zaključno poročilo. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter. 2007. *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!?: študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Konda, Uroš. 2010. Madžarski obrat v desno skrbi vlagatelje. *Finance*. 13. april. Dostopno prek: <http://www.finance.si/276768/Mad%BEarski-obrat-v-desno-skrbi-vlagatelje> (3. maj 2011).

Kostanjevec, Samo. 2011. Krog nasilja in zamer. *7dni*, 23. februar. Dostopno prek: <http://bam.vecer.com/portali/7dni/v1/default.asp?kaj=2&id=5622853> (10. marec 2011).

Košak, Klemen. 2010. Kako je »multi-kulti« umrl, če nikoli ni živel? *Siol*, 18. oktober 2010. Dostopno prek: http://www.siol.net/svet/aktualno/2010/10/multikulti_sploh_nikoli_ni_zivel.aspx (10. marec 2011).

Liégeois, Jean-Pierre. 2009. *Romi u Europi*. Zagreb: Ibis grafika.

Liégeois, Jean-Pierre, Nicolae Gheorghe. 1995. *Roma/Gypsies: A European Minority*. London: Minority Rights Group.

Marina. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. maj.

Mašanović, Božo. 2010. Izgon Romov znova razvnel evropske dokumentarce. *Delo*, 22. september. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/122472> (3. maj 2011).

Meden, Katarina. 2011. Intervju z avtorico. 20. maj.

Medvešek, Mojca. 2007. Razmišljanja o pojavih nestrpnosti in etnične distance v slovenski družbi. V *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 187–217. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Mersina. 2011. Rominja, prodajalka rož na glavni ljubljanski tržnici. Intervju. Ljubljana, 20. maj.

Mikuš Kos, Anica. 1999. Kako revščina prizadeva kakovost življenja, razvojne in izobraževalne možnosti otrok? *Različnim otrokom enake možnosti*, ur. Anica Mikuš Kos, 87–101. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine.

Milharčič Hladnik, Mirjam. 2009. Multiculturalism in the context of migrations. *Knjižnica 53* (1–2): 143–151.

Moran, Matthew. 2010. Nicolas Sarkozy: a one-trick pony? *OpenDemocracy*. 17. september 2010. Dostopno prek: <http://www.opendemocracy.net/opensecurity/mathew-moran/nicolas-sarkozy-one-trick-pony> (3. maj 2011).

Möderndorfer, Jani. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 29. junij.

Nećak, Dušan. 2006. Stanje in perspektive raziskovanja etničnosti in manjšin v Sloveniji. *Razprave in gradivo* (50-51): 20-29.

Pelinka, Anton. 2010. Hungary's election, and Viktor Orbán's choice. *OpenDemocracy*. 15. april. Dostopno prek: <http://www.opendemocracy.net/anton-pelinka/hungarys-election-and-viktor-orbans-choice> (3. maj 2010).

Polzer Srienzi, Mirjam. 2002. Zaščita Romov v Sloveniji in primerjalni oris položaja Romov v Avstriji. *Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin*. Zbirka Slovenija in Svet Evrope št. 21, 63–70. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, Inštitut za narodnostna vprašanja in Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo.

Popović, Goran. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. maj.

Program Združenih narodov za razvoj. 2010. *The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. Dostopno prek: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/SVN.html> (27. marec 2011).

Rifo. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. maj.

Rizman, Rudi. 2005. Na mladih svet stoji. *Sobotna priloga* (19. november).

--- 2006. Perspektive raziskovanja etničnosti in manjšin v 21. stoletju. *Razprave in gradivo* (50–51): 328–346.

Rom, 57 let. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. maj.

Rominja z glavne ljubljanske tržnice. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 18. maj.

Rominja, 11 let. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 27. maj.

Rominja, 25 let. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 26. maj.

Rominja, 42 let. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 26. maj.

Roter, Petra. 2004. Vloga jezika v integracijskem procesu. *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 237–268. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

--- 2007. Pojmovanje in opredeljevanje manjšin. *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 7–34. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Rovšek, Matej. 2011. Intervju z avtorico. 20. maj.

Slovenska tiskovna agencija. 2011. Nasilje nad Romi na Madžarskem se nadaljuje. 27. april. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?s=s&t=0&id=1630873> (3. maj 2011).

--- (STA). 2010. EU ne bo ukrepala proti Franciji zaradi Romov. 19. oktober. Dostopno prek: <http://www.sta.si/vest.php?id=1566132> (3. maj 2011).

Stankovič, Dragana. 2010. Krajan se niso strinjali s pokopom Rominje na vaškem pokopališču. *Dnevnik*. 4. januar. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042327219 (4. maj 2011).

Statistični urad Republike Slovenije. 2002. *Popis prebivalstva 2002*. Ljubljana: Statistični urad republike Slovenije.

Ministrstvo za šolstvo in šport. 2011. *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_Romi_dopolnitev_2011.pdf (18. julij 2012).

Šenica Pavletič, Verica. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 17. maj.

Štrukelj, Pavla. 1980. *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Tahirović, Haris. 2011. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. maj.

Tomašević, Nebojša. 1988. *Gypsies of the world*. New York: Henry Holt and Company.

Trdina, Janez. 1987. *Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879: 27 zvezkov rokopisa v 3 knjigah*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije Krt.

Trokić, Sabina. 2006. Regionalna integracija imigrantov v EU. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Trokic-Sabina.PDF> (17. julij 2012).

TV Slovenija, 2. program. 2010. *Globus*. Ljubljana, 21. september.

United Nations High Commissioner for Refugees. Dostopno prek: www.unhcr.org (11. marec 2011).

Urad vlade Republike Slovenije za narodnosti. Dostopno prek: <http://www.uvn.gov.si/si/> (4. maj 2011).

Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS 33/1991. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/?id=150&doid=28&showdoc=1> (9. maj 2011).

Varga, Romeo, Helga Lukač, ur. 2007. *Kulturne značilnosti Romov – na kratko!* Murska Sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.

Vlada republike Slovenije. 2010. *Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade republike Slovenije za obdobje 2010–2015*. Dostopno prek: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Program_ukrepov.pdf (27. marec 2011).

Vučina Vršnak, Ana. 2010. Francija mora nemudoma prekiniti izgon Romov. *Dnevnik*. 10. september. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042386641 (3. maj 2011).

Whitaker, Josephine. 2010. Guinea elections 'postponed' after violence, fraud and delays. *OpenDemocracy*. 16. september. Dostopno prek: http://www.opendemocracy.net/opensecurity/security_briefings/160910 (3. maj 2011).

World Bank. 2010. Roma Inclusion: An Economic Opportunity for Bulgaria, Czech Republic, Romania and Serbia Policy Note. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/Policy_Note.pdf (13. junij 2012).

Zajc, Klavdija. 2005. *Varstvo romske skupnosti v Sloveniji – s posebnim ozirom na problematiko romske skupnosti v občinah Grosuplje, Kočevje in Ribnica*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Zakon o evidenci volilne pravice. Uradni list RS, št. 52/2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200252&stevilka=2525> (11. maj 2011).

Zakon o financiranju občin. Uradni list RS, št. 123/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006123&stevilka=5268> (11. maj 2011).

Zakon o knjižničarstvu. Uradni list RS, št. 87/2001. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200187&stevilka=4446> (11. maj 2011).

Zakon o lokalni samoupravi. Uradni list RS 72/1993, št. 51/2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199372&stevilka=2629> (10. maj 2011).

Zakon o lokalnih volitvah. Uradni list RS, št. 72/1993. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199372&stevilka=2630> (11. maj 2011).

Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200135&stevilka=2043> (11. maj 2011).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. Uradni list RS, št. 98/2005. Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/_pdf/2005/Ur/u2005098.pdf (11. maj 2011).

Zakon o osnovni šoli. Uradni list RS, št. 81/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200681&stevilka=3535> (11. maj 2011).

Zakon o Radioteleviziji Slovenija. Uradni list RS, št. 96/2005. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200596&stevilka=4191> (11. maj 2011).

Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. Uradni list RS, št. 33/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762> (9. maj 2011).

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. Uradni list RS, št. 93/2005. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200593&stevilka=4020> (11. maj 2011).

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 96/2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200296&stevilka=4807> (11. maj 2011).

Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list RS, št. 16/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=485> (11. maj 2011).

Zakon o vrtcih. Uradni list RS, št. 100/2005. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2005100&stevilka=4349> (11. maj 2011).

Zorko, Mojca. 2007. Saga, ki traja in traja: Po letu dni še brez rešitve za Strojanove. *Dnevnik*. 19. oktober. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/275803/> (4. maj 2011).

--- 2008. Zgražanje nad Jelinčičevo pobudo o evidenci Romov. *Dnevnik*. 31. maj. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/323405> (4. maj 2011).

Zupančič, Jernej. 2010. *Romi in Romska naselja v Sloveniji*. Kratko delovno poročilo o rezultatih raziskave v okviru dela strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji. Dostopno prek: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/romi_in_romska_naselja.pdf (27. marec 2011).

Žagar, Mitja. 2007. Diversity Management – Evolution of Concepts. *Treatises and Documents* (52): 6–37.